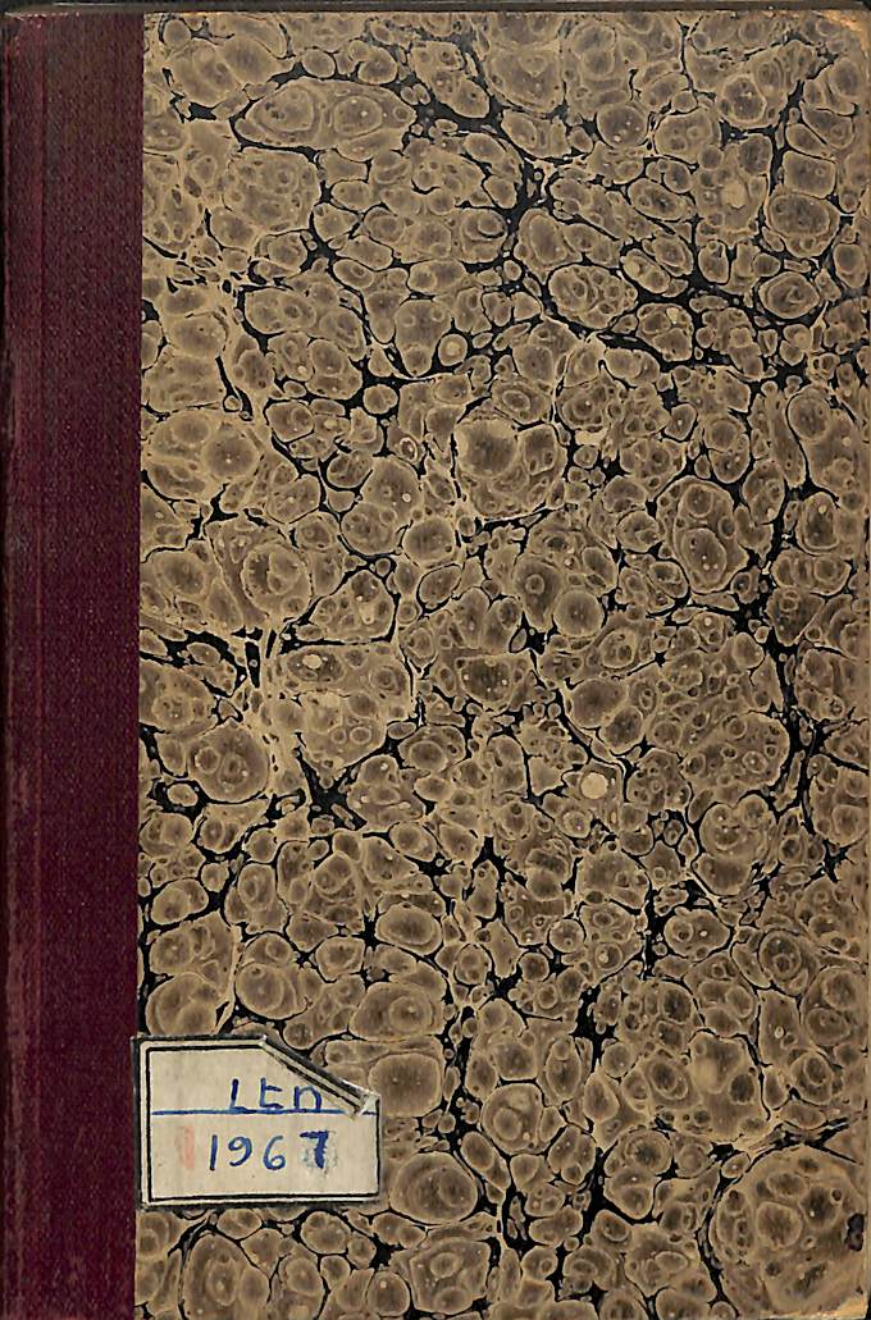

The image shows the front cover of a book. The main part of the cover is decorated with a marbled paper pattern, specifically a 'stone' or 'shell' pattern in shades of tan, beige, and brown. To the left of the marbled area is a vertical strip of dark red, textured material, likely leather or cloth, which forms the spine of the book. In the bottom-left corner, there is a small, rectangular, off-white paper label with a black border. The label has two lines of text: 'LEN' on the top line and '1967' on the bottom line. The text is handwritten in blue ink. The label is slightly tilted and appears to be attached to the cover with a small piece of clear tape.

LEN
1967

1999

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ՎԷՅ

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ ՎԷՅ

ԹԷ ՈՐ

ԱԾՈՒՍՆԱՑՆԵԼՈՒ ԱՂԶԻԿ ՄԸ

ՈՒՆԵՆԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՅ

ՊԵՏ. Յ. ԱՏՐՈՒՆԻ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ե. Մ. ՏՆՏԵՍԵԱՆ

ՍԻՒՄՊԹԻԼԼԻ ԽԱՆ ԹԻՒ 47.

481

206

ԱՌ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԻՆՈ

ԳԵՂԱՆԻ ՍԵՌՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Հ. 1974

4/967-60

ԳՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԱՆԷ ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԻ

Հասարակութիւնն անշուշտ անտարբեր աչօք
չպիտի կարդայ անուն մը որ առաջին անգամ ըլ-
լալով երեւան կու գայ ելլել այսօր, խորհրդաւր
գրքի մը ճակատն անցած :

Գրական միութիւնը թէպէտ այդքան ցոյց
մ'անգամ ընել չէր ուզեր, և նախապատիւ կը
համարէր բոլորովին անծանօթ մնալ, և աշխատիլ
առանց յայտնուելու, սակայն հարկն ստիպեց որ
վարագոյրը պատուէ, և իր անդրանիկ գործոյն
հետ անուան յիշատակն ալ թողու գրական աս-
պարիզին վրայ :

Անհրաժեշտ է ուրեմն որ ազգը փոքր 'ի շա-
տէ ծանօթանայ անոր նպատակին, քանի որ ար-
դիւնքն սկսաւ վայելել, մանաւանդ արդիւնք մը
որ շատ խաղաղ մտքեր պիտի յեղափոխէ, ինչպէս
պիտի հանդարտեցնէ շատ մը յուզեալ հոգիներ :

«ԱԶԳԱՑԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՕԳՆԵԼ» —
Ահա այն կէտը առ որ կը դիմէ ընկերութիւնս,
համոզուած ըլլալով թէ ժողովրդեան մը կենսա-
կան ոյժը մատենագրութեան մէջն է. թէ գիրք
մը այն սուրբ կրօնաւորին կը նմանի որ ամէն յար-
կի տակ կրնայ մոռնել, ամէն աչքերու հանդիպիլ,
ամէն մոլորեալ քաւել, ամէն ընտրեալ քաջալե-
րել. թէ գրագէտ մը մի քանի թերթ թուղթի

վրայ աւելի ազատութիւն կը վայելէ քան զինուորականը պատերազմի դաշտին մէջ, թէ գրիչն այն մոգական գործին է որ մերթ շանթ կ'արձակէ, մերթ աղօտ լոյս, մերթ կը գոռայ և մերթ կ'երգէ, թէ վերջապէս մատեան մը տարբեր իմաստ կրնայ զգենու մօրն ու զաւկին, ծերունւոյն և երիտասարդին, տգէտին ու իմաստունին աչաց առջեւ, և թէ շատ անգամ կին մը կը գտնէ հոն ինչ որ կոյս մը չի կասկածիր:

Այս սկզբամասը, մատենագրութեան նպատեւը ընկերական կենաց մեծ դերերէն մին կատարել է, և այնքան մեծ զոր անհատ մը չէ կարող ստանձնել զայն, որքան ալ զօրաւոր լինի:

Բայց մի գուցէ սխալ ըմբռնման տեղի տանք: Օժանդակութիւն մը շատ տեսակ կրնայ ըլլալ, զոր օրինակ, տիեզերական բազմաթիւ մը համար տարիներ զոհել և կեանք մաշեցնելն ալ օգնութիւն մ'է մատենագրութեան, ինչպէս նաեւ արդիւնաւէտ գիրք մը ժողովրդեան դիւրամատչելի ընել և աշխարհս ռամկին ծանօթացնելը:

Գրական միութիւնն աւելի այս վերջնոյն յարած է, առաջնորդ առնելով Եւրոպական բազմաժառաղ ընկերութիւններ, որք իրենց ճոխ մատենագրութեան կրնտեւացնեն զքեզ բազմաթիւ հատորներու միջոցաւ, մինչ քսակդ տակաւին այնքան թեթեւցած չէ որքան գլուխդ ու միտքդ լեցուած: Կարծես մարդ չզգար թէ կարդաց, վասն զի գիրքը տերեւի մը թեթեւութեամբ կը ներկայանայ իրեն, չի խորհիր թէ հատորներ կան տակաւին, վասն զի հովի նման կու գան կ'անցնին:

Այլ միթէ հովին և տերեւին չափ ազդեցութիւն ունին անոնք — երբեք, — Մեր խօսքը նիւթական առմամբ է: Ռասին և Քօնէյլ նոյն վրսեմութիւնը կը պահեն, ինչ հատորի մէջ ալ ամփոփուած ըլլան, Ռուսոյ նոյն փիլիսոփայն կը մընայ միշտ, և Ղամաթինի երգերն իրենց ներդաշնակութիւնը չեն կորսնցեր, պարզ թղթի վրայ տպուած ըլլալնուն համար:

Գրական միութիւնը պիտի ջանայ ընտիրը գրութեւ, խնամքով հրատարակել և դիւրամատչելի ընել զայն: Պէտք չէ միայն իր շուրջը դիտել, այլ հեռուներն ալ երեւակայել. մտածել թէ լեռներէ և ծովերէ անդին հայրենիք մը ունինք մենք, և քանի որ մամուլ չիկայ այնտեղ, պէտք է գոնէ մամուլ ծնունդները դէպի հոն թռչին. հարկ է մտածել թէ այս ինչ գիրքը փոքր ըլլալու է, վասն զի միակն իր ծոցը պիտի դնէ զայն, ամառը ծառին տակ կարդալու համար, այնինչը պարզ պէտք է լինի, վասն զի ձմեռը տանտիկիները կրակին շուրջը ժողովուած պիտի կարդան զայն:

Այս դիւրութիւններն ընդհանրացնել կը փափաքի Գրական միութիւնը, և յուսով է որ իւր փափաքները գործադրուին հետզհետէ, բաւ է որ ժողովուրդը խղճիւ դատէ իւր աշխատութիւնքը և աղէկին յարգը ճանչնայ միայն. — Այս պիտի ըլլայ իւր քաջալերութիւնը, աւելի բան մը չի պահանջէր նա:

Իթէ առ նուազն ժողովրդեան չորս մասին մէկը իւր վրայ պարտք դնէ նոր հրատարակու-

թիւներէն մէկ մէկ օրինակ առնուլ, մնացեալ երեք մասը, զլսաւորաբար գաւառացին, ձրիաբար պիտի կարդայ, և հասնի օր մը՝ յորում նմանը չի տեսնուած աթանութիւն տիրէ գրքերու մասին: Այն ատեն հացը գրքէ մը նուազ կարեւորութիւն պիտի ունենայ, առաջինը պիտի ուտենք, իսկ երկրորդը պիտի լափենք:

Ահա ընկերութեանս նպատակը:

Երկու խօսք ալ սոյն գործոյն վրայ:

Թերեւս հարցուի թէ առաջին գործերնիս ինչո՞ւ թարգմանութեամբ մը սկսանք. — վասն զի գրքեր կան որոց պէտքը խիստ զգալի է, իսկ հեղինակեն անյուսալի: Թարգմանութիւն մ'ալ նոր հրատարակութիւն մը կը սեպուի, բաւական է որ մասնաւոր երկրի մը բարուց յատկացեալ չըլլայ այն:

Աղէքսանտր Վէյ, Ֆրանսայի հեղինակը, ամուսնանալու տարիքին հասած աղջիկ մը կ'առնուիւր դէմ, և կ'սկսի մի առ մի կեանքն անոր ճանչցընել, սովորեցնել ինչ որ դասատու մը չէ կարող ըսել, խրատել ինչ որ մայր մը զանց կ'առնու: Ինչ հարկ թէ հեղինակն այդ անգին խրատները Ֆրանսուզայն ուղղած լինի, միթէ հայուհին ալ նոյն տարիքը չունի, նոյն սրտով և ոգւով երիտասարդներու չպիտի հանդիպի, և միթէ երկու աղգաց քահանայն ալ նոյն պսակով չի՞ միացնէր զանոնք:

Այս գիրքն աղջկանց դաստիարակութեան չէնքին վերջին քարը կրնայ համարուիլ, և անոնք

որ նախ հետաքրքրութեամբ կարդան զայն, թերթերը վերստին պիտի գարձեն, ուրիշ աչօք կարդալու համար:

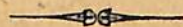
Այն միջոցին յորում ամէն ոք ազգային լուսաւորութեան խնդրով կ'զբաղի, խելքի մօտ չէ՞ միթէ իզական սեռի դաստիարակութեան խնդիրն ալ յառաջ բերել, և դէր մ'ալ անոր տալ: Արդէն այս փոքրիկ հատորն իր մէջ շատ բան կը պարունակէ, և եթէ աղջիկ մը սիրով և յօժարութեամբ կարդայ զայն, ալ պէտք չպիտի զգայ ուրիշ խրատներու և խորհուրդներու:

Հայ աղջկո՛ւնք, քանի որ Ֆրանսուհին ձեզ օրինակ կ'առնուք ուրիշ առիթներու մէջ, գէթ այս անգամ ալ անոր ուսուցիչները ձեզ իբր ուսուցիչ ճանչցէք, և պիտի տեսնէք թէ ինչչա՛մի չընորհալի կ'ըլլայ կին մը և ակնածութեան արժանի երբ հոգին ալ դէմքին նման կը գեղեցկանայ, և երբ սիրտն աղնուացնելու այնքան խնամք կը տանի նա որքան ձգնած է չրջազգեստին վայելուչ ձեւ մը տալու համար:

Գրական միութիւնը բարեբաղդ պիտի համարի ինքզինքը, եթէ իւր առաջին աշխատութեան պտուղը գեղեցիկ սեռը քաղէ, վասն զի նա ամենեւեմ աւելի գիտէ յարգել և յարգել տալ, մանաւանդ որ ազգ մը միայն այրերէ չի բաղկանար այլ և կիներէ:

Օրթագիւղ

16/28 Ապրիլ 1879.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս գիրքը պատուաւոր արք և կանայք միայն պէտք է կարդան : Կին մը կամ աղջիկ մը , որ ըստ ամենայնի առաքինի չ'է , այր մը՝ որ իւր գործոցը և կամ կանանց հետ ունեցած յարաբերութեանցը մէջ նենգաւոր է , այս գիրքը կարդացած ատեն պիտի զգայ որ ջղերն կը քստմնին ու կը կարկամին : Թեթի մը համար ալ վտանգաւոր է այս գիրքը կարդալը :

Տեսէ՛ք ուրեմն թէ ո՞րքան կը փոքրկանայ ընթերցողացս թիւն :

Ուրեմն , — պիտի ըսուի ինձ , — ինչո՞ւ համար գրեցիր այս գիրքը :

Վասն զի , ըստ իս , գիրք մը անհատական էակ մ'է , որ իրեն յատուկ հոգի մը (իմաստը) և մարմին մը (ոճն) ունի :

Եթէ այն հոգին աղնիւ է , եթէ այն մարմինը բարեկազմ և առողջ է , եթէ բովանդակ գործն տրամաբանական է , այսինքն ամբողջ արարչութեան իշխող օրէնաց համաձայն կազմուած է , գիրքը կը մեծնայ և կ'ապրի :

Ապա թէ ոչ, կամ մեռելածին մ'է, և կամ, հակառակ սկզբնական յաջողութեան, ոչնչութեան մէջ պիտի մարի և մոռցուի :

Յղացող մայրն աղա՛տ է միթէ իւր աղեաց պտուղն յաշխարհ չ'բերելու :

Իրաւ է թէ Աստուած արարչութեան մէն մի գործին դոյզն ինչ կամք շնորհած է : Բայց այնչափ : Մնացեալը կատարուած պարտուց շարքին մէջ կը մտնէ, զոր օրինակ՝ տղուն գեղեցիկ կամ տգեղ, առողջ կամ վատառողջ, հանճարեղ կամ ապուշ ըլլալը :

Գնա՛ ուրեմն, աղջիկս, աչքդ առնելով մեռնիլ կենաց սեմին վրայ, գնա՛ կնքահայրներ և կնքամայրներ գտի՛ր : Ալ հօրմէդ յոյսդ կտրէ՛ : Նա կը թողու գբեզ՝ կրտսեր եղբայրդ ձեռք առնելու համար, ինչպէս որ գբեզ ձեռք առնելու համար ձգեց քու մեծ քոյրերդ, որոնք քու արժանիքդ ունէին :

Ա.Լ.ԷՔՍԱՆՏՐ ՎԷՅ

ԹԷՆ ՈՐ

ԱՄՈՒՍԵԱՅԵԼՈՒ ԱՂԶԻԿ ՄԸ ՈՒՆԵՆԱՅԻ

Ա.

Ա՛լ հարսնցու աղջիկ եղար, սիրելիս : Գիտես թէ ինչպիսի խնամօք և ո՛րպիսի արթնութեամբ հայրդ ու մայրդ հսկեցին բանականութեանդ և առողջութեանդ վերայ, վասն զի, զաւակս, ինչպէս որ բանականութիւնը հոգւոյ միակ առողջութիւնն է, այնպէս ալ առողջութիւնը մարմնոյ իրական գեղեցկութիւնն է :

Կանուխէն սկսար կարդալ և խօսիլ՝ քաղաքակրթութեան նոր պատմութեան մէջ տեղ մը բռնող աղանց լեզուներն : Չէ թէ միայն գիտես քու երկրիդ պատմութեան համառօտութիւնը, հապա նաև սոյրեցուցի քեզ տիեզերական պատմութեան այն երեւելի դէպքերն որոց կրնար հասնիլ միտքդ, որ, թէև վաղահաս, տակաւին չէր կրնար պատճառներու և արդեանց փիլիսոփայութեանը մէջ մտնել :

Բայց որովհետեւ ա՛լ մեծցար, և կրնայ ըլլալ որ ամուսնանաս, ժամ է որ մտցնեմ գբեզ կենաց մէջ, այսինքն առն և կնոջ բնախօսական

պատմութեանը մէջ, որ ընկերութեան, և հետեւաբար բովանդակ մարդկութեան հոգին է :

Բ.

Երբեմն, ա՛ղջիկս, ինձի այնպէս կու գար որ ճակտիդ վերայ անձնական գոհունակութեան ճառագայթի մը չողան կը տեսնէի, երբ դոց կը զրուցէիր ինձ պատմութեան, աշխարհագրութեան և կամ լեզուի դասերդ : Խոստովանէ՛ . կը հպարտանայիր մտացդ և սովորելու մէջ ունեցած դիւրութեանդ համար :

Այս ժամուս դու ինքզինքդ գիտուն մը կը կարծես, վասն զի ուղղագրութեան սխալ չես ըներ, պատմութեան թուականները, ինչպէս նաեւ պարտիզին ու մարգագետինն ծաղկանց անունները գիտես : Ինքզինքդ բարեկամուհւոյդ՝ նօտարին աղջկանը հետ քաղդատելով՝ կը գոռողանաս, չէթէ, չիտակը զրուցելու համար, անկից աւելի ըսպիտակ ակոյաներ ունենալուդ, հասկա՛. վասն զի Գերմաներէն և Անկլիարէն կրնաս ըսել. «կտոր մը հաց տուր ինձի» :

Գիտութեան հպարտութիւնն ի՛նչ անիւ է : Բայց աւա՛ղ. բացարձակապէս բան մը չես գիտեր, վասն զի չես ճանչնար այն ընկերութիւնը, որու մէջ պիտի մտնես : Տակաւին շատ բան ունիս սովորելու, և կանանց մեծագոյն մասն, աղջիկս, իրենց երիտասարդութիւնն կը վատնեն և երջանկութիւննին կը ծախսեն կենաց գիտութիւնը սովորելու համար, որ նոյն իսկ անձին ճանա-

չումն է : Դու ինքզինքդ չես ճանչնար : Ինքզինքիդ վերայ ամենեւին տեղեկութիւն չունիս : Ձեռ գիտեր թէ ի՛նչ է կին մը, և պէտք է որ, դեռ չա՛մուսնացած, գիտնաս թէ ի՛նչ է այր մը : Հաւատա՛ խօսքիս, աղջիկս, առանց այս գիտութեան, կինը շատ անգամ դիպուածին և աղետից մատնուած է, եթէ ի վերուստ բոլորովին իրեն սեպահական շնորհով մը օժտեալ չ'ըլլայ :

Գ.

Դու՛, աղջիկս, այնպիսի երկրի մը մէջ ծնած ես, որ կնոջ վրայ ամենէն աւելի սխալ գաղափար ունի : Գիտնոց կամ բանաստեղծներու՝ կնոջ վերայ քարոզած ո՛չ մի սկզբունք համաձայն է նորա բնութեանն : Ամենէն թուուցիկ վէպերն այնքան վտանգաւոր չեն պարմանուհւոյ մը համար որչափ մեր աշխարհի կանանց և ծանրագլուխ առանց իսկ կնոջ վերայ ունեցած կարծիքն :

Շատ առեն է որ Ֆրանսացիք որոշեցին տեսլականապէս առն և կնոջ Փիզիքական կատարելութիւնն ասպացուցանել : (1) Այս տեսութիւնը չը

(1) Թէև վերջը պիտի բացատրեմ քեզ միտքըս, սակայն քու դիտողութեանցդ առաջքն առնելու համար կ'ուզեմ մէկէն ըսել քեզ թէ՛ իմացական և բարոյական հաւասարութիւնը բացարձակ է երկու սեռերուն մէջ : Ինչպէս որ հայրն, որ իւր մօրն պտուղն ու աղջկանն արարիչն է,

կրցին ի դործ դնել, վասն զի ասիկայ անկարելին փորձել էր. բայց բոլոր ընկերական յիմարութիւններն, բոլոր վիպական անպատեհութիւններն, բոլոր գրական տարօրինակութիւններն, որոց համար հանճարեղ և տաղանդաւոր անձինք հանճար ու տաղանդ վատնած են, խաբեպատիր արգիւնքն են այն պատճառին, որուն սկիզբն հակառակ է բնութեան ճշմարտութեանը:

Մանաւանդ այս սուտը մտաց ապականութեան հայրն է, ապականութիւն մը, որ առաքինութիւնը ծաղրելի կ'ընէ և պատիւը սնոտիք կը համարի:

Աշխի՛կս, երբ կարդաս այս նամակներն և խորհիս ասոնց վերայ, այն ատեն թոյլ կու տամ

նոյնպէս մտացի էակներու խմբովին շարժմանը մէջ երկու սեռերն յիրեար կը խառնին, զիրեար կը սերեն և փոփոխակի զիրեար կը ընուն: Հոգիները պէտք է որ զանոնք միմեանց միացնեն, վասն զի, ինչպէս որ միակ արարիչ զօրութիւն մը կայ, այնպէս ալ թէ միտքն և թէ նիւթն ստեղծելու համար մէկ ձեւ մը միայն կայ: Ասկից յառաջ կու գայ որ կատարելագործեալ կին մը՝ կնոջ մարմնոյ մէջ առն հոգի մ'է, և կատարելագործեալ այր մը՝ առն մարմնոյ մէջ կնոջ հոգի մը: Սակայն երկու մարմնոց համար սոյն հաւասարութիւնը կը խզուի, անոնց կենաց մէջ շարժած միջոցնուն: Անոնց իւրաքանչիւրն իրեն սեպական բնութիւն մ'ունի, որ այս ինչ իրաւունքներն կը պահանջէ և այնինչներն ալ կը մերժէ:

քեզ անցեալ, ներկայ և ապագայ բոլոր վէպերն կարդալու: Այն ատեն պիտի տեսնես որ մեր վիպասաններուն շատը, քեզ պէս բնութիւնը չճանչելով, առն և կնոջ իրաւանցն ու պարտուցն բացարձակ հաւասարութիւն կը պահանջեն: Պիտի տեսնես թէ, այս սխալ սկզբունքէն ելնելով, կնոջ գէշ վարմունքը կ'արդարացնեն, և անկէջ անհրաժեշտ ընկերութեան և օրինաց գլխուն եկած աղէտն կ'ուրանան:

Ֆռանսացիք, աղջի՛կս, սովորութիւն ունին կեանքն նորատիներու առջեւ քողարկելու, և մըտածելու կամ խօսելու ո՛չ մի իրաւունք կը շնորհեն անոնց: Ֆռանսայի մէջ պարմանուհի մը նոյն իսկ անտեղեակ պէտք է ըլլայ իւր առաքինութեանէն: Իւր հօրն ու եղբօրն գլխարկէն ու վերարկուէն զատ ոչինչ պէտք է ծանշայ յառնէ: Մինչ իսկ ծանրագլուխ անձի մը հետ՝ մօրը ներկայութեանը միայն պէտք է խօսի: Պէտք չէ երբէք խօստովանի որ մարդ կուտեան մեծ բանաստեղծներն կարդացած է. և եթէ խորհի՛ պէտք է իւր մտածմունքն պահէ, այսինքն իւր սիրտն, միտքն ու դատողութիւնը, և պէտք է որ մինչև ամուսնութեան երկրորդ օրը Ալքստոս Ե. ի պէս մտաւորական նեցուկներ կրէ, ամուսնութիւն մը՝ զոր իւր միտքն, սիրտն ու դատողութիւնը յառաջուց դատաւարտած են:

Ֆռանսացի պարմանուհին իրական կամ առեւելոյթ տգիտութեան ենթակայ է: Անոր իմացականութիւնը ամուսնութեամբ միայն կ'ազատագրի: Արդ, որովհետեւ շատ հազուադիւրս

ցառութեամբ, նա օժտի մը միջոցաւ կ'ամուսնանայ և կամ՝ կը զրկուի ամուսնութենէն, ասկից կը հետեւի որ Ֆռանսուէին, որ ազատ ծնած է, ստիպեալ է կանխիկ ստակով դնել իւր բարոյական կեանքն ու նրութեան ազատութիւնը:

Եւ նոյն այն Ֆռանսացիք, որ կնոջ կեանքն այսպէս կ'ծծութեամբ կը չափեն, կ'ըսեն թէ կինն առն հաւասար է, և կրնայ անոր հակառակորդն ըլլալ:

Կրցողը թո՛ղ բացատրէ այս հակասութիւնը:

Գալով ինձի, աղջիկս, կ'ուզեմ որ չ'ամուսնացած աղէկ մը գիտնաս առն և կնոջ հոգեկան և ֆիզիքական պատմութիւնը: Վասն զի ամուսնութիւնը, կնոջ իրաւունքներն պաշտպանելով հանդերձ, զայն այնպիսի պարտուց կ'ենթարկէ, որոնք, եթէ հաճոյքներ չ'ըլլան, այնքան դժուարաւ կը դործադրուին որ, երբեմն չ'վարանելու, վայրկեան մը չ'կքելու համար կնոջմէ մ'աւելի բան մը, հրեշտակ մ'ըլլալ պէտք է: Ի զուր կը խորտակես այն չղթայն. վարատեալ բեկորներն, օձի բեկորներու պէս, ինքնիրենին կը միանան: Ասկից զատ կը բաւէ որ օր մը միայն կրած ըլլաս զայն, և անոր նշանը մնալով՝ զքեզ կը ցուցնէ ժողովրդեան և թշուառ կ'ընէ:

Կ'ուզեմ որ չ'ամուսնացած, և չ'է թէ միայն մոռք, այլ նաև ամուսնութեան պահանջած պարտքերովն ու անձնութեամբն յառնէ գեր ի վեր չ'եղած, — վասն զի ամուսնացած կին մը՝ որ իւր պարտքերն կը կատարէ, գեր ի վեր է քան զամուսինն, — կ'ուզեմ որ այն չղթայն ոսկեզօ-

ծելու և զանկայ արեւուն և լուսոյ առջեւ փայլող մատանիի մը վերածելու արուեստն գիտնաս:

Կ'ուզեմ գիտնաս թէ ինչի՞ կը ձեռնարկես. կ'ուզեմ որ բնութեան օրինացն համեմատ երջանիկ ըլլաս, չէ՞ թէ դիպուածաւ, այլ ի շնորհս նոյն բնութիւնը և ինքզինքդ ձանչնալուդ:

Մէկ խօսքով, կ'ուզեմ որ այս վայրկեանէս սկսեալ դո՛ւ կառավարես ինքզինքդ, վասն զի կրնայ ըլլալ որ այսօր կամ վաղն ծնողքդ կորսնցնես. կրնայ ըլլալ որ ստիպուիս հացդ ուրիշներէն վատտիլ: Կ'ուզեմ, աղջիկս, որ ի՛նչ վիճակի մէջ ալ որ ըլլաս, որք կամ ծնողացդ սիրելի դուստրը, հիւանդ կամ առողջ, առանձին կամ հրապուրիչներէ չրջապատեալ, կարենաս չէ՞ թէ միայն պահել յարգդ ու առաքինութիւնդ, հապանաւ պատիւ բերել քու սեռիդ, որ իւր սեպհական բնութիւնն ունի, և որ այն բնութիւնն և իւր պարտքերն պղծածին պէս, անդառնալի կերպիւ կը մատնուի թշուառութեան:

Դ.

Խոստովանէ՛, աղջիկս, յառաջաբանս կարգալով քիթդ բերանդ ծռմակեցիր, վարդագոյն բերանդ պատրաստ է հօրդ եռական սկզբանցն գէ՛մ բողբոջելու: Վերջապէս, առն և կնոջ անհաւասարութեանը դէմ կը դինուիս: Բնաւ միտքըս ինկած չէ մարդկութեան պատմութեանը մէջ կինը աւելի ստորին դասու մը մէջ դնել քան զայրն: Չէ թէ միայն կը հաւատամ որ կինն ըն-

դռնակութեամբ, մոռք և բանականութեամբ առն հաւասար է, հապա նաև զգացմամբ և առաքինութեամբ գեր ի վեր է քան զայրն : Պէտք է որ այր մը իւր սեռին խնթն ըլլայ վայրկեան մը հաւատալու համար թէ զինքն յղացող և արեամբըն սնուցանող էակը, մայրը, և կամ իւր սղեաց պտուղն եղող էակը, աւելի, իրմէն ստորին ըլլան : Ո՛չ, հաղար անգամ ո՛չ, այր և կին միեւնոյն բանաւոր էակին երկու երեսներն են, և այս նըկատմամբ, բոլորովին հաւասար :

Բայց այլ է հասարակութիւն, այլ է նմանութիւն : Երբեք նման չէ առն, բայց իւր գործադրած պարտքերովն անոր հասարակ է : Այս բնական հակապատկերէն կը ծնին ներդաշնակութիւն, միութիւն, սէր : Հոգեկանապէս կինն առն հաւասարն է, ֆիզիքապէս՝ ո՛չ :

Այլ է կնոջ բնախօսութիւնն, այլ է առն բնախօսութիւնն : Ա՛յլ սեռին երջանկութիւնը միասինէն վեր չ'է, բայց միեւնոյն տեսակէն չ'է : այս փիլիսոփայական տարբերութենէն կը ծնի պարտուց և իրաւանց զանազանութիւնը :

Աղջիկս, դիտէ՛ որ մարդկային օրինաց համեմատ չեմ խօսիր, թէ և այնքան մոլորութեանց հակառակ, ընկերական օրէնքներն ամէն բանէ յառաջ իրաց բնութեանը վերայ հիմնուած են : Արք գրեթէ միշտ անիրաւ գտնուած են կանանց մասին, բայց չատ անգամ ալ կանայք իրենց բնութեան օրէնքներն ուրացած, մինչ իսկ պղծած են :

Ո՛չ ալ յանուն կրօնից կը խօսիմ. վերջէն դու անձամբ պիտի սլառչաճեցնես բանականութեանդ

օրէնքներն կրօնական օրինաց, որոնք ամուսնութիւնն կը վարեն և ամենուրեք առն և կնոջ վերայ պարտքեր դրած են :

Ցանուն բնութեան կը խօսիմ, որ ամենուրեք մէկ է, վայրենեաց, ինչպէս նաև ամենէն քաղաքակիրթ ժողովրդոց մէջ, ի Բարիզ, ինչպէս ի Կոստանդնուպօլիս, և որ ամենուրեք զկինն հպատակեցուցած է մասնաւոր օրինաց, որոնք կը զանազանին անոնցմէ, որոց ստիպեալ են հնազանդիլ արք, և որոց դէմ չկրնար կինն ասպտամբիլ առանց իւր անհատականութեան նախնական և յաւիտեանական օրէնքը պղծելու : պղծութիւն մը, ուսկից յառաջ կու գայ և պիտի գայ միշտ և ամէն տեղ իւր թշուառութիւնը :

Ե.

Գիտցի՛ր, հարեմ թե, պարմանահայն բնութիւնն ամուսնութեամբ կը քեփուի, բայց այրը մէկ նայն օրէնքն անխափայ չ'է :

Կրնայ ըլլալ որ աղջիկ մնաս, բնաւ չ'ամուսնանաս. կրնաս երիտասարդութիւնդ և գեղեցկութիւնդ գաղափարի մը դռնէլ. կրնայ ըլլալ որ այդ գաղափարն Աստուած կամ պղատոնական սէր կոչուի, սյսինքն բոլորովին խտէական սէր մը. բայց այն տառն դու կ'ես մը չ'ես ըլլաւ, այլ հոյս մը : Կոյս ըսուածը անձ մ'է՛ որոյ մարմինը բնաւ յարձակում մը չէ կրած մարմնաւոր սէրէն : Բայց հոյս մը կ'ես մը չէ :

Կինն՝ առն ընկեր եղած կոյս մ'է, որու հե

կը խառնուի սիրով, անոր հետ մէկ մարմին միայն ձեւացնելու համար : Բայց սիրոյ այս խորհուրդը մէյ մը որ կատարուի, այն կինը, նոյն իսկ ասով, այն առն վերայ նուիրական և յաւիտենական իրաւունքներ կը ստանայ, իսկ զի «էբոյ Դաւաթէ կնոջ քննութիւնը խորհուրդ է :

Կոյն էր և կնոջ եղբայր, և նոյն դաշին յիշատակը երբէք չ'պիտի ելնէ իւր մտքէն : Եւ երբէք չ'պիտի կարենայ ալ իւր կուսութեան իրաւունքներն պահանջել :

Այս դաշտնեաց մէջ, կարծես թէ այրն բռնութեան մի առանձնաշնորհութիւնն կը վայելէ : Իւր մարմինը փոխուած չէ : Ասոր համար բոլոր ժողովուրդը ամուսնութիւն բառով կը հասկնան այր մը, որ արդէն կիներ ճանչցած է, և որ կ'ամուսնանայ կուսի մը հետ : Ո՛չ մի ազգի, նոյն իսկ Քրիստոնէից մէջ տեսնուած չէ ամուսնութիւնը չը ճանչնալ, առաջուց առն խել մը կիներ ճանչցած ըլլալուն համար :

Բայց իրաց բնութիւնը կ'ուզէ որ այրը կոյս մ'ընտրէ իրեն կին և զաւակացը մայր ըլլալու համար :

Մի' բարկանար այս անհաւասարութեան վերայ : Ընդ հուսի պիտի տեսնես թէ բնութեան մի և նոյն օրէնքն բացարձակ հաւատարմութիւն կը պահանջէ յառնէ իւր կնոջն համար, և թէ խել մը բնախօսական նկատմամբ, կինն գեր ի վեր է քան զայրն :

Աւելի հեռուն պիտի բացատրեմ քեզ թէ, ինչո՞ւ համար բնութիւնը, նոյն իսկ կրօնքէն դուրս,

առ կինն հաւատարմութիւն կը պահանջէ յառնէն : Բայց առաջ պէտք է ըսեմ քեզ թէ, ամուսնոյն անհաւատարմութիւնն բնաւ և ոչ իւրեք հրաման կուտայ կնոջ վրիժառու ըլլալու և ինքն ալ անհաւատարիմ դռնուելու :

Յիշէ՛ միշտ թէ յանուն բնական օրինաց կը խօսիմ քեզ, և ոչ երբէք յանուն մարդկային օրինաց :

Արք իրենց նպաստաւոր օրէնքներ չինած են — զօրաւորագոյններն ըլլալուն համար. — բայց չեն կրցած բնաւ ստեղծել կամ փոխել կնոջ Փիզիքական բնութիւնը :

Սոյն օրինաց չ'մօտեցած, կ'ուզեմ դիտել տալ քեզ թէ՛ ոչ մի ազգի մէջ հաւատարիմ կին մը, որ իւր անհաւատարիմ ամուսինը կը սիրէ, ոչ յարգը կը կորսնցնէ և ոչ առաքինութիւնը. հապա ամէն տեղ և ամէն ժամանակ այր մը, որ անհաւատարիմ կին մը կը սիրէ, անպատիւ էակի մը պէս աչքէ կ'ընայ : Շահը, ընկերական վիճակը, ծայրայեղ տրիփ մը, վրէժխնդրութեան թաքուն նպատակ մը կամ իւր որդւոցն համար իբր զոհողութիւն մը կրնան ամուսնոյ մը աչքերն փակել տալ իւր կնոջն գէշ վարմունքին վերայ : Կրնայ նաև անոր մտացն ու գեղեցկութեանը վերայ ըստ քանջանալ, բայց չի կրնար զայն իրականապէս սիրել, չի սիրեր զայն : Պիտի կարգաս վէպեր որ ասոր հակառակը կը զրուցեն. կը ստեն անոնք : Անոնք իրենց սուտ պատմութիւններն սիրոյ առջեւ առն և կնոջ բացարձակ հաւասարութեանն սխալ սկզբանը վրայ կը հիմնեն : Ամէն պարագայի մէջ,

այնպիսի այր մը անսպառիւ , կին մը երջանիկ ընելու անկարող , և նոյն իսկ իւր անհաւատարիմ կնոջմէն անարգութեամբ այր մ'է :

Այր մը կրնայ պատուաւոր այրիի մը հետ աւուսնանալ և զայն իւր կենացն ընկերն ու զաւակացը մայր ընել . բայց բնաւ զայն այնպէս չը պիտի սիրէ ինչպէս պիտի սիրէր եթէ իր հետ աւուսնացած ատենն կոյս ըլլար :

Կնոջ առ միակ այր մ'ունեցած հաւատարմութիւնը առաքինութիւն կը կոչուի :

Առն առ միակ կին մ'ունեցած հաւատարմութիւնը «բ» կը կոչուի :

Այս երկու զանազան բառերուն մէջ կը գլուխուրդ երկու սեռից անհաւատարմութեան գաղտնիքը : Կին մը առանց առ միակ այր մը բացարձակապէս հաւատարիմ ըլլալու՝ չ'կրնար երջանիկ ըլլալ : Այր մը իւր կնոջն անհաւատարմութիւն մ'ընելով՝ իւր պատիւը չ'կորսնցներ :

Պիտի հարցնես թէ ո՞րսկից յառաջ կուգայ այս անհաւատարմութիւնը , և թէ ինչո՞ւ բնութիւնը զկինն ենթակայ ըրած է այսքան դժուար վիճակի մը , որն որ , քիչ անգամ ամուսինն ինքն անձամբ ընտրելուն համար՝ աւելի անտանելի կ'ըլլայ : Բայց սիրոյ բնախօսութեանը մէջ տակաւին ուրիշ գաղտնիքներ կան զորս չես գիտեր , և պէտք է որ յառաջ զանոնք յայտնեմ քեզ :

Քիչ ատենէն պիտի տեսնես թէ կնոջ բոլոր կարծեցեալ ստորնութիւններն իրեն փառք են , և թէ առն ընկերական առանձնաշնորհութիւններն կ'աներեւութանան առաքինութեան մեծութեան

թեանն առջեւ , որ կնոջ սեպհականութիւնն ու նեցուկն է :

2.

Կնոջ բացարձակ հաւատարմութեանն անհրաժեշտ ըլլալն կը հասկնաս , աղջիկս , եթէ սա չափը միայն գիտնաս թէ՝ առն անհաւատարմութիւնը , ի բաց առեալ հազուագիւտ պարագաներ , զաւակաց վերայ ազդեցութիւն չ'ունի , որոնք միշտ իրենց հօրն ու մօրն զաւակներն են . բայց անհաւատարիմ կին մը չէ՝ թէ միայն անհրաժեշտ զաւակներ կու տայ ամուսնոյն , հապա նաև քիչ ատենէն մայր ըլլալէ կը դադրի , նոյն իսկ ֆիզիքական պատճառաւ :

Երբ որ վերը գրուցածներուն պատճառը բացատրեմ քեզ , թերեւս հետեւութեանց որ մէկն ուզես ուրանալ . բայց մի՛ մոռնար զայս . ինչպէս որ կոյս ըլլալով՝ դեռ չես գիտեր թէ ի՞նչ է կին մը , այնպէս ալ առաքինի կին մը անհաւատարիմ կնոջ բնութիւնը չ'գիտեր :

Եւ այս է պատճառը որ իգական հետաքրքրութիւնը բռնի առ ոճիւր և թշուառութիւն կ'առաջնորդէ :

Վա՛յ , երիցս վա՛յ այն կնոջ որ ա՛լ սովորելու բան չ'ունի : Մէյ մը որ այս վերջի սահմանն անցնի , ա՛լ անհնար է անոր ետ դառնալ , իւր առաքինութիւնը վերստին ձեռք ձգելու համար :

Ա՛լ կին մը չ'է նա , այլ էգ էակ մը , որ դատապարտուած է ամբողջ կենացը մէջ իւր ստուեր

րին ետեւէն վազել, առանց կարենալ զայն բռնելու :

Ասիկայ աշխարհի վերայ դժոխքն է : Վասն զի, գիտցիր թէ՛ կէն ինչ, որ, առանցքած կո՛ւն ահաւորութիւն է առայն ինչ, ՆՈՅՆ ԻՍԿ ԻՒՐ ԲՆՈՒԹԵԱՄԲԵ ԱԼ ԶԿՐՆԱՐ ՀԱՌԱՏԱՐԻՄ ԸՆԴԱԼ ԵՒ ՈՋ ՄԵՎՈՒՆ :

Կնոջ ցանկութիւնը ԱՆՍԱՀՄԱՆ է : Առն ցանկութիւնը ՍԱՀՄԱՆԱԻՈՐ է : Այրը, որչափ ալ որ մոլորեալ ըլլայ, չարեաց մէջ սահմանաւոր է, և կինը չ'է : Գաղտնիք կամ ո՛չ, բնութիւնն այսպէս ուղած է, վասն զի նոյն իսկ այս Ֆիզիքական օրէնքովն է որ կնոջ առաքինութիւնն ստեղծած է : Առաքինութիւնը զօրութիւն ըսել է : Արդարեւ կինն հոգւոյ մեծ զօրութեան մը կարօտ է հաւատարիմ գտնուելու համար ամուսնոյ մը, զոր շատ անգամ չ'սիրեր, և որու բացարձակ հաւատարմութիւն մը պէտք է նուիրէ, չէ թէ առն փրկութեան համար, հասկա՛ իւր անձնական երջանկութեանն համար :

Բացառութիւններն այնքան հազուադիւտ են որ, կանոնը կը հաստատեն : Կինը ասոր հակառակը կը կարծէ, կը սխալի : Այս այրը, կ'ըսէ ինքնիրեն, ամենասիրելիս պիտի ըլլայ : Բառե՛ր, բառե՛ր միայն :

Եթէ բարոյական զօրութիւնը կնոջ բնութիւնը չ'զսպէ, եթէ, անդուռդին եղբրքն եղած ատեն, սոսկալով յիտէականն չապաստանի, որ միակ ապաստանարանն է, այն ատեն առաջին մեղք մը երկրորդ մը կը ծնի, ետքը երրորդ մը, և իրեն

համար անկրկանց Ի աղետից ճշմարիտ չղթայ մը պիտի լինի :

Այրը, որչափ որ ալ հաճոյասէր ըլլայ, նոյն իսկ իւր բնութեամբն, ուզէ չ'ուզէ իւր անհաւատարմութեանցն մէջ կը դադրի : Արարիչը՝ չարիք գործելու անսահման կարողութիւնը մերժած է անոր : Բայց անհաւատարիմ կին մը, կարենալով միշտ շարունակել իւր ճամբան, չ'գիտեր թէ ո՛ւր պիտի դադրի : Մէյ մը որ հոգին մարմնէն յաղթուի, մարմնոյն անյաղութիւնը զայն յառնէ յայր կը ձգէ, բնուելով ամենուրեք և ոչ մէկ տեղ կարենալով գտնել երեւակայեալ երջանկութիւնը :

Կնոջ միակ երջանկութիւնն՝ մարմինն՝ հոգւոյ, տրիփը՝ սիրոյ, և նիւթը՝ իտէականին զոհելն է :

Ամենէն թշուառ կինը, այն՝ որ ասպերախտի մը հաւատարիմ է, նորէն աւելի երջանիկ է քան այն շնացող կինը կամ այն բողբ, որ, սիրահարի մը բազկացը մէջ, յաւիտենական սէր մը կ'երդնու անոր, վասն զի կը ստէ :

Այս սիրահարը եթէ տաղանդի, հանճարի տէր ալ ըլլայ, եթէ Ազդունի պէս գեղեցիկ ալ ըլլայ, իրեն համար մի միայն նիւթական զօրութեան ներկայացուցիչն է և ուրիշ բան չ'կրնար ըսալ :

Այն կինը զայն պիտի խաբէ՝ պէտք է որ խաբէ, վասն զի ալ անոր համար սէրը ուրիշ բան չ'է՝ եթէ ոչ ՆԻԻԹԻՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԶՕՐՈՒԹԵԱՆՆ ԽՈՒՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ :

Վասն զի Բնութիւնը կ'ուզէ որ կնոջ Իտէականը ԱՌՄԻԱԿ ԱՅՐ ՄԸ Իշտ հաւատարմութեան մէջ կ'այտնայ :

Վասն զի այս հաւատարմութենէն կը ըլլի մարդկութիւնը :

Վասն զի առանց այս հաւատարմութեան , կիներ մի շնչաւոր կոյտ մը միայն ներկայացնելով , կամ ապուշներ պիտի ծնի , և կամ ամուլ պիտի մնայ :

Վերջին հաւատարիմ կնոջ հետ կ'աներեւութանայ այրը :

Առն հետ՝ մարդկութիւնը :

Եւ մարդկութեան հետ՝ ամբողջ բնութիւնը :

Է.

Աղջիկս ,

Ամէն ատեն մեծ օրէնսդիրներն բնութեան առողջապահական օրէնքներն կրօնական պատուէրներու փոխած են : Արդարեւ չքն+ բառը նա կը նշանակէ , և բնութեան օրէնքներն օգտաւէտ և խաղաղարար կապերով զմարդիկ կցելու համար շինուած են : Ամուսնութիւնը բնութեան այս կապերուն մին է , քաղցր կապ մը , վարդերու , փուշերու և պտղոց կապ մը , որ բնաւ շղթայի պէտք չ'է փոխուի : Եղթայ եղածին պէս , մարդս կ'ուզէ զայն խորտակել , և օրէնքն , եթէ բնութեան վերայ հիմնեալ է , անոր օգնութեան կու գայ , կամ ապահարզանով և կամ առժամանակեայ բաժանմամբ :

Օրինաւոր ամուսնութիւնը կը նմանի երկաթներու վերայ քալող վայրաշարժ մեքենայի մը : Ի շնորհս այս երկաթներուն , որոնք բնութեան օ-

րէնքները կը ներկայացնեն . վայրաշարժ մեքենայն , զոր կրակը ճամբայ կը հանէ , արագութեամբ կը յառաջանայ և անվտանգ կը հասնի պէտք եղած տեղն : Եթէ այս երկաթներն չ'ըլլային , վայրաշարժ մեքենայն քիչ մը տեղ պիտի յառաջանար անկանոն կերպիւ , և ետքը պիտի երթար ինար անդունդի մը մէջ , որ բոլոր իր կրակին և շարժմանը վստահողներուն գերեզմանը պիտի ըլլար : Ճիշդ ասոր պէս է առն և կնոջ ապօրինաւոր միութիւնը , շարժում մը , որ անկանոն կրակէ մը յառաջ եկած է , և ամուսնոց իւրաքանչիւրին յաջ և ի ձախ խոտորմանցն թոյլ կու տայ և յանդունդ կ'առաջնորդէ :

Արդէն ըսի քեզ թէ , նոյն իսկ այնպիսի երկրի մը մէջ , ուր ապահարզանն ընդունուած չ'ըլլայ , առն անհաւատարմութիւնը երբէք իրաւունք չ'իտար կնոջ անհաւատարիմ ըլլալու : Սակայն առնական այս անհաւատարմութիւնն ալ բնութեան օրէնքին մեղապարտ մի պլծումն է , վասն զի բնութիւնը միակնութեան համար ստեղծած է զայր , այսինքն մէկ կին մ'ունենալու համար միայն , իրենը : Արք , որ ըստ իրենց հաճոյիցն օրէնքներ կը շինեն , այս հիմնական ճամարտութեան դիւրաւ չեն համոզուիր : Վասն զի այր մը անհաւատարմութիւն մ'ընելով Քիզիբայէս չ'փոխուիր , ասկից առնելով կը կարծեն թէ բնութիւնը զայն շատ մը կիներ միանգամայն ունենալու համար ստեղծած է : Ասիկայ ահագին սխալ մ'է , և Գրիստոնէական այն օրէնքը , որ ամուսնութիւնը խորհուրդ մ'ըրած է , այսինքն առն և կնոջ մէջ բացարձակ

հաւատարմութիւն , նոյն իսկ բնութեան օրէնքին վերայ հիմնեալ է , բնութեան՝ որ զինքն ստեղծող Աստուծոյն մի ծագումն է :

Աղէկ միտքդ պահէ՛ ըսելիքս : իւրաքանչիւրն իւր տեսակն աճեցնելու համար ստեղծուած բնութեան բոլոր արարածներուն մէջ կինը միայն կայ որ միշտ իւր ամուսնոյն ընկերն ըլլալու համար ստեղծուած է : Նա միայն դաշտանաւոր է : Ստորին արարածոց ոչ մէկուն էզն այս առաւելութիւնն ունի :

Արարիչը զկինը միայն ստեղծեց իւր ձեռքն այնպէս մը որ , բաց ի անմաքրութեան քանի մը օրերէ , կարենայ միշտ սիրել իւր ամուսինը և սիրուիլ անկից : Այրն ոչ մի պատրուակ ունի առ կինն անհաւատարիմ գտնուելու :

Ուրիշ հիւանդութեանց պարագայներն փոփոխակի և կատարելագոյն հաւասար են : Ո՛չ մի մահկանացու գերծ է այս դէպքերէն : Այրը այս ոճիրը գործելով (վասն զի ոճիր մ'է) , ցածութեամբ կը նմանի արու անասնոյն , որ ամուսնական հաւատարմութիւն չ'ձանշնար : Բայց արու անասունը անհաւատարիմ առն չափ անարգելի և յանցաւոր չ'է , վասն զի ընտրութիւն չ'ունի :

Բնութեան օրէնքը կ'ուզէ որ էգ անասունը , յղանալուն պէս , արուին չ'թողու որ իրեն մերձենայ : Արու անասունն նոյն իսկ բնութենէն արգիւտած է մէկ էգի հաւատարիմ ըլլալէ : Ասոր համար ամուսնութիւնը անասնոց աշխարհին մէջ ծանօթ չ'է : Ահաւանութիւնը Բուրդէն Դարբայէն է , և Բաքալ այն ու կենը աւելի հրեշտակաց կը հոգեցնէ Ժան

Թէ անանգ : Զմարդ աւելի յերկնս կը Բարեցնէ Ժան Թէ յերկիր կ'իջեցնէ :

Մի քանի թռչուններ մէկզմէկու հաւատարիմ են , բայց միայն թռչախ ժամանակ , վասն զի նոյն միջոցին էգը կարօտ է որ արուս ուտելիք տայ իրեն , ինչպէս նաև այնչափ ատեն որչափ որ ձագերն դեռ չեն կրնար ինքզինքնին սնուցանել : Այն միջոցն անցնելուն պէս , թռչունը , որ չորքոտանիէն աւելի եթերական է , ա'լ հաւատարմութեան օրէնքը չպահեր , որն որ մի միայն մարդկային ամուսնութեան պահուած է , որ , ամուսն մը միացնելով , բացարձակ հաւատարմութեամբ կը հրեշտակացնէ զանոնք , չէ թէ բնութեան օրէնքէն դուրս և անկից վեր , այլ անոր բոլորովին համաձայնութեամբ : Վասն զի , ով որ բնութեան օրէնքը կը պղծէ , կը պղծէ նաև Աստուծոյ օրէնքը , վասն զի մահկանացուի մը համար անկարելի է գիտնալ Աստուծոյ օրէնքներն առանց բնութեան օրինացն նայելու , որոնք իւր գործերն են , և զորս մարդ կրնայ ստանալ գիտութեամբ և փորձառութեամբ : Այն օրէնքն կամ դաշնը , որ ամուսնացեալ առն կամ կնոջ հրաման կու տայ , ինչ պատրուակաւ կ'ուղէ ըլլայ , անհաւատարմութիւն մ'ընել , սուտ և բնութեան ու Աստուծոյ օրէնքին հակառակ է :

Միայն թէ բնութիւնը չ'պահանջեր որ մի և նոյն այրն ու մի և նոյն կինը յաւիտեանս յաւիտենից միացեալ մնան , անոնք իւրաքանչիւրին ուճիրներն ու մոլութիւնները մէկդի ձգելով : Զուգեր նաև որ ոճրի մը , մոլութեան մը համար , կամ

հակակրութեամբ իրարմէ բաժնուած այր մը և կին մը ցյաւտեան սէրէ և զաւակներ ունենալու երջանկութենէն զրկուին : Միայն ամուսնութեան միջոցին բացարձակ հաւատարմութիւն կը պահանջէ :

Մէկ մը որ օրինօք բաժնուին , արդարեւ ըզձալի և իտէականին աւելի համաձայն կ'ըլլար որ անոնց իւրաքանչիւրն հրաժարէր սիրելէ , բայց քանի որ այս իտէականը մահկանացուաց կարողութենէն վեր է , օրէնքը թոյլ տուած է ասպահարդանի , որով ամուսնոց իւրաքանչիւրն կրնայ կրկին ամուսնանալ և նոր հաւատարիմ միութիւն մը կազմել :

Ասիկայ ամուսնութեան իտէականը չ'է , բայց համաձայն է բնական օրինաց :

Ը.

Ընկերութեան մէջ միշտ գտնուած են երազատեսներ , որոնք ուզած են բնութեան օրէնքները փոխել :

Ամենէն յառաջ յայտարարած են թէ , սիրոյ առջեւ , այր և կին հաւասար են :

Ետքը , այս սխալ սկզբունքէն ելնելով , և սիրտըն ալ կողմը գետեղելէ վերջը , ամէն տեսակ դեղ հնարած են զայն նորէն ձախ կողմը դնելու համար : Ոմանք կ'ըսեն թէ որդւոյն հարադատութեան համար մայրը կը բաւէ , մոռնալով որ անհաւատարիմ կին մը մայր չ'է և չ'կրնար ըլլալ , և թէ վաղ կամ անագան որդին սիրահարներուն պիտի զոհէ : Մայր ըլլալու համար ամենէն յառաջ

ամուսին կամ ամուսին ըլլալու արժանի պէտք է ըլլալ , այսինքն որդւոյն հօրն հաւատարիմ :

Ոմանք ալ , ամուսնութեան դէմ խօսելով , կ'ամբաստանեն ընկերութիւնը հնարած ըլլալուն համար այս կազմը , որ բնութեան մէջ չ'կայ :

Արդ , ամէն տեղ ամուսնութիւնն ստեղծողը բնութիւնն է միայն , որ զայն ստեղծած է կնոջ իրաւունքներն ու յարգը պահելու համար , բայց միշտ սա պայմանաւ որ նա իւր ամուսնոյն հաւատարիմ պիտի մնայ , մինչ իսկ եթէ նա իրեն անհաւատարիմ գտնուի :

Արդարեւ գիտես հիմայ թէ , կինն առն հաւասար չ'ըլլալուն , իւր բնութիւնը սիրով կը կերպարանափոխուի , մինչ առն բնութիւնը չ'փոխուի :

Գիտցար նաեւ թէ այրը , որ սիրով չ'փոխուիր , նոյն իսկ ֆիզիքապէս սահմանեալ ըլլալուն , բնութեան օրինաց համեմատ մէկ կին մը միշտ սիրելու ենթակայ է , եթէ ոչ զայն մի միայն սիրելու , և եթէ այս կինն իւր հաւատարմութեան պարտքը կատարէ , այն այրն արարածներու յետինն եղած ըլլալու է որ կնոջ իրաւունքներն չ'ապահովէ :

Կինն սիրով չ'է որ շատ իշխանած , այլ առաքինութեամբ , Շատ անգամ կնոջ սէրն , իւր պահանջող բնութեամբն , զօրութեան և ժամանակի մեծ զոհողութիւն մը կ'ուզէ ամուսինէն : Բայց առաքինութիւնը կը շղթայէ անոր հոգին , կը գերէ իւր միտքը , և քաղցր բարձ մը կ'ըլլայ ազատութեան կամկտութեանցն :

Հիացի՛ր արարչութեան օրինաց վերայ : Եթէ

այրն իւր բնութեանն անայլալուծեամբն կնոջ չափ տափոտ ըլլար, ամուսնութիւնը անկարելի պիտի ըլլար, և կին չ'պիտի գտնուէր: Նա արուին էգը պիտի ըլլար:

Եւ եթէ կինն, իւր ցանկացող բնութեանն յաղթելու համար հոգւոյ ամբողջ զօրութեանցն, սրտին բովանդակ ամբօթութեանը պէտք չ'ունենար, բնաւ չ'պիտի կարենար վայրկեան մը համբերել այն մարդուն արհամարհանացն, որու տեղի տուած է, բնաւ չ'սիրտի ճանշնար ամուսնական հաւատարմութիւնը, և ամուսնութիւն չ'պիտի ըլլար:

Եւ առանց ամուսնութեան, չ'կայ ընկերութիւն:

Վասն զի կինն, ամուսնութեան միակ դիւցազնունդին, մարդկութեան քրմուհին ըլլալուն համար, ինքզինքին յաղթելու համար բարոյական աւելի հաստատուն զօրութեան մը կը կարօտի:

Վասն զի կանութեն վարժուած է մարմինը՝ ոգւոյն, նիւթը՝ խոտականին, սէրը՝ առաքինութեան զօնել, ասոր համար առն և հրեշտակին մէջտեղն բռնող մասնաւոր էակ մ'է: Եւ եթէ իւր առաքինութեամբը գեր ի վեր չ'ըլլայ քան զայր, այն ատեն ուզէ չ'ուզէ առն և սատանային մէջ տեղն կը գտնուի:

Քիչ անգամ կը պատահի որ այս միջին աստիճանին մէջ մնայ: Քիչ ատենէն, անկումէ անկում, սէրէ սէր, անասուններէն աւելի վար կ'իյնայ:

Թ.

Կը տեսնես որ ամուսնութիւնը, որքան ալ որ ծանր պարտուց կ'ենթարկէ զկինն, բայց և այնպէս անոր իրաւանցն, երջանկութեանն ու պատուոյն միակ նեցուկն է: Գրեթէ միայն ամուսնութիւնը կրնայ կնոջ տիրոջան տալ անոր, քանի որ իբր թէ ազատ կինը առն համար հաճոյից գործի մ'է և եթէ: Այրը կրնայ ըլլալ որ յարի անոր, բայց զայն չ'կրնար յարգել և սիրել:

Չ'կրնար նաև մայր ըլլալ, վասն զի որդին չափահաս եղածին պէս, իւր մենութեանը պատճառն պիտի հարցնէ իրեն: Որդին մայր մ'ունենալով չ'բաւականանար: Հայր մը պէտք է անոր: Բնութիւնն անհրաժեշտ կը պահանջէ այս ընտանեկան երրորդութիւնը, և ծննդեան օրինաւորութիւնը նախապաշարու մ'մը չ'է բնաւ:

Մարդիկ միշտ կը պահանջեն այն արեան մաքրութիւնը՝ ուսկից սերած են: Եթէ Յոյներն կը գոռողանային Ողիւսմպոսի աստուածներէն սերած ըլլալուն համար, դո՛ւ, որ պարզ պարմանունի մ'ես, կրնաս հպարտանալ առաքինի մօր մը և պատուաւոր հօր մը զաւակն ըլլալուդ: Ասկից բարձր ազնուականութիւն չ'կայ գրեթէ:

Առանց հօր ընտանիք չ'կայ, վասն զի հայրն է որ իւր անունը կու տայ որդւոյն:

Ապօրինի զաւակ մ'աշուուն չ'ունի:

Ասկից զատ, մի՛ կարծեր թէ, եթէ հայր չ'ըլլայ, կին մը իւր մօր պարտքերն ճշդիւ կատարէ: Կինը իւր բնութեամբն միշտ հարձի ազատ

կեանքին դիւրաւ կը միտի : Ամուսնոյ իրաւունքներն վայելած ատեն միայն ուրախութեամբ և երջանկութեամբ կը կատարէ մայրական ազնիւ պարտքերն :

Եւ եթէ հայրը չ'ըլլար որ աշխատէր և ընտանիքը սնուցանէր, մայրը, որչափ որ ալ մեծ ըլլար իւր մայրական սէրը, չուտով պիտի ընկճէր ընտանեկան և արտաքին աշխատութեանց կրկին բեռին ներքեւ :

Նաև հայրն ալ որդւոյն համար չ'պիտի աշխատէր՝ եթէ կնոջ հաւատարմութեանն վրայ վստահ չ'ըլլար, վասն զի ապահովապէս չ'պիտի գիտնար այն որդւոյն իրն ըլլալը :

Այս բնական և ընկերական պատճառներով, հայրը, մայրը և որդին նախ ընտանիքը, ետքը տունը, ետքը գիւղը, ապա քաղաքը, նահանգը, հայրենիքը և վերջապէս մարդկութիւնը կը կազմեն :

Եւ այս է պարզաբար որ, ամուսնացեալ կնոջ ամուսնութեանը քաղաքականութեան բնութիւնն է :

Բայց այս բարոյական նկատողութիւններէն զատ, աս ալ կայ որ ամուսնութիւնը նոյն իսկ բնութեան մէկ պէտքն է, և այս ալ արարչութեան մէկ գաղտնիքն է, որու դէմ ի զուր պիտի բողոքեն մարդիկ, եթէ Պրոմէդէոսի հանձարն իսկ ունենան :

Այո՛, բնութիւնը առն և կնոջ սիրոյ երջանկութիւնը չնորհեալով, որն որ մարդկային սեռին անմահն անհրաժեշտ է, այս հաճոյքին սահման մ'է դրած ցաւերով, զորս կ'զգայ այրն՝ երբ իւր ազատութիւնը չարաչար կը գործածէ և ամուս-

նական ամբոթեան օրէնքներն կը պղծէ :

Այն մարդը որ շատ կ'ուտէ և իւր առողջութեանն զնասակար այս կամ այն կերակուրէն չը ժուժկալիր, ստամոքսի հիւանդութեանց կ'ենթարկուի :

Այնպէս ալ, սիրոյ հաճոյքներն, երբ օրինաւոր չ'են, այրն ու՛կինը սոսկալի հիւանդութեանց, դառն ցաւերու կ'ենթարկեն, որոնք քիչ ատենուան մէջ մարմինը կը կրծեն, ժամանակէն յառաջ կը ծերացնեն զայն և միտքը կը ծիւրեն :

Այս հիւանդութիւններն, որոնք բոցեղէն սըրով մը կը պահպանեն հայրենեաց և ընտանեաց դրախտը, ամէն ատեն եղած են : Ուր որ ամուսնութեան պարտքերն կը պղծուին, հոն երեւան կ'եննեն անոնք : Անոնց այնպիսի անուններ են տրուած, որոնք այս կամ այն ազգին համար նախատինքներ են . բայց սուտ է : Կը կրկնեմ թէ զանազան անուամբ միշտ դոմնուած են անոնք : Զասոնք բնութիւնն ստեղծած է, և ստիպելու համար զայր սր իւր օրինաւոր կնոջն յարի, և զկինն՝ որ յառ միակ այր մը հաւատարիմ գտնուի : Եւ կարծես թէ բնութիւնը ուզած է խսկնեցնել ըզմարդիկ, որոնք իրենց օրէնքներն երեւան կը հանեն, վասն զի բժշկութեան այս պիղծ հիւանդութեանց դէմ հնարած դեղերն գրեթէ հիւանդութենէն աւելի կոտորածներ կ'ընեն : Կարծես թէ Աբարէլն յառաջուց ուզած է պատասխանել բոլոր այն սխալ պատճառներուն, զորս յոռի վարք ունեցող արք կը հնարեն, կամ չ'ամուսնանալու, այսինքն ընտանեաց հօր պարտքերն չ'կա-

տարելու համար, և կամ ամուսնութեան պահանջած մաքրութիւնն ու հաւատարմութիւնը պղծելու համար:

Արեւմտեան բնութիւնը ուզած է որ իտական սէրէն և զաւկի կապէն դուրս այրը ստիպեալ ըլլայ ամուսնանալու, զոնէ իւր առողջութեանն և դառն ցաւոց վտանգներէն ազատելու համար, ցաւեր, որոնք ծերութեան, շատ անգամ ալ վաղահաս մահուան մը պատգամաւորներն են:

Արդ, այս երկիւղն կը ծնի, երբ կնոջ հաւատարմութեան վրայ դոյզն ինչ կասկած ըլլայ: Վասն զի այն կինը, որ իւր ամուսինէն զատ ուրիշին կը յանձնէ ինքզինքը, ֆիզիքական ցաւերու կենթարկուի, զորս իւր ամուսնոյն կը հաղորդէ: Այն ատեն ամուսնութիւնը, փոխանակ ապաստանարան մը, նաւահանգիստ մ'ըլլալու, դժոխք մը կ'ըլլայ:

Իրաւ է թէ կինն ալ ամուսնոյն անհաւատարմութեամբն մի և նոյն վտանգներուն ենթակայ է, և ասոր մէջ կը կայանայ երկու ամուսիններու և նոյն իսկ զաւակաց առողջութիւնը, վասն զի այս դժոխային հիւանդութիւններն տղոց կը հաղորդուին, իրենց մօրն ծոցոյն մէջ եղած ատեննին:

Արեւմտեան ամէն ամուսնական անհաւատարմութիւն երկսայրի վրէժխնդրութիւն մ'է, որ զինքն գործածել ուզողն կը վիրաւորէ: Այնք, այս վրէժխնդրութեամբ փոխանակ ազատելու, եւս քան զեւս կը հպատակի, և զինքը թշուառութեան շղթային կցող գամը կը հաստատէ:

Ներուած է կնոջ որ իւր ամուսնոյն անհաւատարմութեանը վրայ կասկածածին պէս, մարմնով բաժնուի անկից, և եթէ ամուսինը իւր յուր վարմունքը շարունակէ, յաւիտեանարար բաժնուի. բայց ո՛չ երբեք իրաւունք ունի անոր օրինակին հետեւելու, եթէ օրինաւոր ապահարդան մը տեղի ունեցած չ'է:

Կան երկիրներ որոց մէջ ապահարդանն ընդունուած է, բայց հաղուագիւտ է որ ապահարդանով արձակեալ կին մը երկրորդ ամուսնութեան մը մէջ երջանկութիւն գտնէ: Կնոջ երջանկութիւնը բացարձակապէս իւր առաքինութեանը մէջն է, այսինքն առ միակ այր մ'ունեցած հաւատարմութեանը մէջ:

Մէկ առողջութեան դէմ հազար հիւանդութիւններ կան, այնպէս ալ, թշուառ ըլլալու հազար տեսակներուն դէմ, միակ և ճմարիտ երջանկութիւն մը կայ կնոջ համար, առօրինակ:

Այլ տեսնես որ նորատի աղջկան մը համար ամուսնանալն կենաց ամենէն կարեւոր դաշնագիրն է, ծննդեան և մահուան դաշնագրերէն աւելի կարեւոր դաշնագիր մը, վասն զի ասիկայ չէ՛ թէ միայն կնոջ, չէ՛ թէ միայն առն, այլ ամբողջ ընտանիքի մը երջանկութիւնը կամ թշուառութիւնը կ'որոշէ:

Եւ թէ ըստ բազդին և առանց խորհրդածելու ամուսնանալն, ինչպէս որ կ'ամուսնանան ի Ֆրանսա, առանց ամուսնութեան պարտքերն ու վտանգներն ճանչնալու, Բարբարոսիւն և Վայրենիւն Դաշնագիր մ'է:

ժ.

Մինչեւ հիմայ, աղջիկս, երկու սեռերու ֆիզիքական անհաւասարութեան վրայ խօսեցայ քեզ: Բայց մարդս մի միայն կաւէ շինուած չ'է. նա խառն էակ մ'է, նիւթով և մտքով, մարմնով և հոգեւով, մտով և բանականութեամբ սքանչելի կերպիւ հաւասարակշռուած:

Եւ նոյն իսկ այս հաւասարակշռութեամբ երկու սեռերու հաւասարութիւնը երեւան կ'ելլէ իւր բովանդակ ճշմարտութեամբն:

Հիացիր ինձ հետ արարչութեան օրինաց վերայ: Բոլոր գտնուած բաներն այն էակին անհատականութիւնը վարող մասնաւոր օրինաց համեմատ են, կամ, ուրիշ բառերով ըսենք, իւրաքանչիւր բանի կազմութիւնն այնպէս է որ, չ'կըրնար արարչութեան սանդուղին վերայ աւելի վեր ելնել կամ աւելի վար իջնել: Բոլոր այս էակներուն մէջ, արդարեւ, մարդը բարձրագոյն աստիճանին վերայ է, վասն զի իւր ֆիզիքական և հոգեկան կազմութեամբն, արարչութեան միւս գործերուն վերայ իշխելու կոչուած է, որոցմէ գերի վեր է նիւթական և մտաւորական կենաց հաւասարակշռութեամբն, մարմնոյն՝ մտքէն, մըսին՝ բանականութենէն ստորադաս ըլլալով: Բոյսըն իւր յատուկ կեանքն ունի, անասունը մտաւորական բնագոյն մ'ունի, վասն զի իրմէ վարեղող ուրիշ էակներու վերայ կ'իշխէ. բայց մարդ միայն ազատ է, վասն զի նա միայն ինքզինքին

կ'իշխէ, ինքը միայն կը հետեւի իւր բանականութեան ստեղծած օրէնքներուն, և այն բանականութիւնն ալ Աստուած կոչուած անհուն և արարիչ զօրութեան մի բոցն է:

Մարդ միայն է՝ մը ունի, նա՛ միայն կը խօսի և կը բանադատէ, մա՛րդ միայն կը տեսնէ զինքն, և յինքեան՝ զԱստուած:

Եւ մարդ իւր յիտքն դատելէ յառաջ, մարմինը կը դատէ: Անոր զօրաւոր կամ տկար մասերը կը զանաղանէ, իւր աստուածեղէն բանականութեամբն մին կը տկարացնէ, միւսը կը զօրացնէ, կատարեալ հաւասարակշռութիւն մը ձեռք բերելու համար:

Այս նկատմամբ կինն առն հաւասարն է: Ամենէն յառաջ իւր և առն սիրոյն մէջ գտնուած տարբերութիւնն հասկցած է, և մէկէն իւր հոգեւոր ու մտքովն ջնջած է ֆիզիքական անհաւասարութիւնը: Չէ՛ թէ միայն մինչեւ ցայր բարձրացեր է, հապա նաև հարիւր գրկաչափ ալ անցեր է անկից:

Այրն ու կինն, ամուսնութեան իտէականին չեկած, որն որ մարմին մը և հոգի մը ունեցող երկու էակներու հաւասարակշռութիւնն է, իւրաքանչիւրն իւր մտքն իւր սեպհական մարմինն հաւասարակշռեր է: Այսինքն, այրն ու կինն ամուսնացնելէ յառաջ պէտք էր մարմինն հոգեւոր հետ ամուսնացնել, և դեռ այսօր, այս յառաջընթաց կրկին խնամութենէն յառաջ՝ ամուսնութիւնն անկարելի է:

Ահնը, իւր ցանկացող բնութեանն առանհատ

նախնեք տեսնելով, մէկէն առաքինութիւնը ստեղծեր է : Վասն զի, ինչպէս ըսաւ ինձ օր մը Տիւղին տը յիրարատէն, կնոջ առաքինութիւնն ստեղծողը այրը չ'է, այլ նոյն ինքն կինը :

Առն հնարած բացարձակ ամբողջութիւնը ընտրութեան հակառակ ծայրայեղութիւն մ'է : Ասիկայ երբեմն իբր միջոց պէտք եղած է, բայց բընաւ իրր նպատակ : Ծռած զաւաղանը շիտկեղու համար, պէտք է հակառակ կողմէն ծռել : Կինը, որ ծայրայեղութիւններն չ'սիրեր, աւելի աղէկ սեպած է ստեղծել առաքինութիւնը, որ յաւիտեանական կուսութեան և անսահման սիրոյ մէջն է : Ուրեմն առաքինութեամբ՝ կինը, չէ՛ թէ միայն առն կը հաւասարի, այլ զայն կ'անցնի ալ : Վասն զի, առաքինի ըլլալու համար, կը սովորի ինքզինքին իշխել, մարմինն մտաց ստորակարգել, անոր բնական իրաւունքներն շնորհելով անոր : մինչդեռ այրն, ընդհակառակն, այս նկատմամբ, մտաւորական ամենափոքր ճիգ մ'ընելու պէտք չ'ունի :

Ինչ որ այրն ընտրեցնէն առած է, կինը զայն իւր բարոյական զօրութեամբն, ինքզինքին յաղթելով ձեռք կը բերէ : Արդ, ամէն եւ ի վերայ տարուած յաղթութիւնը ի հարկէ կը տարածուի աւելի վերայ : Արդարեւ, զայր նուաճողը կնոջ սէրը չ'է, այլ առաքինութիւնը : Արք՝ ի կանայս ամենէն աւելի առաքինութիւնը կը յարգեն և անկից կը վախնան : Ընդհակառակն կինը, ամենէն աւելի առն իրեն համար զգացած սէրն կը սիրէ, անսահման սէր մը, նոյն իսկ անոր համար որ բնականապէս սահմանաւոր է :

Առաքինի կնոջ հաստատամտութիւն կոչածը ուրիշ բան չ'է բայց եթէ առաջօտ նշմարուած սէր մը, որ մինչեւ իրենինին բարձրութեանը կը հասնի, վասն զի աղէկ գիտէ թէ իւր առաքինութիւնը սիրելոյն համար ուրիշ բան է :

Նոյնպէս ալ այրը կ'զգայ որ կինն իւր առաքինութեամբը զոհողութիւն մը կ'ընէ իրեն, չէ թէ ինչպէս որ ղեկը պէտք (առայս ընտրութիւնը կը մղէ զինքը), հոգաւ արհիւսելով արեւ և է առն նոյն երջանութիւնը վերայ մտածել :

Այրն, տեսնելով որ սիրոյ մէջ սահմանափակ է, ասոր պակասը մոքով լեցուցած է : Նա ըստեղծած է իրեան սէրը, պարտական սէրը : Վասն զի նա է որ ստեղծած է երկու մարդոց մէջ ամենէն գեղեցիկ բանը, Բարեկամութիւնը :

Ըստ այսմ, այրը սիրոյ բանաստեղծն ու կինը քրմութիւն է : Իրաւ է թէ կինը զայր կը գերազանցէ առաքինութեամբ, որ հոգւոյն մարմնոյ վերայ տարած յաղթանակն է, այրն ալ կը գերազանցէ զին խտականով, որ, հաւասարակը՝ ընտրութիւնն հաստատելով, մտաց՝ նիւթոյն հետ խառնուիլն, մարմնոյն՝ հոգւոյ մէջ գոյափոխուիլն կը ստեղծէ, այնպէս մը որ երկու էակներն մէկ հոգւով մէկ մարմին միայն կը բաղկացնեն : Այրն իւր մոքովն նիւթոյն զօրութիւնն կը տասնապատուէ : Այրն ու կինն ուրեմն մոքով մարմինն հոգւոյ հետ հաւասարակընելով, հաւասար կ'ըլլան, և նուիրական միութեամբ մը, որ խտական և միանգամայն նիւթական է, ի մի կը ձուլուին :

Ըսի քեզի, աղջիկս, թէ անբիծ պարմանու-

հի մը արդէն կիներ ճանչցող երիտասարդի մը հետ կրնայ ամուսնանալ, սակայն պէտք է որ այդ երիտասարդը իւր անցեալ սէրերուն մէջ ձգած չ'ըլլայ իւր մարմնոյն զօրութիւնը և հոգւոյն ցընորքները: Իրաւ է թէ ստիկայ քեզ համար երեւակայած իտէական ամուսնութիւնս չ'է. բայց մեր ընկերութեան մէջ բաւական է որ աստուածային և մարդկային օրէնքներն չ'պղծուին, պէտք է կարելի եղածէն գոհ ըլլալ, և հոգւոյ արեամբն ու բանաստեղծութեամբ պէտք է նիւթոյն տգեղութիւնը գեղեցկացնել:

Հիմայ որ ամուսնութեան բնախօսութիւնը գիտես, կրնաս այնքան թշուառ ընտանեաց աղետիցն պատճառը իմանալ: Այն երիտասարդ ամուսիններէն շատը պիղծ սէրերով ժամանակէ յառաջ ծերացած են: Այս մարդիկը, զորս կը կըրծեն գաղտնի կոչուած հիւանդութիւններ, որոնք վարժ աչաց համար բնաւ գաղտնի չ'են, այս մարդիկը հայր ըլլալու անարժան են, վասն զի իրենց հիւանդութեան սերմը տղոց կը հաղորդեն:

Շատ անգամ ալ այս իբր թէ գեղեցիկ երիտասարդներն, որոց գովեստն կը լսես, սիրոյ բանաստեղծութիւնը մոլութեան փուչերուն մէջ ձրգած են, — բանաստեղծութիւն մը, որով միայն այրը կրնայ առաքինի կնոջ հաւասարիլ — վասն զի անոնց ճանչցած կիներն, առաքինութիւնն ու պարկեշտութիւնը պղծելով, զանոնք անգործարան էակի մը պէս գործածած են, ծաղիկ մը պէս զոր կը ժողուեմք, և զոր կը տերեւատեմք հոտը չընչելու համար, և վերջն առ ոտն կը կոխեմք:

Այսպէսով իրենք ալ այնքան կը նուաստանան որ, ամէն բանի մէջ ստորին, և պարտուց մասին ու է զոհողութիւն ընելու անկարող ըլլալով, նոյն իսկ իրենց յանցանքներն չեն ներեր իրենց կանանցն, և զանոնք կ'ամբաստանեն ամէն տեսակ պակասութեանց համար, իրենց յանցանքներն հասարակաց աչքին առջեւ արդարացնել ուղեւով: Մտածէ՛ ուրեմն թէ ի՞նչ վտանգի կ'ենթարկուի տգէտ պարմանուհի մը ցկեանս միանալով այնպիսի էակի մը, որուն, որքան ալ կ'ուզէ հարուստ ըլլայ, անցեալը չ'ճանչնար:

Երբ տեսնես երիտասարդ մը որուն մազերը ժամանակէ յառաջ ճերմկած են, կամ որուն գանգը լերկ է, կրնաս ապահով ըլլալ թէ, եթէ ասոր պատճառն բարոյական մեծ ցաւեր կամ զինւորական ծանր յոգնութիւններ չ'են, այն մարդը իւր ղէմքին վրայ կամ իւր և կամ հօրը գէշ վարմունքին հետքերն կը կրէ:

Ամուսնութեան իտէականը, որու մարդիկ զուեւորեք կը հասնին, մարմնով և հոգւով կատարելապէս առողջ երկու էակներու, առն և կընոջ սէրն է. վասն զի, ինչպէս որ մտաց անկարգութիւններն կրնան մարմինն աւրչտկել և մինչ իսկ մահ պատճառել, այնպէս ալ մարմնոյ անկարգութիւններն մտաց կը վնասեն, և բնութեան օրինաց համեմատ գործելու արդելք կ'ըլլան անոր:

Ուրեմն ֆիզիքական սէրն կամ հոգիներու բարեկամութիւնը չ'է միայն ամուսնութիւնը հաստատողն. ամուսնութեան նպատակն, ամենէն յա-

առջ, սիրելն է, այսինքն այնպիսի զաւակներ ծընիլ որոնք մարմնով և մտքով առողջ ըլլան, վասն զի առանց այս յատկութեանց չ'են կրնար երջանիկ ըլլալ և իրենց պարտքերն կատարել, արք, հօր, որդւոյ, եղբօր, կանայք՝ դստեր, կնոջ և մօր. յատկութիւնք՝ որոցմով անոնք ամենէն յառաջ հայրենեաց ճամարիտ քաղաքացիներ, վերջը մարդկութեան քարոզիչներն կ'ըլլան :

Թէ որ ուղես վաթսուն, յիսուն կամ քառասուն տարեկան կանանց հարցնել, պիտի ըսեն քեզ թէ՛ իրենց ժամանակի երիտասարդներուն և այսօրուաններուն մէջ ամբողջ աշխարհ մը կայ : Այն ատեն երիտասարդը իտէականի մը, մոաււորական սկզբան մը համար ապրելով, սրտի զոհողութեանց ընդ յառաջ կը վազէր և կը սիրէր ըզկինն, որն որ նաև սիրոյ քրմուհին էր :

Արք, երբ դիպուածաւ բարձրանային, կնոջ մ'առջեւ ծունկի գալով չէին կարծեր թէ կը նուաաստանան : Ասկից զատ, երբ այրն ամէն օր կամ աղատութեան և կամ պատուոյ համար կեանքը վտանգի կը դնէր, սիրոյ տաճարին սեմին վըրայ կայնած ատեն, սրտին մղման համեմատ, շահու և հարստութեան դժբաղդութեանց վրայ չէր մտածէր :

Այլը, մահուան առջեւ, իբր թէ ազգի մը կեանքն եզոյղ մեծ սկզբան մ'առջեւ, իւր իրաւունքներն կը պահէր : Հարստութիւն, շահ, վիճակ, կրօնական նախաստիչարում, ամէն ինչ տեղի կու տար անոր :

Ընդհակառակն, այսօրուան երիտասարդու-

թիւնն հաշուոյ, ստորին շահերու, զուտ նիւթականութեան թուականէ մը կը սկսի : Ասոր համար արդի երիտասարդաց շատերն իրենց նախահօրն դէմքն ունին : Նոցա կերպարանքն կարծես թէ քանդակուած է : Արծաթէ կիսանդրիներու (buste) ուրուագծերուն պէս կանոնաւոր ուրուագծեր ունին, բայց թուի թէ իրենց կուրծերն ալ մետաղէ են, և երբ անոնց զարնեմք, կը տեսնեմք որ ոչ իտէականի, ոչ սկզբան մը և հետեւաբար ոչ ալ սիրոյ համար արծաղանգ կու տայ . վասն զի առն կնոջ մը համար ունեցած սէրն, ինչպէս քիչ մը յառաջ ապացուցի, վայրենական անասնուութիւն մ'է, եթէ իտէականը զայն չմաքրեր, չգեղեցկացներ, բանաստեղծական և յաւիտեական չըներ :

Ասոնք կանուխէն թանձրամիտ բոզերու պիղծ սիրոյն վարժուելով, ժամանակէն յառաջ կը ծերանան, և ամէն բանի մէջ սիգազլուխ և միանգամայն հեղգ անզօրութեան մը ծայրայեղ ստորնութիւնն կը կրեն :

Ամէն ինչ կը յուզէ զանոնք, ոչինչ զանոնք կը զուարճացնէ, բացի խեղկատակ մանրավէպներէ և սնտոի խօսքերէ : Սակայն ասոր յանցանքը իրենցը չէ, այլ իրենց հարցն ու մարցը, որ առանց զիրար սիրելու ամուսնացեր են . Մին եկամուտներ ունենալու համար ծերի մը հետ ամուսնացող. կամ իւր սրտին եռանդուն բայց աղքատ բարեկամն իւր չսիրած խենդ մէկ ազնուականին համար մերժող աղկան մը պտուղն է . միւսը խուլագար ծնողաց զաւակ . երկուքին դէմքին վը-

րայ ալ քնէած գծեր կը տեսնուին : Կարծես թէ
Շուայաութեան և ջանձրոյթի զաւակներն են :

Ազգի մ'անկումն հոնկից կը սկսի ուր կը վեր-
ջանայ անբիծ և նուիրական սէրը : Մէն մի շա-
հադիտական ամուսնութիւն չնքին նուիրական
մէկ քարն կը քակէ կամ կը թուլացնէ : Իրաւ է
թէ ծնողք մարմին միայն կու տան տղոց . անոնց
հոգի տուողն Աստուած է : Բայց ուր չկայ անբիծ
և միանգամայն ջերմ սէր, հոն չկայ Աստուած :

ԺԱ.

Քաղաքակրթեալ ժողովրդոց մէջ ամուսնու-
թիւնը քաղաքական և կրօնական օրինաց բնու-
թեան օրէնքը սրբագործելն է :

Կրօնից ընտանեաց մասին տուած սկզբունք-
ներն գրեթէ միշտ առողջապահական օրէնքներ
են : Քրիստոնեայն որ, յանուն կրօնից, իւր կը-
նոջն հաւատարիմ կը մնայ, թէ՛ ստորին հոգի-
ներու անծանօթ երջանկութիւն մը կը վայելէ, և
թէ՛ իւր առողջութիւնն ու երիտասարդութիւնը
կը պահէ : Մարմնոյ հրապոյրներուն միակ պահ-
պանիչն իտէականն է, իտէականն՝ որ Աստուծոյ
ստեղծած ընտելացոյն բժիշկներուն մին է :

Սակայն, նոյն իսկ Քրիստոնեայ երկիրներու
մէջ, երկու ամուսնոց պարտքերը բոլորովին հա-
ւասար չ'են : Ընկերական և կրօնական օրէնքներն
ո՛րչափ կ'ուզեն խիստ ըլլան, այն առեն միայն
յարգելի են, երբ բնութեան օրինացն հակառակ
չ'են :

հոյն իսկ վայրենական վիճակի մէջ, կին մը
այն առնն է՝ որու յանձնած է ինքզինքն : Ալ ու-
րիշի մը կինն ըլլալու արժանի չ'է : Այն առն գե-
րին է նա :

Այն քաղաքակիրթ նահապետական ընկերու-
թիւնը կը ստիպէր զայր որ իւր հրապուրած կոյ-
սը պահէ և կամ գոնէ անոր և անոր որդւոյն
կեանքն ապահովէ :

Բողոքական երկիրներն այս օրէնքը պահեցին :
Սակայն Ֆրանսայի մէջ չկայ այնպիսի օրէնք մը որ
ստիպէ կոյս մը հրապուրողը այն կնոյ և անոր որ-
դւոյն կեանքն ապահովելու, թէ՛ ըստ սկզբան
մեր քաղաքակիրթ ընկերութիւնը այնպէս կ'ըն-
դունի որ, արդէն այր մը ճանչցող պարմանուհի
մը ալ չկրնար ամուսնական առաքինութեան փառ-
քըն ստանալ, եթէ իւր սիրահարին հետ չամուս-
նանայ :

Ուրեմն ամուսնութիւնը, պարմանուհւոյ մը
համար, յեկեղեցի և կամ քաղաքապետին տունը
երթալու վրայ չկայանար միայն : Այն էջոյ, որ Զո-
ղիւն Ժաբոն ինչ յանձնէ, Ժաբոն ի՛մոն-անոնց :

Եթէ այն այրը ձգելու ըլլայ, հարձ, այրի,
ապահարգանեալ պիտի ըլլայ, բայց բնա՛ւ կին :
Կրնայ ըլլալ որ հարուստ, չքեղ, սիրուն, պաշտե-
լի, ցանկալի ըլլայ, բայց երբեք չ'կրնար երջանիկ
ըլլալ : Կրնայ ըլլալ որ երկրորդ անձի մը հաւա-
տարիմ գանուի, պատժուելի վախճալով, և կամ
թերեւս իւր տուած խօսքը ահա՛ստ ըլլալու հա-
մար, բայց երբեք առաջնութեամբ, վասն զի առա-
քինի կին մը չ'ճանչնար, չ'պիտի ճանչնայ բնաւ

երկու այր : Երբ կնոջ միտքը երկու արանց մէջ կը տարուբերի , երբ կը սկսի բաղդատութիւններ ընել , այն կինը իւր ատաքինութիւնը կը կորսնցնէ :

Նոյնպէս է նաև առն սիրոյն համար :

Երբ կ'ըսկսի երկու կնոջ մէջ տարուբերել , վարանիլ , ա'լ անիկայ սէր չէ :

Առն կնոջ համար ունեցած սէրը և կնոջ առն համար ունեցած ատաքինութիւնը մի և նոյն արդիւնքն յառաջ կը բերեն , այսինքն բացարձակ հաւատարմութիւն :

Միայն թէ սէրը վաղանցուկ է , մինչդեռ ատաքինութիւնն յաւիտենական է :

Ասոր համար այն երկրին մէջ , ուր այրն ըստիպեալ չէ յօրինաց իւր հրապուրած կուսին հետ ամուսնանալ , կամ անոր համար աշխատիլ , որպէս զի կարենայ իբր ատաքինի կին տարիլ և իրրեւ հաւատարիմ մայր մեծցնել իւր զաւակն , այն խաբուած կոյսը էրաւուստ ունէ պաշտելու այս բարքը որ իւր ատաքինութիւնը , պատիւը , երջանկութիւնը , խնայականի և պարտուց ամբողջ կեանք մը յափշտակած է իրմէ :

Եւ կամ , եթէ այդ կինն մեծհոգի է , լուեւս կ'ընտրէ այրի կամ հաւատարիմ աղջիկ մնալ , մոռնալով իւր հրապուրիչն և զանիկայ բոլոր պատուաւոր անձանց արհամարհանացն և աստուածային ու բանական օրինաց վրիժուցն ենթարկելով , վրէժխնդրութիւնն մը , որ աշխարհի վրայ կը գործադրուի անպատճառ , եթէ ոչ իր , գեթ իւր ընտանեաց գլխուն :

Բայց երբ ինքզինքն ուրիշ մը յանձնէ , ա'լ

իւր հրապուրչին վրայ ոչ մի իրաւունք կ'ունենայ , վասն զի ա'լ նա կին մը չէ , այլ բող մը :

Ասիկայ , աղբիւս , կը սփռեցնէ թեյ թէ , աւելի լապեալ է համարեն թաւելլ ասն ինքնաշարժ ֆրանչիզէ , որ լաւ է ասիկէ բլաւ անոր համար զի ցածր էր , եթէ այս այրն ամուսնութեամբ զքեզ իւր կինն կոչելու և այս անուան յարակից պարտուց փառքն վայելելու իրաւունքն տուած չ'ըլլայ քեզ :

Եթէ այս այրն իւր Փիղիքական կամ բարոյական զօրութիւնն և քու տկարութիւնդ չարաչար գործածէ , Ներելի է Քեզ Անկիմ Վրէժ ԼՈՒՄԵԼ Ո ԵՒ Է ՄԻՋՈՑԱՒ , երբ քեզ հետ չամուսնանար և կամ ուրիշ կնոջ մը հետ կ'ամուսնանայ :

Եւ եթէ այս թշուառականն անարգելու և երբեք ուրիշ առն չպատկանելու չափ ոյժ չես զգար վրադ , աւելի լաւ է որ դու ալ թաւելլ :

Աշխարհային կենաց մէջ մարդ ինքզինքին թըրթուրն է : Մահը թիթեռնիկի թեւեր կու տայ անոր :

Մահը՝ տիեզերական ըլլալով՝ ինչք մ'է , և կենաց հակառակն չէ , այլ ծննդեան :

Ասիկայ , ըստ բանականութեան , անցում մ'է , փոխում մ'է , անհրաժեշտ շարժում մ'է :

Իսկին վերայ ոչինչ կ'եղծանի , բաց ի իւր անձամբ եղծածներէն :

Եթէ ատաքինութիւնդ պահես , ոչ մի զօրութիւն , նոյն իսկ աստուածային , կրնայ զքեզ նուաստացնել , փոքրկացնել , խպնեցնել և կամ

ամենափոքր չարիք մը հասցնել քեզ:

Բնութիւնը, նոյն ինքն Աստուած, ոչ մի դժգոհութիւն ունին մարդկան վերայ: Ինքնիրեն չեղած չարիք մը չարիք չէ:

Կին մը անսպարկեղտութեամբ միայն կը մեռնի:

Այր մը անպատուութեամբ միայն կը մեռնի:

ԺԲ.

Աղջիկս, այնպիսի ժամանակի մը մէջ կ'ապրիս, յորում ամէն մարդ բացարձակապէս իւր իրաւանց վերայ կը խօսի, իւր թէ իրաւունքն պարտքէ դուրս և անկախ բան մ'ըլլար: Արդ, պիտի տեսնես թէ ընկերութիւնը, հովուէն մինչև թագաւորը, պարտքով և զոհողութեամբ միայն կ'ապրի, և թէ ամէն իրաւունք գործադրուած պարտքէ մը յառաջ կու գայ:

Դու ալ իրաւունքներ ունիս: Սննդեան, հանդերձանաց և դաստիարակութեան իրաւունք ունիս: Արդարեւ ծնողքդ սնուցին և հանդերձաւորեցին զքեզ, և դաստիարակութեանդ համար դասատուներ բռնեցին: Ասով ծնողքդ իրենց պարտքը կատարեցին, և անոնց այս երբեմն տաժանելի պարտքերն կատարելովն է որ դու իրաւունքներդ վայելցիր: Եթէ ծնողք չ'ըլլար, ընկերութիւնը պիտի լնուր անոնց տեղը: Այն ատեն պետութիւնը իւր պարտքն ընելով քու իրաւունքներդ պիտի պարգեւէր քեզ: Բայց թէ որ ծնողքդ կամ ընկերութիւնը իրենց պարտքը կատարած չ'ըլլային, ի՞նչ պիտի ըլլար քու իրաւունք-

քդ: Սնտի բառ մ'եւեթ պիտի մնար անկից: Արդարեւ իրաւունք բառն է, բայց պարտք՝ իրենք:

Ուրեմն սնտի բաներ մի՛ երեւակայեր. կնոջ և ամուսնոյ իրաւունքներն վայելելու համար, պէտք է որ յառաջ անոնց պարտքերն կատարես: Երբեմն պարտքերնիս կը կատարենք և իրաւունքնիս անմիջապէս ձեռք չենք կրնար բերել: Երբեք ինքնիրենն իրաւունք չկայ: Ինչպէս որ ծառը, պարտիզպանին գործադրած պարտուցն հակառակ, միշտ պտուղ յառաջ չբերեր. փոթորիկներ, կարկուտներ կան, որ անոր ծաղիկներն կը վարատեն. բայց առանց ծառի պտուղ չըլլար: Ուրեմն, եթէ կ'ուզես կնոջ, ամուսնոյ և մօր քաղցըր պտուղներն ճաշակել, նախ պարտուց ծառը տնկէ՛: Հաւատարիմ՝ եղիր միշտ այն առն՝ որու խոստացած ես սէրդ: Երբեք չես կրնար պատրուակ մը գտնել, և կամ անոր ո՛չ մի յանցանքն առիթ է քեզ պարտքդ չկատարելու: Հիմա դիտես թէ առաքինութեամբ և եթ առն կը հաւասարիս: Ուրեմն, ի՞նչ ալ ըլլան ամուսնոյդ յանցանքներն, եթէ անկից դատուիս ալ, վրէժխնդրութեամբ բնաւ չես կրնար իրաւունքներդ վայելել:

Կ'ուզե՞ս որ ամբողջ կենացդ մէջ ընդհանրութեան յարգանքն վայելես, այնպէս մը որ բոլոր արք, եթէ Տօն Ժուաճաններ ալ ըլլան, զքեզ տեսած առեւնին յակամայս ստիպուին քու սեռդ պատուել:

Առաքինի եղի՛ր: Խո՛յս տուր անհաւատարմութեան ամենափոքր տարակոյսէն:

Երբ ամուսին մ'ունենաս, որչափ որ ալ սիրէ՝ զքեզ, կը սկսի յանցանքներդ բնտնել, անոնցմէ օգտելու համար։ Այրը շատ չցանկար կնոջ վաղանցուկ յատկութեանցը, բայց կը խոնարհի առաքինութեան առջեւ, զոր ինքը չունի։

Ո՛րչափ որ ալ գեղեցիկ ըլլաս, գեղեցկութիւնդ ցոյժ մ'է, երիտասարդութիւնդ այդ մը առոնց ամէնն սպիտակ ամպի մը պէս կ'անցնի։

Բայց առաքինութիւնը կը տեսէ չէ՛ թէ ի կեանքս միայն, այլ գերեզմանէն անգին իսկ։

Երբ այր մը կնոջ մը գովեստն ընէ, չըսեր միայն թէ «գեղեցիկ էր», այլ կ'ըսէ նաև «առաքինի էր»։

Դիտէ բոլորովորդ աշխարհի կիներն։ Ինչպէս կը ներկուին, ինչպէս կը շփարին, ինչպէս կը յարդարուին, ինչչափ կը ասանջուին երիտասարդութիւն ու գեղեցկութիւն պահելու համար։ Սրմի ե'ւս, ժամ մի ե'ւս։

Թշուառները։

Երեսուն տարեկան եղածնուն պէս կը ծերանան, քառասուն տարեկան երբ ըլլան կ'աներեւութանան։

Գեղեցիկ կեանք այն կեանքը որ տասնեութ տարեկանէն կը սկսի և որ երեսունին, շատ շատ քառասունին կը լննայ . . . :

Բայց առաքինի կիներ, այս սնտոի բաներուն պէտք չունի։ Չներկուիր, չշփարիր, վասն զի բռնաւ չծերանար, երբեք չձանձրանար։ Քսան տարեկան հասակին մէջ յիսուն տարեկանի չափ ըզգօն է, յիսուն տարեկան հասակին մէջ քսան

տարեկանի չափ գեղեցիկ։ Գեղեցիկ ընկերութեանց կիներուն բոլոր վշտերն հազիւ կրնան ժպտի մը առիթ տալ անոր։ Մէկ երջանկութիւն մը միայն կը ճանչնայ, իւր պարտքն ընել, մէկ բարեբաւասութիւն միայն դիտէ, իւր պարտքն ըրած ըլլալ։ Այս երջանկութիւնը, այս բարեբաւասութիւնը մինչեւ ցմահ կը տեսնէ։ Նաև իւր պարտքը կատարող կին մը մինչեւ ցմահ ֆիզիքապէս երիտասարդ կը մնայ։ Նշախ նորատի աղջիկ է, վերջը կ'ըլլայ նորատի կին, ապա նորատի մայր, ապա նորատի մեծ մայր, ապա նորատի հանի և վերջապէս նորատի կրկնհանի (bis-aïeule)։

Պարտքը ընել, պարտքը ըրած ըլլալ, զքեզ շրջապատող անձանց իրաւունքներն ապահովել ըսել է։

Ամուսինդ սիրելով, բնաւ ականջ չպիտի կասես այն անձանց սուտ խօսքերուն որոնք կ'ուզեն քու հրապոյրներդ վայելել, կարենալ ըսելու համար թէ «նա կը սիրէ զիս»։ Ասով ամենէն յառաջ ամուսնոյդ իրաւունքներն պիտի ապահովես։ Սիրոյ, առողջութեան, երջանկութեան, որդւոյդ վիճակն ապահովելու և զքեզ հարստացնելու իրաւունք։

Մօր պարտքերդ կատարելով, չէ՛ թէ միայն կ'ապահովես զաւելիդ այն իրաւունքներն, առանց որոց չկրնար ապրիլ, հապա նաև անոր հօրը։ Աւելին կայ. ընկերութեան և նոյն իսկ թաղապետութեան իրաւունքներն կ'ապահովես։ Վասն զի, եթէ ամուսինդ խաբէիր, զքեզ չպիտի յարգէր, և ի հարկէ, տղան, իւր հօրմէն ու մօրմէն կաս-

կածելով, անհնազանդ պիտի գտնուէր ձեզ, և բարի որդւոյ կամ հնազանդ դստեր պարտքերն չպիտի կատարէր : Եւ ահա՛ անկարգութիւն, յուսուած մուտ կը գտնեն տան մէջ : Անկից վերջը, յառաջ կու գայ մոլութիւն, ապա ոճիր և լուծումն ընկերութեան :

Անկարելի է որ մարդկային էակ մը իւր պարտքերն չկատարէ առանց իր նմանեաց իրաւունքներն վայելելու : Անուաճ որդի մը, խառնազնաց աղջիկ մը իրենց չըջանալին մէջ քսան հոգիէ աւելի մարդու մոլութեան պատճառ կ'ըլլան, և մոլութիւնը գրեթէ միշտ ոճրի հայրն է : Ինչ փոյթ դրացւոյդ թէ պետութիւնն իւր ստացուածոց իրաւունքը կ'ապահովէ իրեն, եթէ քու որդիդ կը գողնայ զայն և անոր աշխատանացն արգիւնքն կը կորդէ, և ինչ օգուտ ունի ինձ ապրելու իրաւունքը, եթէ զրացիս զիս կը սպաննէ :

Սնտի՛ բառեր :

Ամէն բարիք պարտքէ կախումն ունի, և պարտուց առաջինն կնոջ և ամուսնոյ պարտքն է :

Իրաւունք չունի՞մ միթէ քեզ ըսելու որ պետութեան փրկութիւնը, մարդկութեան գոյութիւնը կնոջ առաքինութենէն կախումն ունին : Թէ առանց այս առաքինութեան ամէն ինչ տեղէն կը խախտի, նախ տունը, ետքը գիւղը, ապա քաղաքը, վերջը նահանգը, վերջը հայրենիքը, և վերջապէս տիեզերք . . . :

Ամբողջ արարչութեան մէջ ամենէն գեղեցիկ, յարգի և նուիրական բանն է խելացի կին մը որ, իւր եռանդուն բնութիւնը զսպելով, տուփանաց

ի իշ սպաննելով, պերճութեան և հաճոյից բոլոր փորձութեանցն խուլ մնալով, առաքինութեան իտէականին համար միայն կ'ապրի, և իւր ամուսնոյ և կնոջ պարտքերն կատարելով՝ ամբոխէն, յառնէ և ամուսինէն վեր կը բարձրանայ :

Հո՛ն է մարդկութեան փառքը :

Հո՛ն է Աստուած :

ԺԴ.

Ճանչնալով քու քննադատ միտքդ, կը փութամ կանխաւ պատասխանել քանի մը հարցմանց զորս թերեւս ընես ինձ, և զորս ապահով եմ թէ արդէն ինքնիրենդ ըրած ես :

Քանի որ կնոջ երջանկութիւնն ու ճակատագիրն միանգամայն զայն դէպ յառաքինութիւն կը մղեն, պիտի հարցնես թէ՛ ինչո՞ւ համար ոչ—առաքինի կանայք ալ կան :

Եւ քանի որ քաղաքական և ընկերական կարգը բարի վարուց վրայ հիմնեալ է, և բարի վարք ալ կնոջ առաքինութեանն վրայ հաստատուած են միայն, պիտի հարցնես ինձ թէ՛ ինչպէս ապականեալ վարքով ընկերութիւններ կան, այսինքն այնպիսի ընկերութիւններ, որոց մէջ կան այնպիսի կանայք՝ որք, ամենուրեք զիտնալով և ամենուրեք աչացն առջեւ յանպատիժս կը պղծեն առաքինութիւնը և կնոջ փառաւոր տիտղոսն կ'անպատուեն :

Կրնայ ըլլալ որ հարցնես նաև թէ՛ ինչպէս կ'ըլլայ որ կան կառավարութիւններ, որոնք կը ներեն այս կանանց և կամ կը հանդուրժեն որ փառաւորուն անոնք :

Վերջապէս պիտի հարցնես ինձ թէ, քանի որ այրն զառաքինի կինը կը սիրէ միայն և կը յարգէ ճշմարտապէս, ինչպէս կ'ըլլայ որ այսքան ամուրի արք հարճերու հետ կ'ապրին և երբեմն ալ կը սընանկանան կամ զիրար կը սպանեն բողբոռ համար:

Մի առ մի պիտի սրտասխանեմ հարցումներուդ, որոնք, շիտակը զրուցելու համար, կենսական հարցումներ են:

ԺԴ.

Ընկերութեան բնական վիճակին մէջ բոլ չըկայ և չկրնար ըլլալ: Նոյն իսկ վայրենական վիճակի մէջ, ամէն կին, եթէ ապուշ չէ, առաքինութեան բարոյական բնազդ ունի. վասն զի կը հասկնայ թէ, երբ գեղեցկութիւնն ու երիտասարդութիւնն անցնին, իւր առաքինութիւնը միայն զինքն սիրելի ու յարգելի պիտի ընէ: Մինչ իսկ ապականեալ ընկերութեան մը մէջ, բոլոր այն գեղեցիկ աղջիկներն, որք կը հեգնեն և ախալներով կը բղկտեն պատուաւորութիւնը, կէս գիշերուն անտառին մէջ երգող վախկոտներու կը նմանին: Անոնց ո՛չ մէկն սրտանց համոզուած է ըրածին աղէկութեանն: Զէ թէ միայն ինքզինքնին կ'արհամարհեն, չէ՛ թէ միայն՝ եթէ կարենային նորէն սկսիլ՝ չօրտի սկսէին, հապա նաև անոնց քաջագոյնն զղման սրտասուքներ կը թափէ ծածուկ: Ի զո՛ւր: Մէկ մը որ խնան, և առաջին քայլին ինկած են, երջանկութիւնը, ճշմարիտ եր-

ջանկութիւնը, անձին գոհունակութիւնը առ յաւէտ կը խուսեն, և ալ քաւութեան բացասական երջանկութիւնը միայն կը մնայ անոնց:

Բնական վիճակի մէջ, այր և կին աշխատելու սահմանուած են. այրն՝ տունէն դուրս, կինն տան մէջ: Այրը, բնութեան վիճակին մէջ, կը մշակէ, կը սերմանէ և կը հնձէ. կինը իւր որդիքը կը սնուցանէ և ընտանեկան աշխատութիւններն կը կտտարէ: Այս վիճակիս մէջ՝ բոլ չկայ: Մոլութիւնը ընկերութեան երկու ծայրերուն վըրայ միայն կը բուսնի, չափաւորութիւնը և պերճութիւնը, այսինքն՝ կամայ կամ տկամայ դատարկութենէ:

Բայց նոյն իսկ չափաւորութիւնը և պերճութիւնը, որ այս անկարգութիւններն յառաջ կը բերեն, նախնական պատճառ մ'ունին միայն, պատճառ մը, որ ընկերութիւնը կրծող բոլոր աղետից աղբիւրն է. Գեղեցկութիւնը:

Եթէ այն խեղճ աղջիկը որ, կամ գործ չունենալուն և ապրուստը ճարելու համար, և կամ իւր ցանկութիւնը յագեցնելու համար, ամուսնութենէ առաջ ինքզինքը մարդու մը կը յանձնէ, պատմական զէպքերը սովորելով և կամ զինքն կըրթող կանանց փորձառութեամբն գիտնար թէ՛ այս տկարութիւնն օր մ'անպատճառ աղետից աղբիւր մը պիտի ըլլայ իրեն, նոյն իսկ եթէ վերջէն այն այրն հանդիսական կերպիւ ամուսնանայ իրեն հետ, աղէկ մը պիտի մտածէր ասոր վրայ: Բայց, մեր ընկերական վիճակին մէջ, ժողովրդեան դուստրը կնոջ պարտուցը վրայ ամենեւին տեղեկութիւն չունի: Կը սովորեցնեն իրեն թէ սիրոյ

առջեւ կը ելլով անհաճոյ կ'ըլլայ կուսին : ինչ փոյթ իրեն համար կոյսը : Տասնեւեօթն տարեկան եղած ատեն սիրած անձին հաճելի ըլլալու կը նայի միայն : Կոյսը ծերութեանը կը պահէ : Ձէ՛ թէ միայն չգիտեր սխալի մը Փիղիքական և բարոյական հետեւանքներն , չէ՛ թէ միայն կնոջ և սարմանուհւոյ բնախօսական օրէնքներն չճանչնար , հասկալ կը յուսայ նաև թէ՛ կրնայ վերջէն թողութիւն խնդրել և ընդունիլ , և թէ՛ այն թողութիւնն ընդունելէն վերջը՝ ընդհանուր օրէնքին ներքեւ կը մտնէ :

Մեր ընկերական փիճակին մէջ , ժողովրդեան դուստրը իւր տգիտութեամբն , դատարարակեալ չըլլալուն և քծնութեան հակամիտութեամբն , հակամիտութիւն մը , որու ընկերութիւնը , թեթեւախօս թերթերն և նամանաւանդ կանայք զարմանալի կերպիւ կը նպաստեն , առն որսը , հաճոյից բազնին վրայ պատարագեալ զոհն է : Եթէ այս բազմաթիւ զոհերն չըլլային , այնքան արք չպիտի գտնուէին որք ամուրի են , կամ յակամայս , վասն զի իրենց երիտասարդութիւնը յարատեւ և պատուաւոր աշխատութեամբ մը ընկերական փիճակ մը բնտուելով անցնելու տեղ՝ չուայտութեան մէջ վատնած են , կամ կամայ , վասն զի լուազոյն կը համարին ասորիլ ի մէնս տգիտութեան կամ չքաւորութեան և կամ մատնուած բարեկամի մը (չնացող կիկը) , վասն զի ամէն ամուրի , ի բաց առեալ հազուադիւտ բացառութիւններն , կամ հայր մը և կամ ամուսին մը կը մատնէ :

Ուրեմն ժողովրդեան խեղճ աղջկը , աշխատութիւն և դատարարակութիւն չունենալուն , և կամ իւր աշխատութիւնը զինքը ապրեցնելու անբաւական ըլլալուն , ընդհանրապէս կը յանձնէ ինքզինքը այնպիսի մարդու մը , որ իրեն հետ ամուսնանալ խոստացած է և որ կը լքանէ զայն : Զօրաւորագոյնն չէ նա . ի բարին վերադառնալու զօրութիւն չ'ունի . օրէնքն իրեն ի թիկունս չի գար վասն զի նա բռնաբարեալ չէ . այն ատեն ինքզինքըն կորսուած տեսնելով և զգալով որ ալ անկից վերջն ամուսին ըլլալու արժանի չպիտի սեպուի , մոլութեան մէջ կը նետուի և իւր երիտասարդութենէն ու գեղեցկութենէն կ'օգտի :

Իրաւ է թէ , եթէ զօրաւոր ըլլար , կրնար աշխատութեամբ և քաւութեամբ՝ այսինքն պարկեշտութեամբ իւր յանցանքը որբել : Ասիկայ երբեմն կը պատահի , մանաւանդ երբ խեղճ կինը սիրելու պէտքը կարենայ մայրական սիրոյ փոխել : Բայց , ինչպէս որ ըսի , պարմանուհեաց մեծագոյն մասը վայրկենական փորձութեան դիմադրելու չափ բարոյական զօրութիւն և առողջ դատարարակութիւն չունին : Աւա՜ղ , արք և կանայք ընդհանրապէս ի տէականէ , զօրութեանէ և ազնուութեանէ զուրկ են :

Հոգին , մարմնոյ պէս , զօրացուցիչ սննդեան սպէք ունի : Հոգւոյ սնունդը , գիտութիւնը , պատմութիւնը և բանաստեղծութիւնն են :

Միւս ծայրն , անդադ պերճութիւնը , ոչինչ նուազ վտանգաւոր է : Ան մը , որ ծառայներով չըջապատեալ է , որ ո՛չ ընտանեկան և ո՛չ ալ դաւաններուն հոգն ունի , որոնք վարձկաններու ձե-

ուօք կը սնանին և կը դաստիարակուին, շուտով կը ձանձրանայ և ամուսնոյն սէրը միօրինակ կը գտնէ: Վասն զի պէտք է որ մարդիկ աշխատին, ոմանք մարմնով, ոմանք մտօք, և պէտք է որ ի չարն աշխատին, եթէ ի բարին չեն աշխատիր: Աշխատութիւնը աստուածային բնութեան գործադրական օրէնքն է:

Ուրեմն այն կիներ, որու միտքը կամ ի բարին կամ տանը մէջ, կամ գործոց մէջ և կամ գիտութեամբ և արուեստով զբաղած չէ, խնալու, և անվերականգնելի կերպիւ խնալու դատապարտուած է, կ'ուզէ վէպեր կարդայ, կ'ուզէ չկարդայ, — Գիրքը անկումը կը փութացնէ, բայց երբեք չպատճառեք զայն: — Աշխատող կամ խորհող կին մը դիւրաւ չհետեւիր վէպի մը մէջ քարոզուած գէշ օրինակի մը: Թող փորձեն մոլորեցընել իւր զաւակը սնուցանող, և կամ զայն սընուցանելու համար պատուաւորապէս իւր ասլորուտը շահելու զբաղած կին մը: Ասիկայ միայն այն ատեն կրնայ ըլլալ երբ միտքը առաջնօրէն առաքինութեան վրայ սխալ սկզբունքներով մոլորած է, կամ շնացող կիներն ու բողբոջը յարգող, պատուող և փառաւորող ընկերութեան մը մէջ կ'ապրի:

Այն ատեն կիներ բնազդմամբ չէ որ կ'իյնայ, այլ սրտի անկարգութենէ: Շատ անգամ ամուսնութեան ինչ ըլլալն առանց գիտնալու և առանց իտէականի, առանց բանաստեղծութեան, առանց եռանդեան մարդու մը հետ ամուսնանալով, թըշուառը կը կարծէ թէ՛ իւր գեղեցկութենէն օգ-

տող սիրահարը կրնայ իրեն համար այր մ'ըլլալով, որն որ չյարգեք զայն, վասն զի մարդ, ո՛ր-չափ թեթեւամիտ ալ ըլլայ, չյարգեք բնաւ այն կինը, որ իրեն համար իւր պարտքերն ոտքի տակ կ'առնու, ըստ որում, եթէ անոր ամուսինը մեռնելու ըլլայ, հազիւ կը պատահի որ ամուսնանայ անոր հետ:

Ասոր համար կրնամք ասպնջով ըլլալ թէ՛ շընացող կանայք պատողութիւն չունին: Միթէ պարտքերն պղծելով երջանկութիւն կը գտնէ՞:

Քիչ անգամ կը պատահի որ կին մը կարենայ իւր ոճիրն ծածկել զաւակներէն, որոնք վերջէն պիտի զգացնեն իրեն, թէ մայր ըլլալու արժանի չէր: Ընդհանրապէս վրէժխնդրութիւնը այսքան երկար չսպասեք: Պաշտեցեալ սիրահարը կ'ամուսնանայ, և կամ աւելի նորատի ու աւելի գեղեցիկ զոհ մը կը գտնէ: Չարեաց զառկայրը արագ է: Ընդհուպ, լքեալ ու թշուառ կիներ կատաղութեան և զղման արտասուքներ կը թափէ: Երանի՛ անոր եթէ կարենայ իւր յանցանքն ու թըշուառութիւն ծածկելով՝ Աստուծոյ առջեւ միայն պատասխանատու ըլլալ, և գլուխը ծռելով՝ մոլորեան տնդունդին մէջ նետուիլ:

Գալով իւր դրացին, շատ անգամ բարեկամը իրարող ու գողցող թշուառականին, վաղ կամ անագան իւր պատիժը կը գտնէ նա: Քիչ կը պատահի որ դահիճը, եթէ ամուրի իսկ մնայ, ինքըն ալ զոհ չըլլայ:

Շատ մը ասպնջուցեալ դէպքեր ի նպաստ կը-

նոջ կը մարտնչին : Հիւանդ , ծեր և թշուառական արանց հետ յակամայս ամուսնացող պարմանուհիներ կան . բայց , հաւատա՛ խօսքիս , աղջիկս , այս արարածներն ընդհանրապէս իրենց պարտքերն պղծող և կամ զանոնք բնաւ չճանչցող ծնողաց զաւակներ են . վասն զի պարտքն և ամուսնութիւնը ճանչցող մայր մը իւր աղջկը ծերի մը կամ մօրի երիտասարդի մը չծախեր :

Քաղաքակրթեալ ընկերութեան մը մէջ , եթէ հարստութիւնը և աղքատութիւնը չվերցունի մոլութիւնը անխուսելի ըլլալուն , ընկերութիւնը , բնագոյմամբ , առաքինութիւնը պահպանելու համար օրէնքներ հաստատած է :

Առաքինութիւնը վարձատրելու համար մարդկային օրէնք մը չկրնար շինուիլ :

Եթէ ընկերութիւնը կարենար առաքինութիւնը վարձատրել , ա՛լ անիկայ առաքինութիւն չէր ըլլար : Որպէս զի առաքինութիւնը կարելի ըլլայ , պէտք է որ գոնէ օրէնքը մոլութեան թի՛ խօսքով և թէ՛ գործով յարգուին արգելու . վասն զի մոլութիւնը յարգուածին պէս , առաքինութիւնն ի բողոքջին կը թօշնի :

Յորեն հասցնելու համար դաշտի մը մէջէն գէշ խոտերը քաղելը բաւ չէ , անձրեւ ու արեւ ալ պէտք է : Բայց բաւ է որ անոնք չքաղուին , և ահա՛ , արեւուն և անձրեւին հակառակ , լաւցորեանը կը չորցնեն :

Յոռութեան հալածուելուն համար չէ որ առաքինութիւն կայ , հապա յոռութեան հալածուելովն առաքինութիւնը կարելի կ'ըլլայ :

Երկրաւոր արդարութիւնը , որ բացասական է , չգողցող և չսպաննող մարդը չի վարձատրեր , բայց դո՛ղն ու մարդասպանը կը դատասպարտէ , և սառլ կեանքն ու ստացուածքը կը պահպանէ :

Մի և նոյնն է մոլութեան և առաքինութեան նկատմամբ :

Որպէս զի պատուաւոր կինը կարենայ առաքինութիւն գործել , ԱՆՊԱՏՃԱՌ ՊԷՏՔ Է ՈՐ ՄՈՒԼԻ ԿԻՆԸ , ԵԹԷ ՈՉ ՊԱՏՃՈՒԻ , ԳՈՆԷ ԱՆԱՐԳՈՒԻ : Ասով է որ աշխարհիս ստեղծումն ի վեր կառավարութիւններն միշտ ստիպուած են բողոք խարելու և կամ ոսկեզօծ գօտով մը զայն զանազանելու :

ԺԵ.

Գանձը երկրորդ հարցման :

Անոր պատասխանը դիւրին է :

Ժողովրդեան մը մէջ կարգապահութեան տարերքն ո՛րչափ քիչ ըլլան , ապականեալ կանայք այնքան շատ կ'ըլլան :

Այն ընկերութիւնը , որ առաքինութեան դէմ կը միարանի , սոսկալի յեղափոխութեանց ենթակայ կ'ըլլայ :

Յեղափոխութիւն ըսելը անիշխանութիւն և բռնաւորութիւն ըսել է . բռնաւորութիւն և անիշխանութիւն :

Աւելին կայ : Յեղափոխութիւն միշտ կառավարողներու համար պատուհաս մ'է , և այն ատեն միայն կը պատահի , երբ իշխանութեան

ներկայացուցիչներն մոլութեան յարգուելուն օրինակ կու տան :

Մի՛ ցաւիր , աղջիկս , Ֆռանսական Միապետութեան անկմանը վրայ . ասիկայ առաքինութեան բոլոր օրէնքներն պղծեց : Ամբողջ դարեր ուզեց վաւերացեալ բողոքութեան և յարգուած շնորհութեան հետ կառավարել :

Ֆռանսուա Ա. էն ի վեր , Ֆռանսայի բոլոր թագաւորներն և զահր պղծող հարձերը , պատուաւոր և առաքինի գործաւոր աղջկան մը մէկ արցունքը չեն արժեր :

Այո՛ , զաւակս , երբ կը տեսնես ընկերութիւն մը , որու մէջ բողոք , շնացող կիներ իրենց իրաւունքներն կը պահեն , և առաքինի ու պատուաւոր կիներ մը հաւատարմ կը մնան , կրնաս ապահով ըլլալ թէ՛ այն ընկերութեան հիմերն հաստատուն չեն , և թէ՛ մինչեւ յիսուն տարի պիտի տապալի :

Մարդկութիւնը հաստատուն և անայլալիկ օրէնքներ ունի : Այս օրինաց մին է սեռի սերիւն : Գիտես թէ՛ ասիկայ առաքինութեան արդիւնքն է , վասն զի , եթէ բոլոր կանայք առաքինութիւնը պղծէին , քիչ ատենէն ամենքն ալ ամուլ պիտի ըլլային , և անվերջ հաճոյց մատուցած կանանց ոչ մին պիտի ուզեր մայրական ցաւերն և որդւոյ պահանջած յարատեւ խնամքներն յանձն առնուլ : Անպատիւ կին մը ծոցոյն մէջ կրած զաւակը կ'ատէ , և զանիկայ կը սպաննէր չի ծնած , եթէ բնութիւնը , կանխատեսութեամբ , զաւկին կենացը կցած չըլլար նաև մօրը կեանքը :

Գանք հիմայ երրորդ հարցման :

Իրաւ է թէ կան արք որոնք կը սնանկանան , երբեմն ալ զիրար կը մեռցնեն այս տեսակ կանանց համար : Միայն թէ այս արանց շատը , եթէ այն տեսակ կիներ չըլլային , շանց և ձիոց համար պիտի սնանկանային , և երբ անոնցմէ մին սպաննուի , բան մը չկորսուիր : Այս պարուններն , աղջիկս , չկան , միայն կ'երեւին : Եւ իրենց ամբողջ էսթիլը անեղանակ մէջն է : Եթէ այն կիներն ազտոտ ու տղմոտ թաղ մը արքորեալ ըլլային , կէս գիշերուն միայն ոտք պիտի կոխէին հոն :

Մարդս նշանաւոր ըլլալու պէտք ունի : Անոնք որ տաղանդ , սիրտ և միտք ունին , ի բարին նշանաւոր կ'ըլլան : Անոնք որ նշանաւոր ըլլալու համար ստակ ունին միայն , ստիպուած են ի չարն դիմել : Պէտք չէ շատ մեղքնալ զանոնք և ոչ ալ շատ ատել : Պարագ աշխատանք է զանոնք այն ճամբէն դարձնելու ճղնիլն . անոնց մեծագոյն մասն անկարող են պետութեան և ընկերութեան իրական ծառայութիւն մը մատուցանելու :

Սողոմոն կ'ըսէ թէ , թէ որ խենթը սանդի մը մէջ դնես ծեծես , նորէն խենթ կը մնայ : Այս պարուններն՝ երբ իրենց տունն և կամ առանձին են՝ կը ձանձրանան : Նաև քիչ կը խօսին : Մտածում մը ո՛րքան բարձր ըլլայ , այնքան անոնց կարողութենէն վեր կ'ըլլայ : Ինչ փոյթ խլուրդին արեւը , Իսթական բան մը , ճամարտապէս գեղեցիկ բան մը չի յանկուցաներ զանոնք . անոնք հաճոյք և շուայտութեան բարեկամներ միայն կը փնտռեն : Անդադար կը վազեն այն կանանց ե-

տեւէն , որք իրենց ծախած մէն մի յիմարութեան ,
մէն մի անվայելութեան , իրենց համար յատուկ
շինուած թերթերու մէջ կարդացած մէն մի հա-
մարձակութեանց ատեն , զանոնք սիրուն , մտա-
ցի , անդամադրելի կը կոչեն , անոնց ստակէ կոր-
զելով միանգամայն : Երբեմն ալ այս կիներն զա-
նոնք գետնափոր ճամբայներով մինչեւ պետու-
թեան բարձր գործերն կը մղեն , վասն զի ամե-
նուրեք խենթեր և շուայտներ կը գտնուին : Եւ
քը այս պարոններն գեղեցիկ կառքերու , ընտիր
ձիերու տէր կ'ըլլան , և հարձերնուն քով նստած՝
հասարակաց հրապարակներն կը շրջին , որպէս զի
անցնող խենթին ըսէ . « Ահա՛ հարուստ և երջանիկ
մարդ մը : » Խեղճը անոր երջանկութիւնը տասն
սկուտ չարժող բանի մը միլիօն մը վճարելու մէջ
կը կայանայ : Ո՛րքան երջանիկ երեւի՛ ա՛յնքան թըշ-
ուաւ է : Եւ եթէ այն արարածէն սիրուելու եր-
ջանկութիւնն ունենայ , իւր թշուառութիւնն Յորի
թշուառութենէն մեծ կ'ըլլայ :

Գալով կնոջ , անկմանը հետեւեալ օրն իւր
առաջին խնամքն է ինքզինքն համոզել թէ տակա-
ւին կրնայ սիրուիլ , գոնէ վայրկեան մը : Այս հա-
մոզման հասնելու համար ամէն բան աչքն կ'առ-
նու , վասն զի , ըստ իրեն , սիրուիլն պատուաւոր
կնոջ մնացորդ մ'է , զոր կը յուսայ աղատել իւր
նաւարկութենէն :

Քիչ անգամ կը պատահի որ այս կիներն , ըն-
կերութենէ վրէժ լուծելու համար , այր մը շուայ-
տութեան մէջ ձգեն : Անոնք ամենքն ալ վրէժ-
խնդրութեան զաղափար մ'ունենալու չափ խելք

չունին , վասն զի վերջապէս ան ալ զաղափար մ'է :
Պատուաւոր անուն մը կրող այր մը իրենց քաշել ,
այր մը որ այս կցորդութեամբ անունը կ'աւրէ ,
ասիկայ բողբոլին ինկած չըլլալու , մասամբ տա-
կաւին ընկերութեան պատկանելու ցնորք մ'ու-
նենալ է , և անոնցմէ շատն մեծամեծ գոհողու-
թեամբ յանձն կ'առնուն ընկերութեան մէջ մըտ-
նել , բայց անոնց համար ընկերութեան մէջ մըտ-
նելն պատուաւոր մարդ է մը սիրուիլն է : Ո՛րքան
խորամանկութիւն , ո՛րքան ճգունք , ո՛րքան հրակ-
մունք , ո՛րքան միախուստ , ո՛րքան տանջանք տա-
սը վայրկեան սուտի համար :

Ա՛հ , սիրելիս , եթէ կինը մտօք և առաքինու-
թեամբ ալ պատուաւոր չըլլայ , գոնէ հաշուով
պէտք է ըլլայ : Քաղցր ու զիւրին է առաքինի ըլ-
լալ , բայց տաժանելի և դժուար է անպատիւ ըլ-
լալ : Այս կիներն վայրկեան մը ցնորքի համար մէկ
աւուր մէջ աւելի շատ միտք և գործունէութիւն
կը վառնեն , քան թէ պատուաւոր կին մը ամ-
բողջ կեանքին մէջ :

Այս թշուառներն , պատերազմէ յոգնած ,
երբեմն ինքզինքնին սիրել , և իրենց սիրովն քա-
ւութիւն գտնել կ'երեւակայեն :

Յնորք , տե՛սիլ :

Առաջինութեանը Կորնցնող կին մը չկրնար ալ
եւս սիրել : Ի զուր կը ջանայ ինքզինքն խարել , ի
զուր ամբողջ ձայնովն կը գոչէ . « Կը սիրեմ , կը
սիրեմ և կը սիրեմ : » Կը սիրեմ՝ զո՛վ . Պողո՞սը
թէ Պետրոսը : Պետրոսը որքան ալ որ սիրուած
ըլլայ , Պողոս , մի և նոյն պայմաններով , անոր պի-

տի յաջորդէ . սա ալ կայ որ Պօլոս անիրաւութիւն մ'ըրած չպիտի ըլլայ Պետրոսին : Կրնայ ըլլալ որ իտէական կին մը , ամուսնութեամբ իրեն անարժան մարդու մը միացած ըլլալով , ուրիշի մը միտքով անոր մտացն ու հանճարոյն համար : Բայց պէտք է որ այս մարդն երիտասարդութեան և գեղեցկութեան Ֆիզիքական յատկութեամբք գոնէ իւր հակառակորդին հաւասարի : Ապա թէ ոչ Սէն—Լամպէրներն միշտ Վօլթէրներէն գերի վեր պիտի համարուին : (1)

Ո՛չ , հաղար անգամ ո՛չ : Կին մը իւր ամուսինը միայն կրնայ աղէկ սիրել , և անկից միայն աղէկ սիրուիլ : Եւ իւր ամենամեծ երջանկութիւնը սիրուիլը չէ : այլ սիրելը , վասն զի աւելի պէտք ունի սիրելու քան թէ սիրուելու :

Եւ անպատիւ կնոջ ամենէն մեծ թշուառութիւնը ալ եւս չկարենալ սիրուիլը չէ , այլ չկարենալ սիրելը :

Սիրող կեանքը սիրած անձը միտուելով կ'անցընէ , և երբ իւր անկմանը կամ թշուառութեանը վրայ լաւ մը համոզուի , շուն մը կամ թռչուն մը կը սիրէ : Վասն զի ամուսին մը չսիրելով և

(1) Տ. Տիւշաթլէ , իւր ժամանակին ամենէն ընտիր անպատիւ կանանց մին , Վօլթէրի բարեկամուհին , քառասուն երկու տարեկան հասակին մէջ հրապուրուեցաւ Սէն—Լամպէրէն , գեղեցիկ , և իւր հանճարաւոր բարեկամէն քսան տարու աւելի պզտիկ մարդէ մը : Քառասուն երեք տարեկան հասակին մէջ տղաբերքի ցաւերէ մեռաւ :

սիրելու երջանկութիւնն չունենալով , իւր որդին ալ չսիրեր :

Նա կին մը չէ , այլ շնչաւոր արձան մը :

Մարմարէայ դռնաբացի տիտղոսը խիստ յարմար անուն մ'է :

ԺԶ.

Աղջիկս . հասարակաց բարուց խնդիրն դեռ չաւարտեցաւ : Ասկայ աղքատին և հարուստին , գեղեցկին և տգեղին , ֆռանսացւոյն կամ օտարին , ամէն նորատուոյ համար կենաց և մահու խընդիր մ'է :

Այնպիսի ընկերութեան մը մէջ կ'ապրիս , յորում մոլութիւնն բարձր դասուց մէջ յանպատիւ ժըս կը պարզի , և առաքինութիւնն օրինօք իրաւունք չունի զայն քաղքին ստորին տեղերն քշելու , ուսկից ելնելու չէր բնաւ և ուր օրէնքն զայն դատարարակութեամբ և բռնի աշխատութեամբ կործանելու համար միայն մտնելու էր : Ուր որ որոմը չբացուիր և մոխիր չըլլար , ցտեալ ցորեանն կ'իյնայ և հողուն վրայ կ'որդնոտի : Մոլութիւնը առաքինութեան որոմն է : Անշուշտ տեսած ես այն գեղեցիկ նորատի աղջիկներն , որոնք բող , հարձ , կիսաշխարհի կանայք կը կոչուին , (ասոնց անուններն հիւանդութեանց պէս զանազան են) և որոնք ծառուղիներու վրայ , Պուլօնի անտառին մէջ կառքերով կը շրջին , երբեմն ալ ամենէն ընտիր ցեղերէ երիտասարդաց քով նստած : Զանոնք Օթէրայի , Իթալիէնի մէջ տեսած ես , և նո-

ցա յաջողութեանցը, զարդուցը, աղամանդներուն
և սիրահարներուն վրայ խօսուած է քու առջեւ :
Տեսած ես թէ չքեղ ընկերութեան կիներէն ու-
մանք անոնց նորաձեւութեանցն, երբեմն ալ խօ-
սուածքնուն կը հետեւին, վասն զի մոլութիւնը
բնաւ առաքինութեան լեզուն չխօսիր, նոյն խակ
եթէ անոր դիմակն առնու : Ի շնորհս մեր օրէնքս-
դիրներու և օրինաց տկարութեանն, ի շնորհս
մամուլը, թատրոնը, գրականութիւնը, և բար-
քերն ստեղծող ընկերութիւնը ապականող մոլու-
թեանց, այս բաղդախնդիր բողբերը կրնան պար-
ծիլ այնպիսի երջանկութեան մը վրայ՝ որմէ կը
զրկուի անօթիտ առաքինի աղջիկ մը, մինչ խակ
եթէ անոնցմէ գեղեցիկ ըլլայ, վասն զի քիչ ան-
գամ՝ աղջկան մը հետ կ'ամուսնանան իւր գեղեց-
կութեանը կամ առաքինութեանը համար : Մեր
հարուստ երիտասարդներն ամուրի կ'ապրին այն
թեթեւամիտ աղջկանց հետ, զորս իրենց հարձերը
կը կոչեն, որոց հետ տարիներով իրենց ժամանա-
կըն ու հարստութիւնը կը վատենն, և ուշ կ'ա-
մուսնանան, վասն զի միշտ զուարճանալու չափ
ոյժ և կարողութիւն չունին, և կամ երբ իրենց
խրամատեալ հարստութիւնը պէտք ունի գոցուե-
լու օժտի մը միջոցաւ, որ աւելի սիրելի կ'ըլլար
իրենց՝ եթէ անոր հետ կին մ'ալ միացած չըլլար :
Այսպէս կ'ըլլայ ուր որ օրէնքն ամէն իրաւունք կը
շնորհէ այն ամուրիներու, որոնք ամուսնոյ, հօր
և քաղաքացւոյ պարտքերը կատարելու համար չէ
որ կ'ամուսնանան, և ուր որ լաւ դաստիարակ-
եալ պարմանուհիք և մարք այս տեսակ անձանց

միայն վերայ ձեռք կ'երկնցնեն և զայն իրենց ըն-
կերութեան և սրահներուն մէջ կ'ընդունին : Այն
երիտասարդները, որոց դրամական կացութիւնը
այնքան լաւ վիճակի մէջ չէ, և որոց դաստիա-
րակութիւնն սուղի նստած է իրենց ծնողացն,
նոյնպէս օժիտներու հետ կ'ամուսնանան, կա՛մ
վիճակ մը գնելու, և կա՛մ պաշտօննին կատարե-
լագործելու և բարեօրելու համար :

Իրենց գեղեցկութեամբն ու առաքինութեամբ-
ընն ամուսնացեալ աղջկանց թիւն խիստ փոքր է :
Սովորաբար զանոնք ծերեր և կամ տղաք ունե-
ցող այրիներ կ'առնուն :

Կը տեսնես որ եղածին պէս կը նկարագրեմ
այն ընկերութիւնը, որու մէջ ստիպուած ես ապ-
րիլ : Զքեղ վարդազոյն ցնորքներով չեմ պատրեր,
որոնք վարդերէ աւելի չեն տեւեր, առաւօտ մը
միայն :

Ուրեմն պիտի ըսես ինձ, (և կը խոստովանիմ
թէ չատ աղջկունք ալ ըսած են) :

«Ինչո՞ւ ես ալ այլոց պէս չընեմ. ինչո՞ւ հա-
մար փոքրիկ սենեկիս մէջ մնամ. ինչո՞ւ համար ա-
մուլ առաքինութեամբ քօղարկուիմ. ինչո՞ւ համար
կնձնոյն ներքեւ գեղեցիկ իշխանի մը սպասեմ, որ
հիփօններու պատմութեանց մէջ միայն կ'երեւի :
Եւ քանի որ երիտասարդ եմ, քանի որ գեղեցիկ
եմ, և թերեւս աւելի գեղեցիկ և աւելի երիտա-
սարդ քան թէ հարձ մը, որ հարիւր հազար ֆը-
ռանքի ազամանդ, ութը զսպանակով կառք մը,
ծառայներ և խել մը երիտասարդ ցանկացողներ
ունի, վերջապէս ինչո՞ւ համար առաքինի, մոռ-

ցուած և թշուառ մնամ, քանի որ մոլութեամբ կրնամ նշանաւոր, պաշտեցեալ և երջանիկ ըլլալ:

Աղջիկս, եթէ երբեք ուշադրութեանդ պէտք պիտի ունենամ, այն ալ տալիք պատասխանիս վերայ է: Անոր մէն մի բառն յիշողութեանդ մէջ քանդակէ, և կրկնաբանութիւններէս մի՛ երկնչիր վասն զի, եթէ չկարենամ զքեզ համոզել, դու չէ՛ թէ միայն կորսուած ես ինձ, ընտանեացդ և հայրենեացդ համար, հապա կենաց մէջ ա՛լ ճշմարիտ և ամենափոքր զոհողութեան արժանի բան մը չպիտի գտնեմ: Պարտքը, առաքինութիւնը, պատիւը ա՛լ եւս սնոսի և դատարկ բառեր պիտի ըլլան: Աւ եւս արդարութիւն, փառք, երջանկութիւն, Աստուած չպիտի գտնային, և մարդ անասնոց ստորնագունէն ա՛լ թշուառ պիտի ըլլայ: Մտի՛կ ըրէ:

Մարդկային էակի մը կեանքը սովորաբար 70 80 ամարի է: Ընդհանրապէս կնոջ մը համար երիտասարդութեան և գեղեցկութեան կեանքը 10—15 տարի է. ասիկայ ծաղկման եղանակն է:

Առդ, երիտասարդութիւնը, ինչպէս ամէն ծաղկման եղանակ, վայելելու համար եղած չէ: Անիկայ գեղձիի մը կամ խնձորենւոյ մը ծաղկին պէս կը փայլի և հաճոյ կը լինի աչաց, բայց ծառէն սպասուածը ծաղիկը չէ: Եթէ այն ծաղիկը վերջէն պտղոյ փոխուելու չըլլար, նայինք թէ գեղեցիկ պիտի երեւէ՞ր մի մեզ: Վերջապէս անոր եղանակը շատ կարճ է: Այս եղանակն անցնելուն պէս, ա՛լ գեղեցկութիւնն ինքզինքին համար չի կրնար ըլլալ, անոր պտուղն ալ պէտք է, կամ,

աւելի աղէկ է ըսենք, հոտն ալ, և կնոջ համար այս հոտը կը կոչուի պատիւ և առաքինութիւն:

Նոյն իսկ ծաղկման եղանակին մէջ կինը չի կրնար առանց պատուոյ ապրիլ. բայց այն եղանակը անցնելուն պէս, ա՛լ իւր ամբողջ կեանքը զբոհմանց և տանջանաց կեանք մը կ'ըլլայ, եթէ իւր նմաններէն չակնածի:

Արնայ ըլլալ որ նորատի բող մը, իւր գեղեցկութեան հեռակէտին մէջ, իրեն մօտեցողներէն պաշտուած, ոսկւոյ և աղամանդներու աշխարհի մը մէջ լողայ: Բայց շուայտութեան այս օրերն երազի մը պէս կ'անցնին, և առաւօտ մը, տարիքն առած և խելքն ամէն ատենուրէն աւելի գլուխը, կը տեսնէ որ իւր հարստութեանց մէջ լքեալ է բոլոր կիներէն և բոլոր պատուաւոր մարդոցմէ երեսէ ձգուած: Թերեւս լսած կամ տեսած ես անդիի ծայր հարուստ բողեր, որոց սըրահներուն մէջ բնաւ երբեք պատուաւոր կին մը կամ ինքզինքը գիտցող այր մը չերեւիր: Մինչ իսկ իւր ծառայները, զորս կը հարստացնէ, զինքը չեն յարգեր:

Եւ որովհետեւ ոչ մի անկեալ կին պատուոյ գիտակցութիւնը բոլորովին կը կորսնցնէ, այս բողերու կենաց մէջ կան վայրկեաններ, յորում բոլոր ունեցածնին կու տան պատուաւոր պարմանուհի մը կամ աղքատ, բայց ընտանիքէն ու ծանօթներէն յարգուած մայր մը ըլլալու համար:

Ի դո՛ւր. պատիւը, ինչպէս ըսած է բանաստեղծը, մենացեալ կղզի մ'է: Մարդս մէկ մը որ անկից դուրս ելնէ, ա՛լ չկրնար մոռնել հոն, մինչ

օրինաւոր սալտպանութեան պարագայ մ'է, և եթէ՝ տկար ըլլալով՝ զայն չես կրնար սպաննել, այն ատեն պէտք է լաւագոյն համարիս կեանքդ քան թէ պատիւդ կորսնցնել:

Բայց, աղջիկս, մեռնիլը չբաւեր: Պէտք է նաև գիտնալ թէ՝ մեռնելով յաւիտեան կը մեռնինք մի: Ասիկայ, ինչպէս որ պիտի տեսնես, բռնաւ ստոյգ չէ: Եւ հոն է գլխաւոր խնդիրը: Ուրեմն մտիկ ըրէ՝, և ըսելիքներէս բառ մը մի՛ կորսնցնէր:

Երբ յաշխարհ եկար, ոչ ոք քեզ հարցուց թէ՝ ծնիլ կ'ուզե՞ս մի: Այն ըլլալ կ'ուզե՞ս մի: Այնուհետ մի ձի, էջ, ձուկ, թռչուն, օձ, ծառ, բանջար, աղամանդ, մարմար կամ խեցի ծնիլ:

Դու առանց կամացդ ծնար: Եթէ ընտրելու թոյլ տային քեզ, թերեւս բնաւ չէիր ծնէր կամ այր կը ծնէիր: Բայց Արարիչը կամքդ չի հարցուց: Ծնելէդ վերջը կրնաս մեռնիլ, բայց մեռնելէդ վերջը չես գիտեր թէ՝ հրեշտակ, այր, կին, ձի, ծառ կամ խեցի՝ ինչ պիտի ըլլաս: Ազատ ես չապրելու. այս ստոյգ է. բայց ազատ չես չլեւրածնելու և ոչ ալ վերածննդեանդ ձեւն ընտրելու: Ասոնք ենթադրութիւններ չեն. քեզ ըսածներս ստոյգ բաներ են:

Հիմայ ակնարկ մը միայն նետէ՝ բոլորտիքդ: Բնութեան գեղեցկութիւնը և ներդաշնակութիւնըն պիտի հիացնեն գեղդ: Պիտի տեսնես որ առանց արդարութեան ոչ մի աշխարհի մէջ կարելի է ներդաշնակութիւն գտնուի: Մարդիկ իրարու հետ չեն կրնար կենակցիլ, եթէ իրենց մէջ Ար-

դարութիւնը չտիրէ: Ամենափոքր կռիւը, և հետեւաբար պատերազմը անարդարութեան վրայ կը կայանան: Զենք կրնար նաեւ վայրկեան մը Արարիչ մը երեւակայել, առանց Արդար ստորագրելն տալու անոր:

Գիտես թէ մարդ խօսքով, մտածմամբ և ազատութեամբ բարձր է անասունէն, որ նաեւ բարձր է տունկէն, և աս ալ բարձր է հանքէն. պայմանով մը սակայն, այն թէ՝ մարդ պէտք է իւր գերագունութեան յատկութիւններն պահէ, և զանոնք չկորսնցնէ այնպիսի մոլութիւններով, զորս անասունն իսկ չի գործեր: Ուրիշ ստոյգ բան մ'ալ սա է որ, այն մարդը, որ միշտ կը Զնայ իւր տեսակին սովորական գերագունութենէն աւելի վեր բարձրանալ հրեշտակային առաքինութեամբ, մահուընէն վերջը չի կրնար իյնալ: Ինչպէս կրնանք ենթադրել որ ստեղծող և ջնջող զօրութիւնն անիրաւ ըլլայ, և իւր կամօքն ու ազատութեամբն այնքան վեր բարձրացող էակը խոնարհեցնէ: Ասիկայ չի մտածուիր իսկ: Արարիչն այն ատեն ազատութիւն չէր տար անոր: Վասն զի ինչ օգուտ պիտի ունենար անոր գեղեցիկն ու բարին ընտրել, և տղեղն ու յոռին անարգել, եթէ, մահուընէն վերջը, իրմէ բարձր կամք մը, մտահաճութեամբ կամ անիրաւութեամբ, զինքն վար պիտի գահավիժէր այն աստիճանէն, զոր ա՛յնքան զոհողութիւններով և ա՛յնքան անձնութեամբ ձեռք բերած էր: Ասիկայ անկարելի է:

Հիմայ այս ճշմարտութիւններն քու վիճակիդ պատշաճեցնենք:

Գեղեցիկ ու երիտասարդ ես : Դեռ պատահաւոր երիտասարդ մը չի ներկայանար ձեռքդ ուղեւ համար : Չես ուղեր պառաւ աղջիկ ըլլալ և կ'ըսես . « Գոնէ երիտասարդութեանս մէջ կը զըւարճանամ : Սիրահարներ և աղամանդներ « կ'ունենամ : Հաճոյից մէջ կը լողամ և պերճու « թեամբս կը քարկոծեմ զիս անարգել ուզող « պատուաւոր կիներն : Վերջը , երբ սկսիմ ծե « րանալ , երբ արք սկսին չսիրել զիս , երբ նոյն « իսկ իմ տեսակէ կանայք չի յարգեն զիս , ինք « զինքս կը սպաննեմ » :

Լա'ւ : Բայց գիտե՞ս ինչպէս պիտի վերածնիս : Արնաս դժուրն ու քաւարանը ուրանալ , հայրդ գուցէ առոր չի հաւատար : Բայց քու կարծած ոչնչու « թիւնդ չկայ : Եթէ ատանկ բան մ'ըլլար , դու ան « կից դուրս չէիր ելլէր : Եթէ ոչնչութիւնը այդ « քան գեղեցիկ բան մ'ըլլար , հոն կը կենայիր : Բայց , պիտի ըսես , ինձ չթողուցին ընտրութիւնն : Իրաւ է : Բայց մահուանդ միւս օրն պիտի թողո՞ւն որ ընտրես : Միթէ կը կարծե՞ս որ Արարիչը , որ բնաւ կամդ հարցուցած չէ , այս անգամ հար « ցունէ : Եւ եթէ հրամայէ որ էշ , չուն կամ կա « պիկ ծնիս , ինչպէս պիտի դիմադրես անոր : Եթէ առաքինութիւններովդ բարձրացած ըլլայիր , կըր « նայիր գանգատիլ առոր վրայ . բայց քանի որ նա իւր բարութեամբն զքեզ կին ու գեղեցիկ ստեղ « ծած է , և դու , քու կամովդ , էշու , շան և կապիկ կեանք վարած ես , ինչ իրաւունք պիտի ունենաս այս երկրորդ կենաց հրամանին և այս սոսկալի անկման դէմ բողոքելու համար : Կը տես «

նես որ « Լա'ւ » անհեղեղ խենթութիւն մ'է և եթէ ոչ Աստուծոյ , գոնէ ինքզինքիդ հաճելի ըլ « լալու և քու անձնական շահուդ համար պէտք է առաքինի ըլլաս :

Այս կենաց մէջ , աղջիկս , իրական չէ այն հաճոյքը , զոր չեն յարգեր մարդիկ : Այս մասին , ձայն բազմաց ձայն Աստուծոյ է : Ամուսնութիւնն սիրոյ սրբագործութիւնն է : Ուրիշ որ և է սէր այս աշխարհիս մէջ յանպատուութիւն , և մահու « նէ վերջն յանկուսն կ'առաջնորդէ : Եւ որովհետեւ կենաց երջանկութեան մեծագոյն գանձը սիրոյ մէջ է , ասկից կը հետեւի որ մարդկային կենաց մեծագոյն երջանկութիւնը ամուսնութեան մէջ է , որ պատիւն երջանկութեան կը միացնէ : Ըն « կերութեան մէջ , մարդոց անիրաւութեամբն և անոնց ցած ու անասնական կրից պատճառաւ , այս երջանկութիւնը եթէ մերժուի կուսին , աւելի « լաւ է իրեն համար առաքինի մնալով զրկուիլ ան « կէ , քան թէ ինքզինքը մոլի սիրոյ յանձնել , որ ի « րական երջանկութիւն մը չկրնար հայթայթել ա « նոր յաշխարհի և զայն մահու ընդէն վերջը անաս « նոյ կարգ կ'իջեցնէ , կ'ուզէ վերածնի , կ'ուզէ չվերածնի :

ԺԷ .

Դու որ Անկլիարէն ու Գերմաներէն գրքեր կարդացած ես , գիտես , աղջիկս , թէ սրտի ըզ « գացումներն ամէն ժողովրդոց մէջ միօրինակ չեն : Սէր բաւը , որ Գերմանիոյ մէջ այնքան քաղցր ,

բանաստեղծական և վայելուչ է , Ֆրանսայի մէջ վախ կը պատճառէ բոլոր անոնց , որք սիրային դէպքերն չեն սիրեր : Շատ մը բառեր , որոց տեղն ուրիշ բառեր դնելն անհնար է , Ֆրանսերէնի մէջ անվայելուչ են , և շատ մը վիպական տիպեր , որք Ֆրանսայի մէջ ժողովրդական են , Անկլիոյ և Գերմանիոյ մէջ չեն : Անկլիացի կամ Գերմանացի սիրահար մը իւր սիրուհին չի հրապուրեր : Եթէ հրապուրէ՝ ամօթն իրեն է : Զայն յարգանքը կը սիրէ մինչեւ ամուսնութենէն վերջն ալ : Եթէ զիս կը սիրես , կ'ըսէ Գերմանուհին , յարգէ զիս , և նայէ՝ որ ուրիշներն ալ յարգեն : Գերմանուհին իւր սիրած անձին անձնութեանը , աշխուժութեանը և անկեղծութեանն այնքան կը վստահի որ , անսխալական է մարդու մը զիմաց , զոր օրինակ Ֆրանսացւոյ մը դիմաց , որ անոր վստահութենէն օգտելու միտք ունի : Վասն զի մի՛ մոռնար , զաւակս , որ ո՛չ մէկ կ'ին , ո՛չ մէկ պարմանուհի , որ թոյլ կու տայ մարդու մը ուղած ատեն գինքն տեսնել , և որ անոր հետ մտածմանց , խօսքերու և զղացմանց փոխանակութեան մը մէջ կը դառնուի , չի կրնար անձին վրայ ապահով ըլլալ , եթէ այն մարդը չգիտէ ինքզինքին յաղթել , և կրից հոսանքն իւր սիրեցեղոյն պատուոյն ու երջանկութեանը զոհել :

Ասոր համար է որ Սպանիոյ մէկ թագուհին ըսած է թէ , կին մը հրապուրելու համար Բուլդոգ մտածելու չէ , այլ երբ :

Վաղ կամ անադան սիրող կինը , որ իւր սիրահարին պատուոյն չկրնար վստահիլ , կը տկարա-

նայ : Եթէ սիրահարն անկից օգտի , կ'ինն առ յաւէտ կորսուած է , նոյն իսկ իրեն յաղթողին համար :

Գերմանուհիք և Անկլուհիք , իրենց սիրեցեղոյն անկեղծութեանն և արժանեացն վրայ վստահութիւն ունենալով , ինքզինքնին աւելի զիւրաւ այն վստահութեան կը յանձնեն : Հազար , հարիւր հազար օրինակներ կ'ապացուցանեն թէ Գերմանացի կամ Անկլիացի աղջկան մը համար շատ քիչ վտանգ կայ ամբողջ ժամեր առանձին իւր նշանածըն տեսնելու մէջ :

Միւլթեր ու Ֆէլ Ֆրանսուհի կընայ անկորսէ ատաննէն կենալ Ֆրանսացւոյ մը հետ և անոր վարակիլ , վստահել , հետադարձան բան , այս Ֆրանսացին պէտէ կարծէր թէ պարզաճանթեան օրէնաց Դէմ կը Ֆիգուրէր , ելէ չէր յերհրապուրել այն կնիք , որո հետ ատաննէն կը գործէ :

Գերմանացին կամ Անկլիացին սէրը կը սիրէ : Հաճելի է իրեն հաւատարմութեան , բանաստեղծութեան և սիրոյ անհունութեան վրայ խօսիլ կնոջ :

Ընդհակառակն Ֆրանսացին միայն կինը կը սիրէ . իտէական սէրը կը ծաղրէ , և անոր հաւատացողներուն վրայ կը խնդայ : Լաւագոյն կը սեպէ հրապուրիչ մը համարուիլ , քան թէ քիչ վստահելու և քիչ սիրահար մարդ մը : Ետքը , Աստուած հասնի , և վա՛յ կնոջ :

Ասոր համար ամէն ազգի մէջ Ֆրանսացիէն կը վախնան ու կը խորշին , իբր կանանց և պարմանուհեաց մեծ մտրեցուցիչ մը , որու վրայ ինքն ալ շատ կը հպարտանայ :

Թերեւս այս է պատճառը որ , Դէմադանդան և

Երբ որ հասնում է ծառայությանը՝ նորից պետք է
հարկավորվում են մեծ տեսակետներ։

Աս ալ պատճառ մ'է, եթէ ոչ գլխաւորն, որ Յռանսայի մէջ զրեթէ բոլոր սիրոյ ամուսնութիւններն ողբերգականի կը դառնան, կամ առ նուազն մարմնոյ բաժանման, մինչդեռ Գերմանիոյ և Սնիլիոյ մէջ, սիրոյ ամուսնութիւններն լաւագոյններն են, իսկ արեւելքն :

Պառնասայի մէջ, երիտասարդ մը երիտասարդուհի մը կը տեսնէ . աղջիկն անոր հաճելի կը լինի, անոր կը խօսի գաղտուկ և կ'ըսէ թէ զինքը կը սիրէ : Արդարեւ երիտասարդներն կը կարծեն թէ տափանօք կը սիրեն զիրար, և առանց միմեանց չեն կրնար ապրիլ : Հաջիւ ուրեմն սակայն զիրար առանձինն կը տեսնեն, և ժամանակ չունին իրարու բնութիւնն, ճաշակը և պակասութիւններն նշմարելու, վասն զի ոչ ոք կատարեալ է : Երբեմն ծնողք այս միութեան դէմ կը կենան . այն ատեն երիտասարդներն, ամէն իրաւունք և յարգանք առ ուն կոխելով, կը յայտնեն թէ աւելի կ'ուզեն մեռնիլ քան թէ սպասել : Արդ, եթէ քիչ մը խելք ունենային, եթէ կարենային յաղթել նիւթոյն ի շահ հոգւոյն, չէ՛ թէ միայն պիտի յարգէին ծնողաց կամքը, այլ և պիտի ջանային զանոնք համուզել մաքուր և յարատեւ սիրով մը, և անխոնջ համաբերութեամբ մը, զանի պէտքէն զբոսարարի «խեղճ» ունի հայր ինչ :

Ժամանակն, որ ամէն բանի դեղն է, ամէն
բանի փորձաքարն ալ է :

Սէր մը, որ ժամանակի փորձն կրած չէ, ա-
ղէկ առեալիէ չէ: Շատ անգամ ստորին տուի
մ'է, զգայարանաց յագեցման զգացում մը, ա-
նարժան առն, և որ զկինն անբանէն վար կ'իջեցնէ:

Բողոքական երկիրներու մէջ, բարձն չեն ընդունիր այն սէրը զոր ժամանակն փորձած չէ : Կը թողուն որ երիտասարդք զիրար տեսնեն , իրարու խօսին , զիրար դիտեն , և եթէ , տարիէ մը ետքը , երկու տարիէ ետքը , միասին ապրելու դիտաւորութեան մէջ պնդեն , նոցա սիրոյն կը հաւատան : Շատ հեղ նշանածք տասն տարի կը ըսպասեն . առանձինն զիրար կը տեսնեն , առանձինն կը շրջագային , և ոչ ոք բան կ'ըսէ . վասն զի իրարու վրայ վստահութիւն ունենալով , հասարակութեան ալ մի և նոյն վստահութիւնն կը ներշնչեն իրենց մասին :

Ընդհակառակն Գռանսայի մէջ, սիրոյ ամուս-
նութիւնը հապճեպ ամուսնութիւն մ'է, սրտի փո-
թորիկ մը, կրից ուրուական մը, բանականութեան
ճշմարիտ խաւարում մը : Արդ, առանց բանա-
կանութեան սէր կրնայ ըլլալ՝ սակայն ոչ ամուս-
նութիւն : Զէ թէ միայն բանականութիւն և շատ
բանականութիւն պէտք է, հապա նաև մեծաքա-
նակ իմաստութիւն մը : Ամուսնութեամբ միասին
ապրելու համար, պէտք է ներել գիտնալ այն
անձին պակասութեանցն, որու հետ կ'ապրինք
պէտք է իւր ժամանակն և ղուրսի հաճոյքներն
զոհել գիտնալ. մանաւանդ եռանդէ, աւիւնէ,
դուրսի զատ բան մը պէտք է : Վասն զի տոհմը
եկածէն աւելի շուտ կ'երթայ, և եթէ բանակա-

նութիւն չըլլայ, ձանձրոյթ, յոգնութիւն և գըժտութիւն յառաջ կու գայ: Երանի է եթէ ոճիրն ալ իւր մահացու թոյնը չնետէ անդ:

Բնդհակառակն Գերմանիոյ մէջ, ժամանակի փորձին ենթարկուած սիրոյ ամուսնութիւններն գրեթէ ամենքն ալ բանականութեան ամուսնութիւններ են: Անանկ չեղողներուն վախճանն Ծռանսայի մէջ եղածներուն պէս գէշ կ'ըլլայ:

Վասն զի աշխարհիս մէջ ամէն բան կայ և կը տեւէ միայն բանականութեամբ, որ հոգւոյ լոյսն է: Բանականութիւնն անվախճան է, և անվախճանն և եթ կը տեւէ:

Սէրը, երբ այս իտէականին ներքեւ մտնէ, աստուածային է: Այն ատեն մինչեւ գերեզմանէն անդին կը տեւէ, բայց այն ատեն միայն:

ԺԸ.

Բո՛ր քեզ, աղջիկս, թէ ինքզինքդ քեզ ճանչցնելէս ետքը, թոյլ պիտի տամ կարդալ վէպեր և թատերերգութիւններ, և չպիտի երկնչիմ քեզ համար անբարոյական գրեանց սխալ դասերէն: Վասն զի փոխանակ այն գրքերուն զոհն ըլլալու, անոնց դատաւորը պիտի ըլլաս, և բանականութեանդ ակռաներովն զանոնք պիտի պատուես:

Ներէ՛ ինձ սակայն, որ քեզի հիւսկոյն (criderium) մը տամ, բարոյական շփ մը, որ զքեզ կարող պիտի ընէ դատելու, այսինքն բարոյապէս չափելու մտաց բերքերն, դատապարտելու կամ արձակելու համար, և կամ առաքինութեան

վարձքն շնորհելու համար, վասն զի տաղանդն անձամբ դատելու համար, քեզի ուրիշ ճշմարտացոյց մը պէտք է, զոր վերջէն դու պիտի շինես:

Գիտցիր որ ամէն ժողովրդեան փիլիսոփայութիւնն երկու դրութեան կը վերածուի:

Ոմանք կը պնդեն թէ գաղափարներն ծննդական են և ուղղակի Արարչէն կամ ըստ քիւիքսէ եղող էսթէնէն կու գան:

Ոմանք ալ զգայութեանց տալաւորութենէն զատ գաղափար չեն ընդունիր. ուրիշ բառերով ըսենք, կը նիւթականացնեն նոյն իսկ մտածումը, զոր ուղեղի մի գտումն կը նկատեն:

Առաջիններն ոգեպաշտք կը կոչուին, միւսներն նիւթապաշտք:

Հոս տեղը չէ այս խնդրոց վրայ խորունկ վիճելու, Ետքէն այս երկու դասուց միոյն մէջ պիտի մտնես, և ես առաջուց գիտեմ թէ իտէական պիտի ըլլաս: Եթէ իտէականութիւնը կորսուէր, կի՛նն, որ առաքինութիւնն ստեղծած է, նորէն զայն ալ պիտի հնարէր:

Արդ, ամէն երկիրներու գրականութիւնն ալ նոյնպէս երկու բանակի կը բաժնուի, ինչպէս փիլիսոփայութիւնն:

Ամէն ազգերու մեծ գրագէտներն իտէական են. էակներ կը ստեղծեն, որք իրենց մեծ հոգիներէն կը ցայտեն, ինչպէս Աթենաս՝ Արամաղդայ ճակատէն, էակներ որոնք ո՛ր է իտէականով մը սովորական մարդոցմէ կը զանազանին:

Իդէալանը՝ Իդէ (idée, հալաբար) բառէն կու գայ, որ պարկեր, րեւել ըսել է:

Արդարեւ, իտէական մարդը զամէն բան աւելի բարձր և աւելի հեռուն կը տեսնէ քան թէ սովորական մարդը :

Իտէականք հոգւոյ հեռատեսներն են, որք չափ հեռուէն կը տեսնեն, և անփոյթ են մօտի գործերուն, օրական չքաւորութեան :

Իտէականն, անվախճանին, արդարութեան և անմահութեան հաւատքն է :

Իտէական մարդը միշտ չափն՝ մտաց, նիւթական հաճոյքն՝ խմացողական սկզբան մը, վայրկեանըն՝ յաւիտենականութեան, և վերջապէս ամբողջ կեանքը՝ անմահ փառաց ճառագայթի մը կը դոհէ :

Իտէականն, Աստուածն է մարդացեալ :

Իտէական հեղինակք բնաւ ազգային բան մը չունին : Վասն զի իտէականն ամէն ազգի մէջ նոյնն է, միայն ձեւով կը դանազանի :

Անոնք բանաստեղծ ալ կը կոչուին, վասն զի իտէականաց մեծագոյն մասն ոտանաւորով գրած են, և ոտանաւորն ալ լեզուին իտէականն է :

Սէ թէ միայն կը ներեմ քեզ կարդալ ամէն ազանց մեծ բանաստեղծներն, այլ նաև կը ստիպեմ որ կարդաս : Հոմեր, Սոփոկլ, Էսքիլ, Շէյքսպիր, Քալլիմաք, Տանթէ, Թասսօ, Քօրնէյլ, Ռասին, Մօլիէր, Լէսսէն և Շիլլէր քու ընտրեալագոյն բարեկամներդ պիտի ըլլան :

Մինչ իսկ հոն, ուր այս մեծ մարդիկ կը սըխալին, մանրամասնութեանց մէջ այնքան ազնիւ գաղափարներ կը ցանեն, հոգւոյ վշտերուն համար այնքան մխիթարութիւններ և սրտի վիրաց

համար այնքան սպեղանիներ ունին, որ մարդ զանոնք կարդալով չի կշտանար : Չկայ վիշտ մը, որ որքան զօրաւոր ըլլայ, մեծ հեղինակ մը կարդալով չի խաղաղի :

Ս. Գիրքն պիտի կարդաս ամբողջ, առանց զանցառութեան, մանաւանդ զՄովսէս, զԴաւիթ, զԵսայի, զՍողոմոն և զԱւետարան : Յետոյ պիտի կարդաս զՔեղբարքա ամբողջ : Անոգուտ է կարդալ Լատիններէն գիրք մը : սա չնչին հեղինակաց (cuisire) լեզուն է : Հռովմայեցիք, այն մեծ գիւնուորներն, գրական բան մը ստեղծած չունին : Վիրգիլիոս՝ Հոմերոսի և Թէոկրիտի հետեւած է, և Ովրատիոսի կամ Սենեկայի մէջ առակ մը չպիտի գտնես, զոր արդէն Աւաշեբաշ կամ Պլուտարքեայ մէջ կարդացած չըլլաս :

Իտէականաց մօտ, կան հեղինակներ, որ ամէն ազգի մէջ, ջանացած են բացատրել բարքեր և տիպեր : զորս ընկերութեան մէջ դիտած են : Ասոնք իրական (réaliste) կը կոչուին : Ասոնց մեծագոյն մասն վիպասաններ են : Սակայն երբեմն անոնց վիպերը բոլորովին մտացածին են, կամ պատմութեան ամենէն թատրերգական տեսարաններն կը ներկայացնեն և անոր գլխաւոր անձերն հուշակաւոր կ'ընեն : Կան որ այս արուեստին մէջ մեծ տաղանդ վատնած են : Սակայն հանճարը գրեթէ միշտ իտէական է :

Այս տեսակն բոլորովին ազգային է, այսինքն որոշակի կը կրէ իր վրայ այն ազգին բարուց դուրսը, որու կը վերաբերի հեղինակն : Ընդհանրապէս անկլիական և գերմանական վիպերը երկտա-

սարդի մը և երիտասարդուհւոյ մը սիրոյ պատմութիւնն են, վասն զի բողոքական երիտասարդուհին ազատ ըլլալով և խտէական սիրոյ հետեւելով, սիրոյ տապալելու կը բռնէ :

Ընդհակառակն Ֆռանսայի մէջ, ուր երիտասարդուհին, եթէ հրապուրեալ չէ, ոչ ումեք սիրտըն կը գրաւէ, վէպերու, կատակերգութեանց կամ թատերգութեանց սովորական նիւթն է չնացող սէրը :

Աս է պատճառը որ վիսական գրականութիւնը աւելի թատերգական է Ֆռանսայի մէջ քան յԱնկլիա կամ ի Գերմանիա, վասն զի անմեղութիւնը կրնայ գրաւել իւր թշուառութեամբն, այլ ոչ իւր գործերովն, ըստ որում չի գործեր : Միայն անգործ զօրութիւն մ'ունի : Թէև Ֆռանսայի մէջ իսկ, վիսասանութեան ճշմարիտ հրաշակերտներն երիտասարդուհեաց սէրեր են . Պօլ և Վլէքէնէ, Էօֆէնէ Կրանդէ, Սառանայի Ճահէն :

Ուրեմն վէպեր կարդալով, ամենէն առաջ կընոջ առաքինութիւնն և անոր բնութեան իմաստասիրութիւնն պիտի սովորիս :

Ամէն երիտասարդուհի, ամէն ամուսնացեալ կին, որ իւր սրտըներն կը պղծէ, մին՝ դեռ չամուսնացած, մարդու մը տեղի տալով, և միւսն իւր ամուսնէն զատ մէկուն տեղի տալով, թշուառութեան մատնուած է : Այս մեղքերէն տրամաբանապէս յառաջ եկած գործերն թատերգական կրնան ըլլալ. կրնան սիրտդ չարժել ու գրաւել : Արցունքներ կը պարտես թշուառաց, մինչեւ անգամ կը պարտիս կենաց մէջ միտթարել այս թըշ-

ւառներն և անոնց համար ներող ըլլալ . բայց երբ անոնք, կամ, անոնց տեղ, հեղինակներն իրենց ըրածներն կը քարոզեն, և հասարակաց կարծեաց հակառակ սկզբունքներով այս մեղքերն կը պաշտպանեն, պէտք է զանոնք կեցնես և դատողութեամբ միջամտես : Մի՛ շլանար ճարտարախօսութենէ . թշուառութիւնն, շատ անգամ ալ մոլութիւնն խիստ ճարտարախօս են : Ի դուր կը խօսին, կը պօռան, կ'անիծեն . ճակատագիրն, կամ մանաւանդ տրամաբանութիւնն հոն է, և չներեր դեթ այս աշխարհի մէջ :

Այս կանոնին բացառութիւններն, վասն զի ամէն կանոն բացառութիւն ունի, այնքան հազուագիւտ են, որ բացառութիւն մ'ըլլալ կարծող անձը իւր սնապարծութեան խաղալիկն է :

Այն գործը որ կը փառաւորէ և կ'արգարացընէ մոլութիւնն, միջին գործ մ'է և վաղ կամ անագան պիտի աներեւութանայ, եթէ հեղինակն հանճար մ'ալ ըլլայ :

Այն ատեն կու գայ Կէռլիսէն գրականութիւնը, անպարկեշտ կանանց համար շինուած վէպերու և խաղերու այս դէզն : Երբեմն կորսուած կին մ'է, որ սիրոյ կրքով կը յուսայ ինքզինքն սրբադործել. երբեմն հրապուրեալ աղջիկ մ'է, որ ամուսին մը և երջանկութիւն կը գտնէ . երբեմն ալ չնացող կին մ'է, որ պատուաւոր կինը կը թըշնամանէ, կը ծաղրէ և իւր երջանկութեամբն ընկերութիւնը կը նուաստացնէ :

Սուտ են ասոնք ամենքն, սուտ, երբակի սուտ :

Զկայ անպարկեշտ կին մը որ ինքզինքն սիրոյ իտէականին զօհէ : Իւր փնտռածը թշուառ ամուսին մ'է՛ գինքն վերահաստատելու համար , և եթէ մեռնի՝ ամօթէն է : Յաւինք իւր վրայ , բայց չթողունք որ սիրոյ սուրբ բառն սլօժուի :

Հրապուրեալ աղջիկ մը իւր հրապուրելէն զատ մարդու մը հետ չկրնար երջանկութիւն գտնել . ամուսինը կրնայ իրեն ներել , բայց ներումը երջանկութիւն չէ :

Զկայ անպարկեշտ կին մը որ կարենայ պատուաւոր կին մը նուաստացնել : Պատուաւոր կնոջ համար բաւ է երեւիլ , և ահա անպարկեշտն , ըզգալով իւր անորոշութիւնն , պիտի տփռուի , կամ , եթէ յանդուգն է , միւսն գինքն արհամարհանաց լութեան պիտի բերէ : Երկու կանանց մէջ , նըշան մը բաւ է առաքինութիւնն ու մոլութիւնն , դրախտն ու դժոխքն զանազանելու համար :

Երկար ատենէ ի վեր Ֆրանսայի մէջ կը վըխտան լրագրաստներ , թատրերգուներ , գիտուններ և վիպասաններ , որոնք գրքեր կը շինեն մարդուն շատ լաւ գիտցածը իրեն սովորեցնելու և գինքն քննադատելու համար անանկ բաներ ընելու , զորս աշխարհի արարչագործութենէն ի վեր կ'ընէ :

Կարծես իրենց ընթերցողներուն կ'ըսեն . « Զուարճացէք , աղէկ կերակուրներ տուէք , ըսքանչելի գինի խմեցէք , սիրեցէք գեղեցիկ անպատիւ կիներ , քանացէք որ իշխանութեան հասնիք՝ հնազանդելու տեղ հրամայելու համար , ձեր երկտասարդութիւնն , ոյժն , միտքն , տաղանդն ըստակ չահելու գործածեցէք , շատ ստակ , միայն

ստակ , յաջողութիւնն ամէն բանէ , և բաւ է որ ողջ առողջ նպատակին հասնիք , վախճանը միջոցներն կ'արդարացնէ » :

Իբր թէ , Մաթուսաղայէն ի վեր , մարդս իւր ընթերցումն դէպ ի նիւթական վայելից մշուած ըլլար ի ֆրանսիական երջանկութեանց . իբր թէ գեղեցիկն , սլաւուն , վառաց , մաքուր սիրոյ , արդարութեան և անձին զոհողութեան իտէական անդունդի մը մէջ ըլլար , ուր մարդիկ զտոբելու և միմեանց վիզն խորտակելու ենթարկուած են . իբր թէ ճարտարախօսութիւն , տալանդ , և հանճարի ամենակարող զօրութիւնն պէտք ըլլար արդիւնէտ համար մարդոց մեծագոյն մասն վիրար հրմշտկելու այն արագ զանգվածին վրայ , որ առ մեծն , առ գեղեցիկն , առ բարին և առ ճշմարիտն կը տանի :

Այո՛ , աղջիկս , գրքեր պիտի կարդաս , որք խաբէութեամբ կը խրատեն զերիտասարդութիւնն նիւթական կեանքն վայելել , որ անոր կը ցուցունեն հաճոյից և մոլութեան ճամբուն վրայ արագութեամբ յառաջանալու միջոցներն , որք մտօք ու սաղանդով կը յարձակին սովորեցնելու համար մարդոց իրենց պակասութիւններն կատարելագործել , իրենց ամենէն անարգ կրքերն ոսկեղօծել , իրենց փափաքներն և ստահակութիւններն փառաւորել . բայց դու զանոնք պիտի դատես , զմանս անաչառութեամբ , անոնց մէջ վատնուած տաղանդին համեմատ , և զմանս արհամարհանաց ժպիտ մ'ի չրթունս :

Վասն զի , կամ տղիտութեամբ , կամ ան-

փորձութեամբ, կամ ընկերական պէտքով և կամ բնապէս մարդն խիստ հակամէտ է զոհել հոգին մարմնոյն, բանականութիւնն զգայարանաց, միտքը նիւթոյն: Չի դատարարական ծածկոյն մասը, չափազանց աշխատութեամբ մը անբանացեալ, մարդկային բաներն — հոգեւոր կամ նիւթական — անոնց իրենց վրայ ըրած ցաւալի կամ հաճոյ տպաւորութեանն համեմատ կը դատեն: Անասունն ալ բնազդմամբ ունի այս դատողութիւնը:

Մարդս բոլոր ապրող էակներէն զանազանողն բուն իսկ այն է որ, բանականութիւն մ'ունի դատելու, չէ թէ վայրկեանական տպաւորութեան, հապա պատճառներու և արգասեաց տրամաբանական վերաբերութեանց համեմատ:

Չգացումը ջերմութիւն է միայն, իսկ բանականութիւնն ջերմութիւն է՝ լոյսի փոխուած:

Բանականութիւնն ինքզինքն տեսնելէն զատ, կը տեսնէ նաեւ անցեալն, ներկայն և ապագայն, և բաղդատութիւններ ընելով, արգասիքներն պատճառներուն յարմարցնելով, կը դատէ և օրէնքներ կը ստեղծէ, որոնք չարեաց առաջն կ'առնուն և բարեաց կ'առաջնորդեն:

Չգացումը, եթէ ցաւազին է, կրնայ դատապարտել այնպիսի բան մը զոր բանականութիւնն կ'արձակէ, ետքէն անկից յառաջ գալիք բարիքն գուշակելով:

Չգացումը կարելի է որ խիստ լաւ դատէ բան մը, զոր բանականութիւնն՝ տրամաբանապէս անկից յառաջ գալիք չարիքն տեսնելով, անդարձ

պիտի դատապարտէ:

Ասոր համար մարդն, որ բնազդմամբ չէ որ կը դատէ, հապա բանականութեամբ, բոլոր արարածներէն գերագոյն է, ասոր համար տիեզերաց թագաւորն է:

Բանականութիւնը մարմնոյն հաճոյքներն չի դատապարտեր: Անոնց հարկաւորութիւնն կը ճանչնայ, վասն զի քնած և չափած է մարմնոյն գաղտնիքներն, որմէ ինքն իւր լոյսը կ'առնու: Միայն թէ, նոյն իսկ մարմնոյն օգտին համար, զանոնք իտէական օրինաց կը ստորադասէ, որոնք ամենքն ալ կարգի և պահպանութեան օրէնքներ են:

Բանականութիւնն այն է նիւթին համար, ինչ որ են երկաթներն ու կասեցուցիչ մեքենայն (frein) վայրաշարժին համար: Առանց այս սահմաններուն որք ճամբան կ'ուղղեն, վայրաշարժն աւրչտկութիւններ ընելէ զատ, քիչ ատենուան մէջ ինքն ալ պիտի խորտակուէր:

Այսպէս կենջ բանականութիւնն առաքինութիւնը ստեղծեց: Վասն զի իտէական առաքինութիւնն է որ, սիրոյ տոյպիսի վայելքներ հայթայթելէ զատ՝ որոնք անկարգ տուփանաց անծանօթ են, մարմինն ալ կը պահէ ստոյգ և անդարմանելի անկումէ մը:

Հոգւոյ առողջութիւնն միշտ լաւագոյն պահպանիչն պիտի ըլլայ մարմնոյ հիւանդութեանց:

Բոլոր այն գրքերը, վէպերը, թատրերգութիւնները սուտ և յաւիտեանական ճշմարտութեան հակառակ են: Շեղած գրականութեան մը և կոր-

ծանուող ընկերութեան մը պտուղներն են :

Այս թշուառ գրականութիւնն , պոչաւոր աղ-
ուէս , կ'ուզէ մեզ հաւատացնել որ բնութեան վի-
ճակն այնպէս է : ուրիշ բառերով , ապականեալ
արք և կանայք , կատղած իւրեանց անկման և
սրտերնուն մէջի դժոխքին վրայ , և բարձր հոգի-
ներու իսկական երջանկութեանն նախանձեւով ,
կ'ուզեն դանոնք իրենց անդուդներուն մէջ քաշել ,
անոնց հետ իրր հաւասար կարենալ վարվելու
համար :

Սնտի՛ ճգունք :

Աստուած կ'ուզէ որ մարդ կուծիւնն մնայ , և
վասն զի առանց կնոջ առաքինութեանն և առն
պատուոյն չի կրնար մնալ , վերջին վճիռը միշտ
պատուոյն և առաքինութեանն պիտի ըլլայ :

Աստուած կ'ուզէ որ Ֆռանսա ապրի . բոլոր
այս ստահակութեան , ցոփութեան , կիսաշիարհի
և շնութեան գրքերն պիտի աներեւութանան ինչ-
պէս կտրուած յարդն ուրականի մ'առջեւ :

ԺԹ.

Չկարծես , աղջիկս , թէ կ'արդ ելլամ քեզ սի-
րել , և կը քարոզեմ քեզ ինչ որ ռամկօրէն և սը-
խալաբար բանականութեան ամուսնութիւն կը կո-
չեն , հաւանականաբար բանականութեան բոլոր-
րովին հակառակն ըլլալուն :

Ընդհակառակն այս նամակներուն նպատակն
է քեզ ստիպել որ միայն քու սիրած մէկ մար-
դուդ հետ ամուսնանաս , որ արժանի ըլլայ սի-

րոյդ , չէ թէ գեղեցկութիւնդ և խելքդ շողաբոր-
դելով , և ոչ ալ քեզ համար սէր զգալով կամ
կեղծելով , հապա արժանի ըլլայ իւր կնոջը սիրոյն
իւր բարոյական յատկութիւններով , ընտանեացը
պատուաւորութեամբն , և վերջապէս , իւր Ֆի-
զիքականովն :

Վասն զի , որովհետեւ կնոջ երջանկութիւնն
միայն իւր առաքինութեանն մէջ է , այսինքն իւր
հաւատարմութեանն , պէտք է որ ամուսնոյն հա-
մար զգացած սէրն ու յարգանքն այս առաքինու-
թիւնն դիւրացնեն իրեն : Սակեւ կը հետեւի որ կնոջ
մը երջանկութիւնը աւելի առաւելոյն յենէն շեղուած սիրոյն
ճշմէ , քան թէ իրեն յառաւելոյն շեղուած ճշմէ : Վասն
զի սիրոյն առաքինութեան բեռը չի թեթեւցներ .
միայն սիրեն երջանկութեամբ և խանդիւ ինքզինքն
կը զոհէ :

Ասոր համար է նաև , սիրելիս , որ կնոջ մը ա-
մենէն բարձր բանականութիւնն իւր ամենախորին
սիրոյն հետ կը համաձայնի . թէ այն կինը , որ կ'ա-
մուսնանայ մի առն հետ՝ զոր չպիտի կարենայ սի-
րել Ֆիզիքական կամ բարոյական արգելքի մը
պատճառաւ , անհեղեղ դաշնագիր մը կը ստորա-
գրէ զոր ընդհուպ կ'ուզէ իւր արտասուօքն ջնջել
և որ , շատ անգամ , անոր բանականութիւնն բո-
լորովին կը բառնայ :

Սիրելի տղա՛ս , ճշմարտութիւնն ամէն տեղ
նոյնն է , վասն զի մի և անբաժան է : Լեզուներն
ինչ անուն կ'ուզեն դորձածեն՝ սիրոյ աստուա-
ծային պարզ եւին մի սկզբունքն յայտնելու հա-
մար , միշտ կենաց կամ գիտութեան որ և է ճիւ-

դին մէջ սէրը բանականութեան հետ նոյն պիտի ըլլայ : Աւելին կայ, բանականութիւնն՝ սիրոյ միակ փորձաքարն է : Երբ սէրը բանականութեան հետ չի համաձայնիր, այն ատեն նիւթական տոխի մ'է, որ չի կրնար տեսել, և որ, վաղ կամ անապան, անբանութեան համարժէքն կ'ըլլայ :

Հիմայ սիրտի ապացուցանեմ :

Սէրը երկու պատճառ ունի :

Դու մարդ մը պիտի սիրես կամ իւր Ֆիդիքա-կան և կամ իւր հոգւոյն գեղեցկութեանն համար : Եւ կամ այս երկու գեղեցկութիւններն միանգամայն ունենալուն համար :

Արդ, նիւթական գեղեցկութիւնն ձգէ՝ որ անցաւոր է, ասիէց զատ շատ անգամ հաճոյից ճամբարիտ ջերմ մ'է, որ գեղեցիկ կը ցուցնէ ինչ որ չէ : Այս է սա առածն ստեղծողը թէ, «Սէրը կոյր է : » Այո՛, գէշ սէրը, անբանական սէրը, որ միայն նիւթական ձգողութեամբ է, այն սէրը կոյր է, կամ գոնէ մէկ աչքով միայն կը տեսնէ :

Ասիկայ անխելք սէրն է : Կ'ըսեն թէ մտորդս չէ՛ քիչեք Ինչ մը կը սիրէ և առանց գիտնալու թէ զի՛ : Սուտ է. միայն թէ չեն համարձակիր խոստովանիլ : Չեն համարձակիր ըսել թէ նիւթի կոյտ մ'ենք, անասնոյն պէս բան մը, զոր արածուելու կը տանին և որ սիրոյ ետեւէն կը մայէ, առանց քիչեք Ինչ չէ՛ :

Այս անխելք սէրը, և որ Ինչ համար քիչեք, յադ ենալուն պէս կ'աներեւութանայ, կամ ատելութեան, հիւանդութեան և անտարբերութեան կը փոխուի : Այրն ընդհուպ կը խնդայ անոր վրայ,

մինչդեռ կինն թշուառ է ցկեանս : Վասն զի որքան ալ յիմոր ըլլայ, աւաղ, իւր թշուառութիւնն զգալու չափ խելք ունի :

Բայց երբ մէկը սիրես իւր բարոյական յատկութեանցն համար զորս կրնաս բարձրաձայն գովել, երբ այս մարդը ապացուցանէ թէ սիրտ մը և մէջն ալ ազնիւ բան մ'ունի, այն ատեն անոր համար զգացած սէրդ պատճառ մը կամ պատճառ ունի :

ԱՅՆ ԱՏԵՆ ԳԻՏԵՍ ԹԷ ԻՆՉՈՒՒ ԿԸ ՍԻՐԵՍ :

Կրնաս ըսել. «Կը սիրեմ այս մարդը, վասն զի պատիւ ունի, վասն զի խելք ունի, վասն զի իւր ժամանակն ազնուաբար կը գործածէ, վասն զի հոգւոյն մէջ իտէական մ'ունի : »

Ի շնորհս այս աստուածային պարգեւաց, կրնայ և պիտի կարենայ գնահատել ուրիշ յատկութիւններն. կը սիրէ և պիտի սիրէ առաքինութիւնն, բարի հայր պիտի ըլլայ, վասն զի բարի զաւակ եղած է : Թերեւս քծնող կամ հաւատա-բիւմ չըլլայ, բայց արդար պիտի ըլլայ իւր կնոջ մասին, պիտի կարենայ պատուել և յարգել տալ այն կինն որ իւր անունն պիտի կրէ, և իւր ար-իւնն պիտի տայ զաւակներուն : Այո՛, այս սէրն իւրն պիտի տայ զաւակներուն : Եւ ծպտեալ, մինչ իսկ եթէ այն մարդը Յորի պէս աղքատ և դու Ռօշիլտի մը պէս հարուստ ըլլաս :

Ամբթ այն հօրն ու մօրը որ այս սէրն անխելութիւն կը կոչեն : Իրենց զաւակն և ինքզինքնին թշուառ պիտի ընեն, վասն զի այս բանական ամուսնութիւններն, որոնք միայն միմեանս

Եւանջելիքն , չափ անգամ չեն ներկայանար . պէտք է օգուտ քաղել երբ չնորհալի բաղդն հաճի զանոնք ցուցնել : Կը վաւիագիմ որ այսպիսի ամուսնութիւն մ'ընես , այսինքն սիրոյ ամուսնութիւն մը :

Եթէ այն մարդը Ֆիզիքական և բարոյական յատկութիւններն միանգամայն ունի , և հաճի քեզ հետ ամուսնանալ , սա աշխարհի վրայ դրախտն է : Չեմ համարձակիր քեզ համար այնքան յուսալ :

Սակայն որովհետեւ դիմադիտութենէ (physiognomie) բնաւ տեղեկութիւն չունիս , այսինքն մարմնոյն ուրուագիծերէն հոգին զօշակելու արուեստն , պէտք է զքեզ մտցնեմ այս խիստ քիչ ճանչցուած արուեստին մէջ , վասն զի ամէն մարդ կը ջանայ իւր ձեւերն ու ձայնը փոխել , մոլութիւններն ու պակասութիւնները ծածկելու համար :

Ի.

Ամէն մարդ երեք լեզու կը խօսի : Երբեմն մին , երբեմն միւսը , և երբեմն երեքը միասին կը գործածէ իւր միտքն բացատրելու կամ կեղծելու համար :

Նախ և առաջ խօսուած լեզուն . ամենէն խարերայն :

Անկէջ ետքը կու գայ նայուածքը , որ զատ լեզու մը կը ձեւացնէ :

Եւ վերջապէս շարժումն :

Նայուածքներու և շարժմանց լեզուներն ոչ

քերականութիւն ունին և ոչ բառգիրք . զայն առանց սովորելու պէտք է հասկնալ : Բայց երբ մարդ մը սոքէ կամ գէշ գործ մ'ընէ , ան ատեն այս երեք լեզուներն չեն համաձայնիր , և խարերայն ու չողորդներուն մեծ փորձառութիւն մը պէտք է իրենց նայուածքներն ու շարժումներն իրենց սուտերուն և չողորդ ութեանց յարմարցնելու համար :

Ուրեմն կանուխէն պէտք է դիտես զարս և զկանայս , մաքուր հոգիներն աղտոտ հոգիներէն , և ծուռ ու մոլի սրտերն ուղիղ և ազնիւ սրտերէն զանազանելու համար : Ասիկայ ընտանեկան հոգեբանութիւնն է :

Կանուխէն ուրեմն պիտի դիտես այն այրերն , որոնք քաղաքավարական և քծնողական խօսքեր կ'ուղղեն քեզ և քու քննիչ նայուածքդ բաւ պիտի ըլլայ անոնց ձայնն , շարժումն ու դիրքն փոխելու :

Մանաւանդ պիտի դիտես և փորձես քեզ ամուսին ըլլալու սահմանեալ անձը , այսինքն այն անձը որ նախ քու յատկութիւններդ փորձած է զանոնք գործածելու համար , և որ , ետքէն , թերեւս , քու պակասութիւններդ կը փորձէ անոնցմէ օգտելու համար :

Ամուսին մը՝ երբ դեռ կատարեալապէս ճանչցուած չէ իրեւ բարի մարդ , կնոջ թշնամին է . թշնամի մը զոր Աստուած յարուցած է անոր դէմ նորա վշտացն ու ցաւոցն համար :

Ուրեմն նախ և առաջ պէտք է որ սիրելիք անձդ պատուաւոր մարդ մ'ըլլայ , և թէ ընկե-

րութիւնն տեսած չ'ըլլայ իրմէն ոչ գէշ գործ մը , ոչ վատութիւն մը , ոչ ստորնութիւն մը , և ոչ մանաւանդ ինչ որ կոպտութիւն (indélicatesse) կը կոչուի :

Մարդս պատուաւոր կրնայ ըլլալ երկու կերպիւ . մին կրաւորական և միւսն ներգործական :

Ընկերութիւնը մարդէ մը անպատիւ գործ մը չտեսնելով , զայն պատուաւոր կը հրատարակէ : Լաւ ևս կը սիրեմ հաստատականն :

Երիտասարդ մը որ որդիական սէր ցոյց տրւած է , որ իւր աշխատութիւնն ու տաղանդը պատուաւոր նպատակի մը կը գործածէ , կամ հայրըն ու մայրն սնուցանելով և պատուելով , կամ քոյր մը ամուսնացնելով , կամ բարեաց մէջ նշանաւոր ըլլալով , իտէականով մարդոցմէ վեր բարձրանալու և Աստուծոյ մերձենալու համար , ահա՛ ճշմարիտ պատուաւոր մարդ մը :

Մի' մոռնար որ պէտք է պատուաւոր ծնողաց օրինակ զաւակ ըլլայ . վասն զի պատուաւորութեան օրհնութիւնը ընտանեկան ժառանգութիւն մ'է , ինչպէս առողջութիւնն :

Թո՛ղ քմծիծաղին այն զօրաւոր մտքերն , որք օրհնութեանց տղոց վրայ անցնին կ'ուրանան : Կ'ուրանան որ այս աղաք ծնողաց առողջութիւնն կամ հիւանդութիւններն կը ժառանգեն : Կ'ուրանան որ խենդութիւնն , թոքախտը , դալուկն երբեմն մեծ հօրմէն թոռանն , և հօրեղբորմէն եղբորորդոյն կ'անցնին :

Ուրեմն չպիտի ամուսնանաս ո՛չ ապուշի մը և ո՛չ ապօրինի զաւկի մը հետ , թո՛ղ հարուստ և

տաղանդաւոր լինի , միայն թէ իրենց բարոյական պատուաւորութեան փայլուն և հաստատուն ապացոյցներ տուած չըլլան :

Որպէս զի մարդ մը պատուաւոր մնայ , բառին ամենէն նուրբ իմաստովն , պէտք է որ իւր ժամանակն մարմնոյ կամ մտաց աշխատութեան զոհէ : Աշխատութիւնն մարդուս համեմատական երջանկութեան բացարձակ պայմանն է , վասն զի երկրի վրայ դրական երջանկութիւն չկայ : Այն մարդը որ չաշխատիր , սահմանեալ է ձանձրանալու , մոլութեան և շատ անգամ ոճրի : Այս Կանոնը Բացառութիւն չունի , և ասոր համար է որ աղքատ կամ չափաւոր հարստութիւն մ'ունեցող ընկերութիւններն աւելի առաքինի կամ նուազ մոլի են , քան թէ հարուստ ընկերութիւններն , որք իրենց եկամուտներովն կ'ապրին , առանց միտք և իմաստութիւն ունենալու աշխատելու համար նոյն միտք և նոյն իմաստութեամբ :

Յիմար և հետեւաբար անգործ հարստութեան պէս սոսկալի բան չկայ : Քիչ ատենէն մոլի , չար կ'ըլլայ , և ցօղունին վրայ կ'որդնոտի , ցտեալ հասկի մը պէս :

Ուրեմն փոխանակ՝ մեր աղջկանց շատերուն պէս , որոնք իշխաններ և միլիոնատէրներ միայն կ'երազեն , հարուստ մէկը որոնելու , որ բան մը չընեն և իւր եկամուտներովն կ'ապրի , բնաւ իմ հաճութեամբս չպիտի ամուսնանաս հարստութեամբ մէկու մը հետ , որ վարժուած չէ աշխատելու և չաշխատիր ո՛չ մարմնով և ո՛չ մտքով : Լաւ եւս պիտի ընտրեմ պատուաւոր և ուսեալ գործաւոր

մը քան թէ մեր ծոյլ աղնուականներէն և դատարկապորտ հարուստներէն շատերը :

Քեզի ըսածս առն բնութեան աստուածային արամարանութեանն վրայ հիմնուած է , աղջիկս :

Անհնար է որ իւր ժամանակն բարեաց աշխատելու չվստնող մարդը չարեաց աշխատելու որսն չըլլայ : Այս թշուառներուն շատերը քսան և հինգ տարեկան ըլլալով կը ծերանան , բուն իսկ անոր համար որ իրենց միտքն և մարմինը բարեաց աշխատելու դրաղած չըլլալով , մոլութեան և զեղխութեան զոհն եղած են : Չեն կրցած նշանաւոր ըլլալ մտաց կամ մարմնոյ աշխատութեամբ , այսինքն էրէնցով , ուրեմն կը ջանան նշանաւոր ըլլալ ռէնէսանսով : Կառք մը , համազգեստ կրող ծառայներ , գեղեցիկ հարճ մը ունենալն իրենց համար նշանաւոր ըլլալ է , վասն զի ուրիշ խենթեր , իրենց հաւասարներն , անոնց կը փափաքին : Այս հարճն իրենց մտաւոր և մարմնաւոր գոհունակութիւն մը երբեք չէ հայթայթած , վասն զի կանուխէն կշտացած են հաճոյքով , իսկ միտքն իրենց համար շատ լուրջ է : Չարեաց զոհն ըլլալէ ետեւ , հազուադիւս է որ կարենան անկից ազատիլ : Իրենց համար օրինաւոր կին մը շատ կամ քիչ հարուստ հարճ մ'է միայն , քիչ կամ շատ նշանաւոր կին մը , որու հետ կրնան պարել Այն—ժէրմէն արուարձանն , փոխանակ Մապիլ երթալու : Մինչ իսկ պատուաւոր կինն շնացողէն զանազանելու համար հարկաւոր իմացողութիւնն չունին : Ո՛րչափ ատեն որ իրենց կնոջ Ֆիզիքական հրապոյրներն զիրենք կը շողբորդեն և կը կաշկանդեն , կը հա-

ճին հաւասարակշիռ վիճակի մը մէջ զուարճանալու մնալ : Բայց ընդ հուպ իրենց կինն իրենց համար կուուի առարկայ մ'է , զոր կը յարգեն ըստ օրինադրոց և զոր կը նուաստացնեն ամէն վայրկեան իրենց արարքներովն ու շարժումներովն և իրենց երբեմն կիրթ բայց միշտ ցուրտ խօսքերովն : Այս լուրդաստիարակեալ կարծուած արքաւորներ եւ միայն :

Մինչեւ ցարդ սիրուած չըլլալու վտանգին վերայ խօսեցայ քեզ , բայց հարուստ և դատարկապորտ ամուսինն աւելի մեծ վտանգ մ'է կնոջ համար : Արդարեւ , ընտիր կին մը չսիրեր իւր ամուսինն երբ չի կրնար յարգել զայն : Արդ , ինչ որ օրինաւոր կինն կը յարգէ յառն , ո՛չ անոր գեղեցկութիւնն է և ո՛չ հարստութիւնը , Հապայնպիսի յատկութիւններ են : զորս շնացող կանայք կը փնտռեն , բայց չեն յարգեր : Միայն բարոյական ոյժն , հոգւոյ գործօնութիւնն , որ աշխատութիւն , փառասիրութիւն , սպառիւ կամ փառաց ծառաւ կը կոչուին , ահա ինչ որ կնոջ ականածութիւն , յարգանք , և մագնիսական հակամիտութիւն կ'ազդեն :

Կնոջ սիրտն քաշող մագնէսն իտէականն է : Կին մը աւելի երկար ատեն կը սիրէ աղքատ գործաւոր մը , որ տղաքն ու կինը անուցանելու , կամ ծեր հօրն օգնելու համար կ'աշխատի , քան թէ հարուստ անձ մը , որ իւր պիւսերն կառքով կը տարտցնէ ծառուղւոյն վրայ , երկու զօրաւոր ծառայներ ետեւէն և երկու գեղեցիկ անասուններ առջեւէն :

Արդ, այն կինը, որ իւր ամուսնոյն վրայ բարոյական գերազանցութիւն մը չի գտներ, եւթական է բաղդատութիւններ ընելու և իտէական մը միտուելու, որու նախ կը հիանայ իւր հոգին, և զոր վերջապէս կը սիրէ։ Այս կացութիւնն խիստ վտանգաւոր է, վասն զի անկիման փաստաբանն խիստ ճարտարախօս է, ըստ որում իտէական և բարոյական կողմն կը ներկայացնէ, և յանցանքն պատրուակ մը կը գտնէ այն անիծեալ մարմինն զոր ընելով երկնային սննդեան տենջացող հոգւոյն։ Սա մի ցնորք է, մի եռանդ, մի աւելն, որ շատ վէպեր շինել տուած է, զորս կը լափեն մեր հարուստ և թշուառ կիներն. վէպեր, որոնք շատ զոհեր ըրած են. վասն զի, աւա՛ղ, ասոնց ամենն սնտոի տեսիլ մ'է։

Առանց իտէականի ամուսին մ'ունեցող և զայն մտօք բարձր մարդու մը զոհող կիներէն հարիւրին իննսունինն իրենց պակասութեան մէջ ո՛չ երջանկութիւն և ո՛չ գոհունակութիւն կը գտնեն։ Ընդհակառակն։ Այն հոգին, զոր կատարեալ կը կարծէին, քիչ ատենէն նիւթոյն կը ստորադասի և արգիլեալ պտղոյն առաջին արբշտութիւնը անցնելուն պէս, գերագոյն կարծուած մարդը, ամուսնոյն տեղը չի բռնելէն զատ, իւր սիրահարի տեղն ալ կը թողու. պարտուց տեղ մը, վասն զի յանցանքն ընդունելով՝ հետեւանաց պատասխանատուութիւնն ալ ընդունած է։ Արդէն ըսի քեզ, սիրահարին գերագունութիւնն անգամ խեղճ շնացող սիրուհւոյն կորուստն է. վասն զի այս մարդուն իտէականն մաքուր կին մը կը խնդ-

րէ, կոյս մը, իւր տղոց համար մայր մը, ամուսնոյն համար կին մը, կին մը, որ իւր միտն ըլլայ, բնաւ ուրիշ այր ճանչցած չըլլալով, և չկարենալով բաղդատութիւն ընել։

Շատ մը կիներ ճանչցայ, աղջիկս, որոնք այս իտէականի փաստաբանին հաւանեցան։ Ո՛չ մին երջանիկ եղած է անոնցմէ։ Անոնցմէ շատերն թըշուառութեան և լքման մէջ քաւեցին իրենց յանցանքն։ Մին միայն հաւատարիմ սիրահար մը և ապա հաւատարիմ ամուսին մը գտաւ. բայց յանհրնարինս չարչարուեցաւ, և իրենց յանցանքն քաւելու համար, այս երկու աղնիւ ամուսիններն ամենածանր տաղչխարանաց ենթարկեցին ինքզինքնին։

Ասիկայ կանոնին բացառութիւնն է։ Վա՛յ քեզ, եթէ յուստո բացառութեան հանդիպիլ։

ԻԱ.

Ի բաց առեալ տարին քանի մը երկվեցեակ ամուսնութիւններն, որոնք անօթիտ են, և ոչ սակայն խիստ թշուառ, ամուսնական միութեանց մեծագոյն մասն օթտի վրայ հիմնեալ են, ուրիշ բառերով՝ այն ստակին վրայ, որով կինն ամուսին մը կը գնէ։

Այս բառն առջի բերան զքեզ պիտի բարկացնէ։ Ի՞նչ, պիտի ըսես ինքնիրենդ, ես, նորաբոյս, գեղեցիկ և մաքուր ծաղիկ մը, մօրուսաւոր և թերեւս իսկ կոպիտ (malotru) էակի մը ըստա՞կ պիտի տամ որ զիս ժողուէ ու թառամեցնէ։

Քեզմէ առաջ ուրիշներն զայն ըսած են, և քեզմէ ետքն ալ պիտի ըսեն :

Նախ և առաջ ասիկայ քեզի կ'ապացուցանէ որ առն և կնոջ մէջ հաւասարութիւն չկայ :

Բայց, ամուսնութիւնն մօտէն դիտելով, պէտք է խոստովանիլ թէ՛ նա աւելի օգտակար և անհրաժեշտ է կնոջ քան թէ՛ առն, թէ՛ և բնութիւնն զայրն ամուսնութեան համար ստեղծած է, և զայն ամուսնանալու կը բռնադատէ ապօրէն սէրը վտանգներու ենթարկելով :

Այո՛, խեղճ ծաղիկ, զքեզ պիտի ժողուեն ու թօշնեցեն, բայց այն առաքինութիւնը՝ զոր ամուսինը քեզ պիտի տայ կնոջ անուամբ, հոգւոյ այս ծաղիկն, երկնից այս հօտն բնաւ չպիտի թօշնի : Առանց ամուսնոյ գեղեցկութիւնը պիտի կորսուէր, բայց անոր քեզ տուած հոգւոյ գեղեցկութիւնն բնաւ չպիտի աներեւութանայ, և մարմնոյդ կուսութիւնն, որ ամուսնութեամբ կը մեռնի, յարութիւն պիտի առնէ գեղեցկացած և մեռնի, յարութիւն պիտի առնէ գեղեցկացած և մեռնի, որ կը կոչուի ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ :

Գոնէ միայն այս առաւելութեան համար, այն ամուսինը, որ իւր յատկութիւններովն զքեզ հրեշտակ կ'ընէ՝ մինչդեռ կին էիր, անվարձատրելի է :

Վասն զի ի զուր կոյս մը կը մնաս և վանքի մը մէջ կը փակուիս՝ կնոջ իրական առաքինութիւնը ամուսնոյն համար ունեցած սիրոյն և դաւկին համար ունեցած անձնուիրութեանն մէջ է :

Վասն զի այս առաքինութենէն կը ծագի

մարդկութիւնն, որ Աստուծոյ մեծութիւնը կը վերայէ :

Ասկից զատ ամուսնութիւնն ու զաւակը առողջութիւնդ ու երիտասարդութիւնդ կ'երաշխաւորեն : Պաճաւ աղջիկներն ամուսնացեալ կիներէն աւելի շուտ կը չորնան : Կրօնաւորութիւնը երեք քառորդն քառասուն և հինգ տարու չեղած՝ կը մեռնին :

Նաև այս ամուսինն քեզ միշտ եթէ ո'չ սէր, գոնէ գութ և պաշտպանութիւն կը պարտի : Առաքինի ըլլալով, ամէն տեղ իրեն հետեւելու իրաւունք կ'ունենաս, եթէ զայն քեզ հետ ապրելու արժանի դատես : Աշխարհ բերելիք տղաքդ հայր մը պիտի ունենան, և ասոր համար դու զանոնք կրկին պիտի սիրես : Բարի ամուսնոյ մը խօսքն չեմ ըներ քեզ, որ, պաճաւ կամ նորատի, պիտի սիրէ զքեզ, որ քեզի համար պիտի աշխատի, որ կենաց ցաւերն պիտի թեթեւցնէ քեզ, որ քեզի համար պիտի նեղուի, որ, թերեւս մտօք մեծ, իւր փառաց մի քանի ճառագայթն պիտի հեղու վրադ և տղաքդ նշանաւոր պիտի ընէ, և որ վերջապէս զքեզ առն կէսն ընելով՝ ինքն ալ կնոջ մը կէսն պիտի ըլլայ :

Չկարծես թէ օժիտն կը պաշտպանեմ, և կը պնդեմ թէ պէտք է այս այսպէս լինի : Ես քեզմէ աւելի կ'ատեմ օժիտն, և երբ մօրդ հետ ամուսնացայ, միայն աշխատութեան հաւասարութիւնն փնտեցի, որ լուազոյն օժիտն է : Միայն ուղեցի պաշտպանութեան փորձ մ'ընել : Խնդիրը սա է որ, ամուսնութեան մէջ խաչն ու բեռը հա-

ւասար չեն, և թէ կրնն, հանդերձ իւր օժտողն, դեռ առն հաւատար չէ, հակառակ այն օրինաց զորս քաղաքակրթութիւնն հնարած է ի նպաստ իրեն: Վաղ կամ անագան պիտի ըլլայ սակայն:

Ուրեմն հիմայ մեր գործն է կամ օժտի մը միջոցաւ, և կամ աշխատութիւնովդ, մտացդ և գեղեցկութեանդ օգնութեամբ մարդ մը գտնել որ, չեմ ըսեր թէ զքեզ միշտ սիրէ, հասկա դու գինքը կարենաս միշտ սիրել, յարգել և մեծարել. վասն զի այս է առաքինի կնոջ երջանկութիւնն: Սկսէ, այսինքն փնտռէ՝, դիտէ՝, առանց կասկած տալու, և գաղափարներդ ու զգացումներդ հաշորդէ ինձի: Ես ալ իմ կողմէս, առանց յայտնի ընելու, ամուսին մը պիտի փնտռեմ: Երկուքս մէկէն, պիտի գտնենք այն հազուագիւտ որսը, այն երջանիկ մահացուն զոր բարի ամուսին մը կը կոչեն:

ԻԲ.

Մեր նախնիք, որք մեզմէ աղէկ կ'ամուսնանային, չէին սպասեր որ երեսունեւհինգ տարեկան երիտասարդներ գան իրենց աղջիկներն ուղեւ: Իրենց տղոց մանկութենէն ամուսնոյն վերայ կը մտածէին, և շատ անգամ տասներեք տարեկան տղայ մը կ'որոշէին: Այս ամուսնութեանց մեծագոյն մասն աղէկի կը դառնային:

Ահ ինչու:

Այնպիսի մարդիկ կ'ընտրէին, որոնք իրենց պատուաւորութեամբն և զգացմանց աշնուռութեամբն ճանչցուած ծնողաց զաւակ ըլլալէ զատ,

ստոյգ էր թէ հայրենի տան մէջ ընտիր դաստիարակութիւն մը ընդունած էին կամ օրինակով, որ դաստիարակութեանց լաւագոյնն է, և կամ խօսքով. նաև այս սկզբնական հարք, իրենց աղջիկներն տասնեւչորս տարեկան եղածնուն պէս նշանելով, միայն այնպիսի մանչեր կ'ընտրէին, որք նշանաւոր կ'ըլլային կանխահաս մտացիութեամբ մը, մարմնոյ և մտաց եռանդով մը, որոնք կանոխէն մարդու մը խոհրն կը յայտնեն: Առածն ըսած է. Փռւշը չուտով կը սուրնայ. Աղէկ արուստէն չի ստեր. Աղէկ չունեն ծնողացն կը նմանի: Մարդն ի մանուկն կը գուշակուի. բայց ասոր համար մարդկային գիտութիւնն պէտք է գիտնալ:

Երբեմն այս հարք կ'երթային գտնել երիտասարդ մը, որ նշանաւոր եղած էր դիւցաղնական գործով մը, կամ որդիական սիրոյ մեծ ապացոյցով մը, և կամ գիտութեան և տաղանդի փորձով մը, և իրենք իրենց վրայ կ'առնուէին սոյն հազուագիւտ էակին ապագայն, զայն իրենց աղջկանն պահելու համար:

Այսպէս եղան հարուստ հրէուհեաց ամուսնութիւններն այն ատեն, երբ քրիստոնեայ սեղանաւորներն և աղնուականներն զանոնք կ'արհամարհէին:

Աղջկան հայրն աղքատ երիտասարդ մը կը փնտռէր, որ նուիրական ուսմամբ կամ ճարտար աշխատութեամբ մը նշանաւոր եղած ըլլար, և զայն կը խնդրէր իւր ծնողքներէն, որոնք, բնականաբար այս խնամութեամբ հպարտանալով, չուտով կը նշանէին զայն: Այն օրէն երիտասար-

դը տանը դաւակը և նշանածին եղբայրն կ'ըլլար :
Աղքատներն այս դրութեան կը հետեւէին ,
և փոխանակ օժտի , նոր ամուսիններուն կը նը-
ւիրէին իրենց սեղանն ու բնակարանն քանի մը
տարուան համար , որպէս զի ժամանակ ունենան
խնայողութիւն մը ընելու հաստատուելու համար ,
նման հին փեթակի մը , որ նոր մեղուաց սնունդն
կը պատրաստէ :

Այս սոցիորութիւններն աներեւութացան և
անոնց հետ մէկտեղ աղէկ ամուսնութիւնն , վասն
զի , ի շնորհս այս միջոցին , երիտասարդ կ'ամուս-
նանային : Մի միայն երիտասարդ սիրոյ յիշատակ-
ներն կը բաւեն ամբողջ կեանքի մը ծեփն կազ-
մելու :

Ուրեմն կ'ուզեմ , աղջիկս , քեզի ամուսին մը
փնտռել և զայն կրթել , ոչ սակայն առանց քեզ
հարցնելու :

Ահա՛ ինչպէս պիտի ընեմ :

Երբ երիտասարդ մը գտնեմ որ աղքատ բայց
պատուաւոր ծնողաց զաւակ է , և որ կամ ըն-
տիր դաստիարակութեամբ մը և կամ իւր մտքին
ու սրտին մեծ իտէականն յայտնող արժանի գոր-
ծով մը նշանաւոր եղած է , պիտի երթամ գլտ-
նեմ զինքն , և եթէ քեզի հաճոյ ըլլայ , պիտի ա-
ռաջարկեմ իրեն իւր ապագային հոգն ինձի թո-
ղու և զինքն որդեգրել : Նշանածդ և ապա ա-
մուսինդ պիտի ըլլայ :

Եթէ մարդկային հոգին կը ճանչնամ , այս
մարդն զքեզ երջանիկ պիտի ընէ :

Եթէ դու գտնես այնպիսի երիտասարդ մը ,

որ քու իղձերդ կրնայ լեցնել , բաւ է որ քիչ մ'ալ
իմ գաղափարներուս յարմարի , երջանիկ պիտի
լինիմ զայն քեզ սահմանելով : Մեծ հարստու-
թեան մ'անգամ աչք պիտի գոցեմ , եթէ հա-
րուստ երիտասարդ մը զքեզ ընտրէ , սա պայ-
մանով միայն որ իւր միտքն աշխատութեան հա-
կած ըլլայ , այսինքն աղնիւ և գործօն միտք մ'ու-
նենայ : Լաւ եւս է գէշ մարդ մը որ կ'աշխատի ,
քան թէ ասուչ ու ծոյլ ամուսին մը , վասն զի
թերեւս պիտի սիրես առաջինն ու անոր հաւա-
տարիմ պիտի մնաս , մինչդեռ երկրորդին համար
շատ պիտի վախճամ , և , աւա՛ղ , այն ատեն շա-
տերն թշուառ պիտի ըլլան :

Բայց կը մտածես թերեւս թէ՛ այն ամուսինն
կրնայ միտքն փոխել և ամուսնութիւնն մերժել ,
քու հօրդ բարիքներէն օգուտ քաղելէ վերջը : Իսկ
զքեզ յաճախ իրեն հետ տեսնելէ չեմ վախճար :

Այս նամակները կարդալէ ետեւ , դու պիտի
կարենաս զգուշանալ , և եթէ դու չհսկես առա-
քինութեանդ վրայ , նոյն իսկ այն մարդն զքեզ
պիտի արհամարհէ և իրաւամբ : Առանց անոր
հետ մի և նոյն տան մէջ և մի և նոյն սեղանին վը-
րայ ըլլալու , պէտք է յաճախ զինքն տեսնես ու
հետը խօսիս , պէտք է քննես իւր յատկութիւն-
ներն ու պակասութիւններն , որպէս զի առաջին-
ներէն օգտիս և երկրորդներն ծածկես : Պալով
ապերախտութեան վտանգին , աւելի աղէկ է որ
այն թշուառականն ամուսնութենէն առաջ իւր
գիմակը վար առնու քան թէ ամուսնութենէն
ետքը , և իւր ապերախտութիւնն արդեւք մը չի

պիտի ըլլայ ինձ փորձն նորէն սկսելու : Բայց այս մասին վախճալու բան չկայ . վասն զի մարդ մը կրնայ քիչ մ'առեն իւր միտքն կեղծել, բայց պէտք է սատանայն ինքն ըլլալ՝ ազնիւ մը , անոր հայրն ու մայրը խափելու համար , երբ այս անձինք գգեղ կը զիտեն , կը քնեն ու կը փորձեն մէկ կամ երկու տարի :

ԻԳ.

Ազնիւ , որպէս զի այս մասին չի չփոթիս , քեզ քանի մը հոգեբանական սկզբունքներ պիտի տամ , որք դունուրեք սխալ են :

Ընդհանրապէս մարդիկ երկու դասի կը բաժնուին :

Ոմանք մեծ են սկզբիկ բաներու մէջ , և սղգտիկ՝ մեծ բաներու մէջ :

Միւսներն սկզբիկ են սկզբիկ բաներու մէջ , և մեծ՝ մեծ բաներու մէջ :

Վասն զի կատարեալ մարդ չկայ :

Մարդիկ կան , որոնք հասարակ կենաց փոքր բաներուն մէջ քաղցր և սիրուն են . Նրբ մեծ գէպք մը հասնի , այս քաղցրութեան հրեշտակներն խղճալի կ'ըլլան , և իրենց տկարութեամբն կը յայտնեն թէ ո՛չ սիրտ , ո՛չ միտք և ո՛չ իտէական ունին :

Միւսներն , որոնք ներքին կենաց բաներու մէջ երբեմն կծու , և անհաճոյ իսկ են , բայց ընտալ ձանձրացուցիչ չեն , միայն մեծ բաներու մէջ մեծ կ'երեւին : Այս մարդն իւր կինն յանդիմա-

նեց չնչին բանի մը համար , բայց վայրկեան մը վերջը կեանքը վտանգի կը դնէ զայն փրկելու համար : Իւր մէկ բարեկամին ճշմարտութիւնները սաւ , սրունք յիմարութիւններ կը կոչուին , բայց միւս օրը իւր հարստութեանն կէսը կու տայ ունոր՝ իւր պատիւը փրկելու համար :

Պիտի ըսեմ քեզ , յամօթ քու սեռիդ , թէ կանայք նախամեծար կը համարին առաջիկներն , վասն զի , սովորական կենաց մէջ , աւելի հանդարտ , կիրթ և քծնող են : Եթէ սովորական կին մ'ես , քեռցդ դադարաւոր կ'ըլլայ պիտի ըլլաւ : Բայց եթէ ընտիր կին մ'ես , հոգիդ միայն այն մարդուն պիտի տաս , որ արժանի է փոխարէն իրն քեզի ապու :

Առն այս երկու նկարագիրներն կանուխէն կ'երեւին :

Այն պատանին որ քաղցր , զանդաղսովտ , զեղեցկահասակ , շողոքող , զեղեցկախօս է , հաւանականաբար փոքր բաներու մէջ մեծ մարդ մը պիտի ըլլայ : Շատ անգամ այս ալ չէ : Վասն զի ինչպէս որ բոլոր թունաւոր տունկերու հիւթն կաթի դոյն է , այնպէս ալ սրիկայներն , մատնիչներն , կեղծաւորներն , մոլիներն ցած ձայն մը և քաղցր խօսուածք մ'ունին , այնպէս որ բոլոր քաղցրաձայն և կամաց խօսող մարդ երէն պէտք է կասկածիլ , թէ և բոլոր բուսային թունոց կաթի դոյն ըլլալէն չի հետեւիր որ , կաթն ալ թոյն մը ըլլայ (1) :

(1) Գերմանական առած մը կ'ըսէ . «Քաղցր ձայն , կարծր ոտք» :

ընդհանրապէս, խիստ, կրակոտ, դժուարա-
խօս երիտասարդը, որ երբեմն յանդուգն կամ
խորունկ դիտողութիւն մը կ'ընէ, շատ կամ քիչ
մեծ պիտի ըլլայ մեծ բաներու մէջ, մանաւանդ
եթէ բարկանայ պատմական կամ արդի անիրա-
ւութեանց վրայ և եթէ աղացուցանէ թէ արդէն
իւր խօսքն ու պատիւը կը ձանձնայ: Անշուշտ կըր-
նայ գէշի դառնալ, և աւազակապետ ըլլալ, եթէ
մեծ բանաստեղծ մը, մեծ հանճար մը, կամ մեծ
արուեստագէտ մը չըլլայ: Ինչ փոյթ: Լաւ եւս
է աւազակապետ ըլլայ քան թէ թարթիւֆ և սը-
րիկայ, թէ և բանուած հագուստ մը հագնի, վա-
սըն զի թարթիւֆ մը կրնայ իւր անամօթութիւն-
ներն ծածկել ընկերութենէն, բայց երբեք իւր
կնոջմէն որ կրնայ դատել, և, աւա՛ղ, դատելէ
և վճռելէ զառ, ի լրումն թշուառութեանց, այն-
պէս կապուած է իւր ամուսնոյն ճակատագրին
որ, զայն նշաւակելով՝ ինքն ալ կը նշաւակուի:

ԻԴ.

«Մարդ դաշտաց ծառի մը պէս է:»
(Մ. Գ. Է. .)

Շատ մարդիկ աշխատած են արտաքին նշան-
ներով մարդուն իմացողական նկարագիրն հաս-
կընալ: Անշուշտ կօլ և Լավատըր, գանգաբա-
նութիւն և դիմագիտութիւն բառերն լրած ես:
Մինչեւ ցարդ գիտութիւնն այս դրութիւններն
վաւերացուցած չէ: Հիմայ ես քեզի պիտի հաղոր-
դեմ քանի մը սկզբնական գաղափարներ որոնք

Մարդուն բանալի անուամբ ձանցուած են և
զորս դտայ Գերմանացի ծեր փիլիսոփայի մը գոր-
ծոցն մէջ, որ բնութեան մեծ նկատողներէն մին
էր և կը կոչուէր Ժաֆօ Պեգէֆ: Անոր վրայ չը պի-
տի խօսելի, եթէ անցեալ դարուն ամենէն մեծ
բժիշկն, տօբթէօր Հէֆֆլան, անոր գաղափարներն
պաշտպանած չըլլար, զորս խիստ ընդարձակած է
մարդուն առողջութեանն ու կազմութեան վրայ
զրած գործերուն մէջ: Ասիկայ տիեզերական բը-
նախօսութեան մէջ կը մտնէ, և ասով ամուսին
մը կամ կին մը ընտրելու մէջ քիչ շատ օգտակար
կրնան ըլլալ այս դիտողութիւններն:

Ըստ Պօլէմի, մարդիկ ամենքը մէկէն հաւա-
քական մարմին մը կը ձեւացնեն (մարդկութիւն),
ինչպէս որ ծառերը մէկտեղ անտառ մը կը ձե-
ւացնեն:

Ծառերն իրարու չեն նմանիր, և սակայն մէ-
կըզմէկու առջեւ հաւասար են սա մասամբ որ, իւ-
րաքանչիւրն իրեն յատուկ պաշտօնն կը կատարէ:
Կաղնին ուրիշէն և ուրիշէն աւելի կարծր է, ձի-
թենին և արմաւենին՝ խնձորենւոյն և եղեւինին
տեղ չեն կրնան գործածուիլ: Այս ինչ ծառն, որ
ընտիր է շինութեան համար, այրման համար լաւ
մը չարժեք: Ուրիշ մը, որ չէնքի մը մէջ գործած-
ւելու չափ կարծր չէ, ածուխի փոխուելու կամ
խից շինուելու յարմար է:

Նոյնպէս է նաև մարդուն համար, ամէն հա-
մեմատութիւն պահելով:

ձանցողը մէկ մը տեսնելուն կը զանազանէ
պողատու ծառն անտառային ծառէն, կաղնին

ովիկէն եւ: Նոյնպէս, ըստ Պօլէմի, մարդիկ իրենց կազմովն, հասակովն ու գունովն ներքին յատկութիւններն և այն մասնաւոր պաշտօններն կը յայտնեն, որոց համար ծնած են:

Նախնիք օրդէն ծառոց և արանց, ծաղկանց և կանանց մէջ շատ մը բարդատական խօսքեր (apophthegme) յողումած էին: Ահա մէկ քանին:

«Ամուլ ծառին տերեւներուն մէջ փչող հովն
« աւելի աղմուկ կը հանէ քան թէ պաղատու ծա-
« ուի մը տերեւներուն մէջ փչողն:»

«Պողատու ծառն անտառային ծառին չափ
« գեղեցիկ, բարձր և ուռճալից չէ: Բայց ո՞ր-
« չափ որ տգեղ և տձեւ ըլլայ, այնքան իւր պը-
« տուզն հոտ ու հոտ ունի:»

«Այն ծառն, որ իւր կակուղութեամբն սահ-
« մանուած է ամուսն ըլլալու, առաջինէն աւելի
« փայլուն կեանքի մը մէջ կը վերածնի:»

Սակայն մի՛ կարծեր թէ նիւթն ազդեցութիւն ունի մօքին վրայ: Ո՛չ ծառոց և ո՛չ մարդուն արտաքին մասն է որ ներքինը կը ձեւէ:

Հիւթին տեսակն է այն, որ ծառը բուսնե-
լուն պէս անոր ձեւ, հասակ, գոյն և կազմու-
թիւն կու տայ:

Անշուշտ այս հիւթն անհուն լուսոյ մի ճառա-
գայթն է բուսական հիւթի փոխուած:

Մարդուն վրայ այս Աստուածային հիւթն հոգի կը կոչուի: Մի փայլուն և չքեղ շառաւիղն է սա Արարչին, որ յամենայնի է և ամէն բանի կեդրոնն:

Ինչպէս ծառին, նոյնպէս մարդուն մարմնոյն ձեւն, հասակն, գոյնն ու կազմութիւնն տուողն հոգին է:

Երբ մարդկային էակի մը արտաքին մասը ի-
մացողական պակասութիւններ կը յայտնէ, այս
ստորնութիւնն յառաջ բերողը մարմինի չէ, այլ
հոգին և միայն հոգին, որ իւր ստորնութիւնն կը
ցոլացնէ արարածին ֆիզիքական կազմութեան վը-
րայ, ճիշդ ինչպէս որ ծառին նախնական հիւթն
աւելի կամ պակաս առատ կամ ուժով ըլլալով, մին
կաղնի մը կ'ընէ, և միւսը չնչին ծառ մը:

Ուրեմն կարելի է դրսէն ներսը դատել, ինչ-
պէս որ արդիւնքէն պատճառը կը գտնենք:

Հիւֆֆլանտ, որ մեծին Մօցարդի հետ սեր-
տիւ կապուած էր, մարդկային ձայներու վրայ
խօսակցութիւն մը կը պատմէ, զոր ունեցեր է
այս հանճարաւոր մարդուն հետ:

Ահա ինչ կ'ըսէր Մօցարդ իրեն:

«Կնոջ մը կամ մարդու մը վրայ նայուածք մը
միայն նետելով՝ կրնամ հասկնալ թէ ի՞նչ ձայն
ունին: Կուրծքի Բէնօն (ténor) յոր (trapp) է և
միջահասակ: Ընդհանրապէս մազերն չազանակա-
գոյն կ'ըլլան: Ամենէն ընդարձակ ու կատարեալ
Բէնօն ձայնն ուժեղ կազմութիւն մը և լայն ու
ուռուցիկ կուրծք մը կը պահանջէ: Այս տեսակ
անձինք հասակաւ կարճ են և մազերին չազանա-
կազոյն է, վասն զի այս գոյնն խարտեալէն և
թուխէն աւելի ոյժ մը կը ցուցունէ: Բացի աս-
կից, վզերին երկայն ու հաստ է, զլուխին ար-
ձակ, ձեռքերնին ու ոտքերնին փոքր, բայց աւե-
լի ազդեղ են քան թէ գեղեցիկ: Եթէ բարձրա-
հասակ մարդ մը Բէնօն ձայն ունենայ, ասիկայ
Ինֆրային յայն օ'հ, զոր սովորաբար երեսունէն

քառասուն տարեկան եղած ատեն կը կորսնցունէ, ընդհակառակն ճշմարիտ Բէնօն երեսուն և հինգ տարեկան եղած ատեն իւր ամբողջ ոյժն կը պահէ, և երբեմն իւր ձայնն մինչեւ վաթսուն տարու կը տեսէ:

«Տոյնն է նաև սօփրանօ (soprano) կոչուած կանային ձայնին համար:

«Բարձրահասակ գեղեցիկ կանայք ընդհանրապէս *տենթալթօ* (contre—alto) ձայն մ'ունին, բընաւ մաքուր սօփրանօ մը:

«Մեծ երգչուհիներն, — և անհնար է մեծ երգչուհի մը ըլլալ առանց սօփրանօ ձայնի, որ կանանց Բէնօն է, — ամենքն ալ միջահասակ կամ կարճահասակ են: Կրօնքերնին լայն և կոկորդնին ոյժով է: Հազուադիւր է որ շատ գեղեցիկ ըլլան, բայց միշտ խեղցիկ են: Եթէ դիպուածաւ գեղեցիկ ըլլան, այն ատեն յինքեանս կը միացնեն բոլոր ինչ որ Աստուած գեղեցիկ, մեծ և հրապուրիչ բան երեւակայած է:

«Սկենէն գեղեցիկ արք ընդհանրապէս *պարթօն* (baryton) ձայն մ'ունին: Մէջո սօփրաններն (mezzo soprano) ամենէն գեղեցիկ կիներն են: Ասոր համար Տօն Ժուանս *պարթօն* մ'ըրի, և շատերն դիտողութիւն ըրին թէ պէտք էր Բէնօն մ'ընէի: Բայց հազուադիւր է որ Բէնօն մը յաջող բաղդ մ'ունենայ: Պարթօն ընկերութեան սիրելի մարդն է:

«Երբ մարդու մը հասակն միջակն անցնի, ձայնը *պասօ* է: Որչափ հասակն բարձրանայ, ձայնըն այնքան կ'իջնէ: Մինչ իսկ *պարթօն* — *պասօն* և

պարթօն — *Բէնօն* հասակնուն կը ճանչցուն: Առաջինն միւսէն մեծ է, Մէկ *պասօ* լը *Բէնօն* ճանչցայ որ փոքր և գեր էր: Հրէշ մ'էր: Ձայնն ալ իրեն պէս տարօրինակ էր:

«Տոյնպէս է նաև կանանց *տենթալթօ* — *տենթալթօ*:

«Ընդհանրապէս Բէնօններն և սօփրաններն աւելի ոյժեղ կազմութիւն մ'ունին քան թէ միւս ձայներն: Բնականաբար: Անոնց աւելի շունջ պէտք է: Անոնք են միւսները բռնողը: Արդարեւ մարդկային երեք ձայներն կը միացնեն յինքեանս: Շատ անգամ *պարթօններն* իրենց ձայնն շուտով կը կորսնցունեն, և *պասօ* այն մեծ արձաններն, որոնք այնքան ոյժով կ'երեւին, անանկներ տեսայ զորս պզտի Բէնօններ մէկ բազկով գետին կը ձգգէին: Ասկից զատ շատ անգամ ալ հիւանդ են: Ընդհանրապէս կարճահասակներն երկայնահասակներէն ոյժեղ են:»

Այս սկզբանց վրայ, տօքթէօր Հիւֆֆլանտ արտաքին հոգեբանութեան դրութիւն մը կը կազմէ, մարդուս չորս բարեխառնութեանց վրայ հիմնեալ:

Իւր դրութեան ապացոյց կու տայ անցելոյն պատմութիւնն և ներկային փորձառութիւնն: Այսպէսով, ըստ իրեն, մարդկութեան բոլոր մեծ մարդիկն, երեւակայութեամբ և դիւցազնական բնութեամբ մեծ, սակայն հասակաւ կարճ և բարեխառնութեամբ արիւնոտ ու ցասկոտ էին:

Կը խոստովանիմ թէ տօքթէօրն զիս կատարելապէս համոզած չէ, Մէկէ աւելի բացառութիւններ կրնամ ցուցունել իրեն, սկսեալ Շար-

լըմաներէն մինչեւ Շիւէր, որ բարձր էր հասակաւ և շատ բարձր երեւակայութեամբ : Իրաւ է թէ առողջութիւնն շատ տկար էր :

Ըստ Հիւֆֆլանտի, արեան շրջանն աւելի արագ ըլլալով միջնասակ մարդոց մէջ, անոնց գործերն, շարժումներն ու կամքն աւելի եռանդոտ են : Մի և նոյն պատճառաւ անոնք աւելի փոփոխամիտ, մտահաճոյ և սխալելու ենթակայ են :

Ամէն առեւտրային միտքն ընդհանրապէս կարճահասակներն բարի սիրտ ունին (1) :

Ըստ Հիւֆֆլանտի, երկայնահասակ արք և կանայք քաղցր և բարեձեւ են, վասն զի աւելի շատ կը խորհին ընկիւնին և իրենց շարժումներն այնքան արագ չեն : Աւելի աղէկ կը խօսին քան թէ կը գրեն, արուեստէ կը հասկնան, մէկ բառով, թէ՛ իրենց մարմնովն և թէ՛ հոգւովն մեծ առաւելութիւններ ունին անոնց վրայ, որք իրենց բարձրութեանն չեն հասնիր : Բայց առողջութիւնն ինչ խիստ աղէկ չըլլալէ զատ, հազուադիւրս է որ կարգապահ ըլլան : Անոնք ոչ կը ստեղծեն, ոչ կը հնարեն, և յարատեւ բնաւորութիւն մը չունին :

«Երկայնահասակներն, կ'ըսէ հնդկական առած մը, կը ծոին, կարճահասակներն կանգուն կը մնան :» Տօքթօրն, այս առածը յառաջ բերելէ ետքը, կը յաւելու թէ՛ աւելի դիւրին է երկայնահասակ ժողովուրդ մը նուաճել, քան թէ

(1) Ժողովրդային առած մը կ'ըսէ. «Գլուխը սրտին մօտ է :»

կարճահասակ կամ միջնահասակ ժողովուրդ մը : Ասոր համար է որ բոլոր պալատականներն գրեթէ դեղեցիկ մարդիկ են : Ասոր համար է վերջապէս որ, հիւսիսային ժողովուրդներն, ամենքն ալ երկայնահասակ, միջին Եւրոպիոյ ժողովրդոց բաղդատմամբ ստորին են :

Տօքթօրն աւելի հեռուն կը մղէ իւր եզրակացութիւններն :

Մտքերն ձայներուն կը բաղդատէ :

Ինչպէս որ Բէնթըն ցած, միջին և բարձր խազեր ունի, մինչդեռ միւս ձայներն քանի մը խազեր միայն ունին, այնպէս ալ, կ'ըսէ, իրաւցնէ բարձր, բայց հասակաւ կարճ մտքերն, մէկ նիւթէ միւսին կ'անցնին—մեծագոյնէն փոքրագոյնին—մտացի և զուարճացուցիչ կերպիւ մը ամենուն հասկանալի ընելով ամենէն ծանր խնդիրներն, և ըստ երեւութին ամենաչնչին բաներէն լուրջ եզրակացութիւններ կը հանեն : Շատ անգամ իրենց բոլոր խազերն միանգամայն կը նուազեն, ինչպէս երաժիշտ մը իւր ջութակին չորս լարերը : Ընդհակառակն, սովորական մտքերն միալար են : Միայն թէ երբեմն այս միակ լարէն անոյշ մեղեդիներ կը հանեն : Դիտել կ'ուտամ քեզ թէ՛ այս միալար ըստած մտքերն շատ դէշ ամուսիններ չեն, թէ և Մօցարդի Բէնթըններուն պէս կարճահասակ չեն :

Ուրեմն, աղջիկս, ահա իմացար : Հիւֆֆլանտըդ ի ձեռին, պիտի ընտրես թէ իւր դրութեանն ինչ առեւելու և ինչ ձգելու է : Ամէն պարագայի մէջ, շատ երկայնահասակներ կան ձգելու,

և բաւ է որ հատ մը գտնենք սա պըտիկ, չափա-
նակադոյն, հզօր և հնարիչ կամք մը ունեցող է-
ակներէն, թէև սաստանի պէս ցաւկոտ և կռուա-
սէր ըլլայ, երկայնահասակ այրերն երկայնահա-
սակ կիներուն կը թողունք: Թո՛ղ իրենց ուղածին
պէս վարուին: Իրաւ է թէ զմեզ հասակաւ և մը-
տօք այնքան փոքր տեսներով, մեր վրայ պիտի
խնդան, և ուրիշներ ալ իրենց հետ:

ԻԵ

Թալմուտ կը պատմէ թէ, Սէպուա թագու-
հին, որ իւր իմաստութեամբն ու տգեղութեամբ
միանգամայն նշանաւոր բարբուռնուոյն՝ մեծին Էքի-
պարի պաշտպանն ու բարեկամուհին էր, օր մը
անոր հարցուց. «Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այսքան գե-
ղեցիկ հոգի մը այսպէս տգեղ մարմնոյ մը մէջ
գտնուի?»

Բարբուռնին, պատասխանն ետ ձգելով, աղա-
չեց թագուհւոյն որ թոյլ տայ իրեն դղելին մա-
ռաններն շրջիլ, և ընդունեց սոյն թոյլտուութիւնը:
Այցելութիւն ընելէ ետեւ, Էքիպար թագուհ-
ւոյն ըսաւ:

«Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ ձեր ամենէն ընտիր գի-
նին՝ փայտեայ տգեղ ու հին տակառի մը մէջ ըլ-
լայ: Մարմարեայ տակառ մը աւելի աղէկ չէ՞ր:
— Բայց, գոչեց թագուհին, գինին անոր մէջ
չի կրնար պահուիլ:

— Նոյնպէս է նաև միտքն, պատասխանեց ի-
մաստունը: Միտքն ալ գինւոյ պէս հիւնալով կը

լաւնայ և կը դտանայ: Անոր փայտէ տակառ մը
պէտք է»:

Ասիկայ, աղջիկս, քեզի կ'ապացուցանէ թէ,
Փիղիքական գեղեցկութիւնը միշտ հոգեւոր գե-
ղեցկութեան անբաժան քոյրը չէ:

Հիմայ քեզ քանի մը հոգեբանական դիտո-
ղութիւններ պիտի հաղորդեմ, որոնք մաթէմա-
թիքական սկզբանց վրայ հիմնեալ են:

Մարդկային էակն զանազան արտաքին նշան-
ներով կը զանազանի անասունէն:

Անասնոյն աչերը բնաւ վեր չեն նայիր, և
նայուածքներն առ մի և նոյն կէտն չեն հակիր
(converger):

Այնչէն ծալը աչի խառնէն աւելի վեր է:

Մարդկային գլուխը, թէև անասնական մի
քանի գծեր կը կրէ յինքեան, սակայն աստղերու
ձեւն ունի (1): Երկու ձուլածեւ կը ներկայացնէ:
Գանգը, ձուլածեւ գնդակ մը որ դէմքին վրայ
դրուած է, և դէմքն, որ զատ ձուլածեւ մը կը
ներկայացնէ:

Ասոնցմէ կրնաս եզրակացնել թէ,

Նախ և առաջ, մարդն բոլոր երկրաւոր է-
ակներէ գեր ի վեր է, երկնային մարմնոց ձեւին
մօտենալով:

Ապա, թէ մոլորակներն և աստղունք կ'ապ-
րին և թերեւս մարդուս պէս գործելու ազատու-
թիւն ունին: Մարմնոյ մեռնելէն վերջը, մարդ-

(1) Արեւուն և լուսնին վրայ մարդկային դէմք
մը տեսնելն բոլորովին մոացածին բան մը չէ:

կային հոգւոյ յառաջադիմութիւնն ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ, ըստ այս սկզբան, բայց եթէ համաբարձում մի առ եթերն երկնային, կամ անկում մի դէպի անասնական կենաց ստորին աստիճաններն :

Հոս տեղը չէ այս ծանր և բարձր խնդիրներուն վրայ վիճելու :

Բաւ է ինձ քեզ ըսել, և ապահովութեամբ ըսել թէ, մարդկային հոգին իւր իմաստութեան կամ անասնութեան աստիճանն կը դրոշմէ մարմնոյն վրայ :

Այս հետքերն մեր գեղեցկութիւն կոչած բանին վրայ չեն գտնուիր, հասկա մարդկային դիմաց մի քանի գործարաններու ընդարձակութեանը վրայ :

Ընդհանրապէս խտական և խոհուն մարդ մը խարխիւր լայն ու բարձր ճակատ մ'ունի : Իւր գանգը ձուածեւ է :

Մարդկութեան բոլոր մեծ մարդիկն այս աստուածային նշանն ունեցած են :

Մարդկային կնիքն յինքեան կրող մարդու մը ականջին ծակն աչքին խոռոչէն վաճէ : Յանասունն իսկ, որ մտաց տեսակ մը դրոշմով կը զանազանի, այս երկու գծերն մօտ են : Որքան ականջը վեր ելնէ, (օրինակի համար կապկին), այնքան կենդանին անբան և չար է :

Մարդկային էակ մը մորթով, քթով, հասակով կամ ձեւով ո՛րքան գեղեցիկ և ո՛րքան տըգեղ ալ ըլլայ, անոր ճակատն, նայուածքն և ականջը դիտէ՛, և անոր հոգւոյն մի կերպարանքն

տեսնելէ, անոր մարդկային իմաստութեան և բարութեանն աստիճանն հասկնալէ զատ, մէկզմէկէ օգտակար խել մը գիտողութիւններ պիտի ընես :

Սակայն, որովհետեւ այս տեսակ բաներն սըխալմանց կամ եղծմանց կրնան տեղի տալ, պէտք է զանոնք չամիստանց չամիստութեամբ գործածել :

Ըստ իս, կը խոստովանիմ թէ երբեմն ասոնք այրեր ու կիներ դատելու ծառայեցին ինձ, և եթէ ամուսնանալու ըլլայի, զիս համոզող բանը քթին գեղեցկութիւնն չպիտի ըլլար :

ԻԶ.

Հիմայ եկանք ամենէն ծանր խնդրոյն, խընդիր մը, որ ընկերական և միանգամայն փիլիսոփայական է, և ամուսնոց երջանկութեանն կենսական խնդիրն է :

Արնա՛ս, կամ պէ՛տք է որ ամուսնանաս այնպիսի մտրդու մը հետ զոր կը սիրես, և որ սաւկայն քու կրօնքդ չի դաւանիր :

Պիտի ջանամ, սիրելիս, խօսքերս համառօտել, վասն զի այս խնդիրն առանձինն՝ կրօնական երկար ճառերու կը կարօտի :

Ահա գրեթէ երեսուն տարի է որ տիեզերաց աստուածաբանութեանց ուսմամբն կը պարապիմ : Քանի մը խօսքով պիտի բացատրեմ քեզ իմ ուսումնական խուզարկութեանցս արդասիւքն : Աղատ ես անոնցմէ օգտիլ իմ եզրակացութեանցս իմաստովն, կամ քու խղճիդ համեմատ վարուիլ :

Բոլոր ժողովրդոց կրօնից պատմութիւնն գի-

տես, թէ և վեր ի վերոյ : Գիտես թէ կար և կայ տակաւին չինական կրօնք մը, Պուտաեան, թէ կային հեթանոսներ որք բազմաստուածութիւն կը դաւանէին, թէ կար և կայ Եբրայեցի, Մահմետական, Կաթօլիք, Բողոքական կրօնք մը, առանց հաշուելու այն խել մը զանազան աղանդներն, որոնք քիչ ատենուան մէջ երեւան ելան : Աղջիկս, բոլոր այս զանազան կրօնքներն մէկ իմացական վիճակի կը համապատասխանեն, այսինքն, մասնաւոր մտքի մը, զոր նախ մարդ մը, ապա խել մը մարդիկ և վերջապէս ամբողջ ազգեր ներկայացուցած են :

Մտիկ ըրէ ինձ կարելի եղածին չափ ուշադրութեամբ :

Եթէ արարիչ մը կայ — և ասոր վրայ տարակուսիլ չըլլար, վասն զի ամենէն կատաղի Սկեպտիկեանք իսկ ստիպուած են ընդունիլ Քրիստոսի նշանակումն և արքիւ, որ շարունակ կը ձեւափոխուի — մարդս, որ միւս արարածներէն աւելի մօտ է անոր, այնպէս էր միշտ՝ Իսլամ ու Քրիստոս : Վասն զի, մեր բանականութիւնն ո՛րքան ալ որ սահմանափակ ըլլայ, անհնար է անոր վայրկեան մը ընդունիլ ամենակարող արարիչ մը, որ էակ մը կը ստեղծէ և զայն հետզհետէ կը կատարելագործէ, ինքն ալ կատարելագործուելով : Աստուած կամ չկայ, կամ կայ : Առաջին պարագային մէջ, մարդն Աստուած կ'ըլլայ, քանի որ վայրկեան մը չի կրնար ապրիլ իւր նմանին հետ առանց Աստուածային և հոգեւոր սկզբունք մը պահանջելու, որու իշխանութեամբն զօրաւորա-

գոյնն իւր պարտքն կ'ընէ, որպէս զի տկարագոյնն իւր իրաւունքներն վայելէ, վասն զի միշտ զօրաւորագոյն մը կայ : Այս պարտուց կատարումն կ'ուզեն խիղճ կոչեն, կ'ուզեն դուժ և առաքինութիւն, նա միշտ հոգեւոր և իտէական սկզբունք մ'է, մարդկային ճշմարիտ առանձնաւորական, ընկերութեան այն կապն կը ստեղծէ, որ կրնա կը կոչուի :

Եթէ արարիչ մը կայ, արդար ըլլալու է : Ուրեմն անհնար է ենթադրել թէ աշխարհիս առաջին մարդոց հետ անիրաւութեամբ վարուած ըլլայ, որոնք մեզի պէս իւր զաւակներն էին, և թէ զանոնք սխալանաց դատապարտած ըլլայ մինչեւ ցգալուստ Մովսիսի և Յիսուսի :

Եթէ Աստուած չատ մը դարեր սպասեց ճշմարտութիւնն յայտնելու համար, ըսել է թէ՛ կամ մինչեւ այն ատեն ինքն ալ չէր գիտեր, և կամ անիրաւ էր :

Եթէ այս ինչ ժողովուրդն ընտրեց անոր յայտնելու համար ճշմարտութիւնն, ի վնաս միւսներուն, ուրեմն բռնաւոր մ'էր, որ իւր սիրելիներն ունէր և զոնազոն տեսակ ու այլ և այլ կարգի կրօնքներ կը բաժնէր ամենուն :

Եւրոպայի մէջ խել մը անհեղեղներ երեւան ելան, զիտուն տիտղոսն առնելով, և հին սխալներ բարբառնջելով, որոնք լրջօրէն կը պնդեն թէ մարդն, փոխանակ գերագոյն զօրութենէ մը ըստեղծուած ըլլալու, մի միայն նիւթէն յառաջ եկած է ու շատ ձեւերէ անցած է : Ոմանք կ'ըսեն

իսկ, և առանց կատակի, թէ կապիկէ մը յառաջ եկած է: Ասոնք կամ անաստուածութեան իմաստակներ, և կամ ծիծաղելի տիմարներ են: Գիտցիր, աղջիկս, թէ ամբողջ տիեզերք զի և զի օրէնք մը կը կառավարուին: Թէ հազար սխալներու դէմ մէկ և միակ ճշմարտութիւն միայն կայ, ինչպէս հազար անասակ հիւանդութեանց դէմ մէկ առողջութիւն միայն, և թէ նոյն օրէնքն, որ տեսանելի աշխարհն կը կառավարէ բոլոր իւր տեսականերովն, կը կառավարէ նաև բոլոր անտեսանելի աշխարհներն: Արդ, ըստ այս օրինաց, Ֆիքսիսի ԿԱՄ ԳԵՐԲԵՆԱԿԱՆ ՈՅ ՄԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԵՋ ԵՐԲԵՔ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԻՐԵՆ ՀԱՒԱՍՏԱՐ ՈՒՐԻՇ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԿՐՆԱՅ ԱՐՏԱԳՐԵԼ: Անազատ զօրութիւն մը ուրեմն չի կրնար ազատ զօրութիւն մը յառաջ բերել: Եթէ կապիկն կարենար մարդ մը ստեղծել, որ բան և ազատութիւն ունի, նախ ինքզինքն կը սկսէր: Երկիրն, որչափ որ զօրաւոր ըլլայ, կամք չունենալով, ձի մը, չուն մը, կամ փիղ մ'անգամ չի կրնար ստեղծել, անասուններ, որք կամք և բանականութիւն ունին, ուրեմն բռնաւ երբեք մարդ մը, ամենէն ազատ էակն, իր Արարչին պատկերին համեմատ ստեղծուած, զօրութիւն գերազոյն մարդուս ճանչցած և երեւակայած բոլոր բաներէն:

Մարդն ստեղծուած է, և իւր Արարիչն իրեն յայտնուած է անոր բանականութիւն տուած վայրկենին, նոյն իսկ այն բանականութեան աստիճանին համեմատ:

Կրօնական գիւտերն, որք մէկզմէկէ տարբեր

են, և ամէն ատեն գտնուած են, այս բանականութեան լուսոյն կատարելութեանն համեմատ կը չափուին, երբեմն մարդոց անիրաւ կրից համեմատ, որոնք այն լոյսն միշտ խաւարեցուցած են, երբեմն դասերու շահուցն համեմատ, որոնք իրենց զօրութիւնն գործածած են ժողովուրդն վրիպաց մէջ պահելու, որպէս զի կարենան զայն գերութեան կամ իշխանութեան ներքեւ ամփոփել:

Այս կրօնքներն շատ կամ քիչ կը բարձրանան դէպի իտէական ճշմարտութիւնն, զանոնք քարոզող մարդուն կամ մարդոց բանականութեան կամ կրից աստիճանին բարձրութեան համեմատ:

Քիչ խելքով մարդ մը, (և ինչպէս գիտես, խելքն լոյս է և զգացման բնազդումին համեմատ կը դատէ), Արարիչն իբրեւ տղայ մը կ'ըմբռնէ որ իրեն պուպրիկ (պէպէ) մը կը շինէ և որու առջեւ ի ծուկն կու գայ զայն պաշտելու համար, սակայն վայրկեան մը ետքն զայն կտոր կտոր կ'ընէ, վասն զի իւր ըղձերուն չի պատասխաներ:

Այն մարդն հնարեց կառաւարդիւնն: Վասն զի աղէկ դիտէ որ բնաւ չկայ մարդ մը, որքան ապուշ կ'ուզէ ըլլայ, որ աչերն երկինք վերցուցած չըլլայ բնաւ, հոն փնտռելու համար գերազոյն էակն, հայր մը, արարիչ մը և մխիթարիչ մը: Մարդուն սրտին մէջ միշտ Աստուածային իտէականին հունտն կայ: Զկայ վայրենի մը կամ մարդակեր մը որ իւր կուռքն չունենայ: Միայն թէ այն մարդն բնազդմամբ և եթ դատելով, միայն անասնական ոյժն և նիւթական վայելումն կը

ճանչնայ : Իւ եթէ թշնամի մը ունի , կը նայի որ զայն սպաննէ և ուտէ :

Այս մարդկային էակին քով , որ քիչ վեր է անասունէն , կայ և կար միշտ ուրիշ մը , որ աւելի չափ ունի Աստուածային բանականութիւնն , որու միջոցաւ կը ճանչնայ իւր նմանին այս ինչ իրաւունքներն , վասն զի գիտէ թէ նա այս ինչ զօրութիւնն ունի , զոր ինք չունի : Կը տեսնես որ յառաջդ իմութիւնն , որքան անզգալի ալ ըլլայ , միշտ անձին ճանաչումէն յառաջ կու գայ : Ուրեմն այն մարդը , տեսնելով որ ամէն մարդկային էակ յատուկ յատկութիւններ ունի , այս զօրութիւններն ու յատկութիւններն աստուածացուցած է , և ոմանց այս ինչ պարտքերն ու ոմանց ալ այն ինչ իրաւունքներն սեպհականած է : Անկից ետքն այն մարդն ալ իւր թշնամին չէ սպաննած . զայն իւր գերին ընելով գոհ եղած է : Այս գերին , որ իրմէն ստորին է , Աստուած մը ունի , իրաւ է թէ ստորին Աստուած մը , բայց վերջապէս ունի : Ինքը , տէրը , ինքզինքը ազնուական , պատրիկեան , գերագոյն Աստուծոյ մը ցեղէն կը կարծէ : Ասկից յառաջ եկած է , աղջիկս , աղնըւ աղանութեան գաղափարը : Կան և միշտ եղած են բազմաստուած մարդիկ , որք ինքզինքնին անտեսանելի և գերագոյն զօրութեանց ներկայացուցիչներն կը կարծեն իրենց նմաններուն դէմ , զորս իրենց ստորադասեալներն և ստորին զօրութեանց զաւակներ կը համարեն : Անուանուիւն և անուանուիւն է : Առանց գերիի , կամ գեթ առանց ստրկի ազնուականութիւն չըլլար :

Այս հեթանոս մարդէն վեր կայ և միշտ եղած է քիչ մ'աւելի շատ բանականութիւն ունեցող մարդ մը , այսինքն բիւրեղացեալ լոյս ունեցող , որ իր առջեւն ու ետեւն կը տեսնէ , որ մըտօք ըմբռնած է Աբրէի էֆէն և յարգչին սեփեմէն մեծ ճամարտութիւնը , նախնական զօրութեան միութիւնն , որու առջեւ միւս բոլոր կենդանի զօրութիւններն հասաւոր են , թէև պաշտօններով Գաբէրէ : Ասկից անհուն յառաջդ իմութիւն մ'եղաւ . վասն զի , բոլոր մարդիկ Արարչին առջեւ հաւասար ըլլալուն պէս , միոյն իրաւունքներն միւսին պարտուց կատարուելէն յառաջ կուգան : Անկից ետքն ալ գերութիւն , ստրկութիւն ծառայութիւն , առանձնաշնորհումն չկայ . վասն զի ոչ ոք պէտք է ընէ իւր նմանին ինչ որ չուզեմ որ ուրիշ իրեն ընէ : Սա Արդարութեան իշխանութիւնն է , որ կը հրամայէ բարիք ընել և չարիքն կ'արգելու օրինօք : Կամաւ դործուած բարիքն Աստուծոյն կը կոչուի : Բռնի դործուած բարիքն Աբրեւիւնէն կը կոչուի : Արդարեւ շարեաց պատժուելէն կրնայ բարիք յառաջ գալ : Եթէ գողն բռնուի , պատուաւոր աշխատաւորն կրնայ իւր ինչքն վայելել : Եթէ մարդաստանն պատժուի , խաղաղարարոյ մարդն իւր կեանքը կը վայելէ : Ասկից քաղաքակրթութեան սկիզբն է , արդարութեան և Աստուծոյ առջեւ հաւասարութեան վրայ հիմնեալ ընկերութիւն մը :

Կը կրկնեմ քեզ թէ ամէն ատեն մարդիկ եղած են , որ այս ճամարտութիւնն ընդնմարած և հռչակած են : Մովսէս զայն ծանոյց իւր բո-

նի մ'անդամ կրկնած է սոյն ճշմարտութիւնն :

Մարդկութիւնն դէպի սիրոյ այս խոհականն կը քալէ , թէև յամրաքայլ և երբեմն ընկրկելով :

Ուրեմն այսօր—ընէ ալ մարդին պէտք է զայն հրահանէ հասկանալ , որո՞ւմ է իր ճշմարտութիւնն :

Կը տեսնեն թէ այս կրօնքներն միշտ եղած են . միայն թէ ի շնորհս մարդկութեան անբաժան յառաջդիմութեան օրինացն , մարդն լուսոյ ճանապարհին մէջ կը յառաջանայ , որ նախ և առաջ Արդարութեան , և ապա Սիրոյ և Անձնութեան ճանապարհն է :

Մինչև այսօր կան Կաթօլիկներ , Մահմետականներ , Հրեայներ , Բողոքականներ , որոց բանականութիւնն կուռքեր պաշտող առաջին մարդոց բանականութեան աստիճանն անցած չէ : Անոնք վայրենի և մարդակեր են , վասն զի թերեւս յօժարակամ մարդկային զոհեր մատուցանեն իրենց Աստուծոյն , և կարծեն իրմէ մասնաւոր նպատակներ ընդունիլ միւս աշխարհին և մանաւանդ այս աշխարհին մէջ սոյն մարդկային ողբակէզներով : Նոքա կ'ատեն և կը հալածեն այնպիսի մարդիկ , որք իրենցմէ լաւագոյն են , և եթէ իշխանութիւն ունենային , զանոնք պիտի այրէին կամ գոնէ իրենց մարդկային իրաւունքներէն պիտի զրկէին , անոնց կողոպուտներուն տիրելու համար :

Եթէ երբեք այսպիսի մարդ մը սիրես , որ թերեւս սուրբ մը կոչուի , աւելի աղէկ է քեզ համար կաթուածահար մեռնիլ , քան թէ այն թշուառականին ատելութեանն , անիրաւութեանն

և կրօնամոլութեանն հետ ամուսնանալ :

Բայց երբ տեսնես մարդ մը որ արդար է իւր նմանին հետ , և սիրով կամ շահ մը զոհելով զայն կը փառաւորէ , կամ թէ իւր կեանքն ու ինչքն վտանգի դրած է պատուոյ սկզբան մը համար , իւր եղբայրը փրկելու համար , այն մարդն կ'ուզէ Հրեայ ըլլայ , կ'ուզէ Հնդիկ , Չինացի , Հօթէնթօթ կամ Պապական , ամուսինդ ըլլալու արժանի է : Աւելի երջանիկ պիտի ըլլաս անոր , քան թէ քեզի կրօնակից սուտ ջերմեռանդի մը հետ , և անոր հետ ամուսնանալով հաճելի պիտի ըլլաս Աստուծոյ , բոլոր արանց , բոլոր ընտրեալ կանանց , որք քու եղբայրներդ և քոյրերդ են սիրով և բարի գործերով :

Կրօնքը խօսքերու , աղօթից և երգերու մէջ չի կայանար , հապա՞ գործոց մէջ : Ամէն դք , որ բարիք կ'ընէ , քու կրօնակիցդ ու եղբայրդ է : Միայն չարիք ընողն հերետիկոս է :

Առաքինութենէն և Արդարութենէն զատ ճշմարիտ կրօնք չկայ :

Մոլութենէն և Անիրաւութենէն զատ հերետիկոսութիւն չկայ :

Մեր նախնիք , այս ճշմարտութիւնն աղէկ հասկցած ըլլալով , քաղաքական ամուսնութիւնն հնարեցին , ալ եւս պէտք չունենալու համար քահանայից , որք ստէպ կրօնամոլութեան , խաւարի և ատելութեան գործիքներ եղան :

Քաղաքական ամուսնութիւնն ներկայ յառաջդիմութեան ամենէն մեծ յաղթանակներէն մին է : Ֆռանսա , որ ամենէն յառաջ արձանագրեց

զայն իւր օրինագրոց մէջ, կրնայ ասոր վրայ հրապարտանալ:

Այս ամուսնութիւնն սիրոյ առջեւ զամէն որ հաւասար կը հրատարակէ:

Կը մօտեցնէ և կը միացնէ բոլոր այն ազնիւ սրտերն, որք գեղեցկին, ճշմարտին և բարւոյն աստուածային սիրոյն մէջ կը խնդրեն յիրեար խառնուիլ: Գործոյ օրէնքն կը հրատարակէ, և բանիւ ու գրով կեղծեալ ՀԱՒԱՏՈՅ շողորդութիւնն կ'արտաքսէ:

Քաղաքական ամուսնութիւնն այն ատեն միայն պիտի աներեւութանայ, երբ նիւթական կըրօնքն իտէական մտածման բարձրութեանն հասնի:

Եթէ քու կրօնիցդ մէջ ծնած մարդ մը սիրես և անոր հետ ամուսնանաս, քու ճանչցած մէկ բարի քահանայիդ կրնաս նուիրագործել տալ սոյն ամուսնութիւնն:

Բայց եթէ ուրիշ ո՛ր և է կրօնից մէջ ծնած մարդ մը սիրես, քաղաքական ամուսնութիւնն քեզ կը բաւէ, և զայն բոլոր ծանօթներուդ կըրօնաս հաղորդել ի չահ քու պատուոյդ: Ասիկայ ճշմարիտ փորձաքար մը պիտի լինի ճանչնալու համար այն բարի և ողջախոհ մարդիկն, որք արժանի են յարգանացդ և բարեկամութեանդ:

ԻԷ.

Հակառակ մարդկային բովանդակ խոհեմութեան և իմաստութեան, մարդս բաղդէն վեր չ'է. բայց, երբ իւր պարտքը կ'ընէ, բաղդին

ակռաներն ալ, թէ և երկաթեայ, սոյն ասպարին դէմ կը յոգնին:

Կարելի է որ, առանց իմ խրատներուս, և թերեւս իմ խրատներովս իսկ, այնպիսի մարդու մը հետ միանաս, որ անարժան ըլլայ կնոջմէ մը սիրուելու: Կարելի է որ քու բարեմասնութիւններդ դժբաղդութեանդ պատճառ ըլլան: Բայց Աստուած, որ կարողութիւն չէ տուած մարդուս ինքզինքն երջանիկ ընելու, գեթ ազատութիւն տուած է անոր, ազատ կամք մը, թշուառութեան դէմ հանելու համար մեղքերէ ազատ, խայթերէ զերծ սիրտ մը:

Կարելի է որ թշուառ ըլլաս, աղջիկս, բայց ոչ որ, ո՛չ իսկ Աստուած կրնայ բառնալ քենէ առաքինութեան երջանկութիւնն, մեծութիւնն և չքեղութիւնն, եթէ ուզես առաքինի մնալ:

Այսօրուքնէ սկսեալ կրնամ գրեց առանձին թողուլ. վասն զի, եթէ պիտի իյնաս, ես ալ չեմ կրնար արգելուլ անկումդ: Պահպանուելու հարցս առաքինիներն պահպանուելու չ'արժէ:

Եւ եթէ պարտքդ պղծես, եթէ երջանկութիւնդ խորտակես, միշտ իմ աղջիկս պիտի մնաս, բայց բնաւ կին մը չը պիտի ըլլաս:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՐԸ

Ահա ամուսնացար, աղջիկս, և առանց օժտի ամուսնացար, վասն զի ամուսինդ, քու ձեռքդ խնդրած ատեն, չէր գիտեր թէ դու իրմէ աւելի հարուստ էիր, կամ գոնէ տեղեկութիւն չունէր հօրդ քու զաւակներուդ սահմանած ստակէն: Քու ընտրած երիտասարդդ բուն իսկ ամուսնոյ իտէականն չ'է. ոչ գեղեցիկ է և ոչ հարուստ. բնաւ իւր անունն փառաց տուժարներուն մէջ չափտի արձանագրէ: Ա՛ռա՛ղբս որ միտքս քեզի ըսեմ. ես զինքն ինձ փեսայ չափտի ընտրէի, եթէ ուշադրութիւնս իւր վրայ չդարձունէիր: Բայց քեզի հետ կը համաձայնիմ թէ, թէ և մեծ մարդ մ'ըլլալու սահմանեալ չ'է, սակայն միշտ բարի ամուսին մը պիտի ըլլայ: Բարի զաւակ, ընտիր եղբայր եղած է, և դպրոցարակութիւն ալ ունի. կը յուսամ թէ ընտանեաց հօր տիպար մ'ալ ըլլայ:

Ապահովեցիր ինձ թէ այս էր քու երջանկութեանդ համար պէտք եղած բանն: Հաւանեցայ և ահա ընտանեաց մայր եղար:

Ճշմարիտ է թէ երջանիկ ըլլալու բոլոր հաւանականութիւններն ունիս: Ա՛ռա՛ղբս կը «էրե»: Ամուսնացեալ կնոջմը երջանկութեան գլխաւոր կէտն այս է: Զինքն կը սիրես աւելի իւր բարոյական յատկութեանցն, քան թէ գեղեցկութեանն ու երիտասարդութեանն համար: Անոր հետ ամուսնանալով, գիտէիր թէ ընտանեկան հոգերէ զատ, քու միտքդ, խելքդ, և, եթէ պէտք ըլլար, աշ-

խատութիւնդ պիտի միացնէր ամուսնոյդ մտացը, խելքին և աշխատութեանն: Քանի որ համաձայնութիւն կայ, դու հունակութիւնն ա՛լ միշտ ձեր մէջ պիտի ըլլայ, և բաղդն, որ կարծուածին չափ մտահաճոյ չ'է, հաւանականաբար պիտի գայ ընկերանալ ձեզ, թէ և, ի հարկին, կրնաք անկից անցնիլ: Մի՛ մոռնար, աղջիկս, թէ այս ընտանեկան երջանկութիւնն բացարձակապէս քու գործը պիտի ըլլայ: Ընկերութիւնն այս ինչ իրաւունքներն կ'ապահովէ կնոջ, երբ նա իւր տարտերն կատարէ. բայց ամէն տեղ և միշտ ամուսնական երջանկութիւնն կնոջ գործն է:

Զկարծես թէ բաւ է քեզ առաքինի մնալ: Իրաւ է թէ ամուսինդ, առաքինութեանդ առջեւ պիտի ընկրկի, ինչպէս անմատոյց ժայռի մ'առջեւ: Պիտի յարգէ գեղը, բայց յարգելն երջանկութիւնն չ'է: Ամուսնոյ մը կնոջն համար ունեցած սէրն որքան սաստիկ ա՛լ ըլլայ, կինն մտօք և շնորհօք իւր ամուսինէն որքան գերի վեր ա՛լ ըլլայ, ընտանեկան երջանկութիւնն կնոջ քաղցրութեամբն և արժանապատուութեամբն միայն կրնայ հիմնուիլ և ապահովուիլ: Ամուսինն պէտք է չափաւորութեան յատկութիւններն ունենայ. կրնայ ըլլալ որ, աղէկ կրթուած ըլլալով, քաղաքավարութեան սահմաններն չ'անցնի, բայց բոլոր այս յատկութիւններն բացասական են: Եւ ի՞նչ է երջանկութիւնն, աւա՛ղ, եթէ ոչ թշուառութեան բացակայութիւնն: Հօրդ մէկ վէպն կարդացած ես, Միտասայ Բոգոսին և Երկոյն Բոգոսին: Այս վէպին մէջ ջանացած եմ հաստատել սա ճշմարտութիւնքն թէ,

երկու թիւն իւր գեղեցկութեամբն, մտօր ու առաքինութեամբ որքան զօրաւոր ալ ըլլայ, Դոստոյի կենն անոր պիտի յաղթէ, և իւր երջանկութիւնն աւաղի վրայ չպիտի հիմնէ :

Բնութեամբ բուռն կամ քաղցր այրն, պիտի կրծէ կամ կտրէ այն սանձն զոր կինն մը, մանաւանդ իրենն, կը գնէ իրենն : Որպէս զի այր մը տղու մը պէս հնազանդի կնոջ մը, պէտք է, որ այս կինն անոր հետ միշտ տղայ մը ըլլայ : Այր մը, որ կնոջ մը բարկութեան դէմ չի խոնարհիր, անոր վրայ պիտի խնդայ կամ սլործենայ : Բայց այր մը կնոջ որ քաղցրութեան առջեւ չի խոնարհիր, մանաւանդ եթէ բանակութիւնն է անոր խօսքերն տուն տուողն, հրէշ մ'է : Միշտ քաղցր ու խոհեմ եղիր : Ամուսնոյդ դիմաց ինքզինքդ լաւ դիտէ՛ : Այնպէս բարկանալ և սրտնեղիլ ծառայիցդ կամ մտերմութեացդ դէմ, բայց բնաւ ամուսնոյդ : Անոր առջեւ, միշտ գերադոյն արժանապատութեան խորանին վրայ պէտք է դահակալես : Եթէ կուզես որ միշտ քու առջեւդ ի ծունր մնայ, միշտ բաժր և հանդարտութեամբ, քաղցրութեամբ ու մտօր եթերացեալ մթնոլորտի մը մէջ կեցիր : Նոյն իսկ երբ իւր սիրովն զքեզ մինչև և իրեն իջեցնէ, ինքն ալ պիտի խոնարհի զքեզ պաշտելու համար :

Ան ամենէն աւելի ուղած բանն է կինը սիրել, թէ և իրն ըլլայ :

Ահ, եթէ ամուսինդ մեծ մարդ մ' ըլլար, հուշակաւոր մարդ մը, կրնայիր երբեմն գահէդ իջնել, և ներշնչող մուսայի պաշտօնն առնուլ : Բայց այդ վիճակիդ մէջ, պէտք է տանդ թագուհին մընաս :

Ասիկայ դուրին բան չ'է : Ասոր համար պէտք է հոգւոյ մեծ զօրութիւն մը, շատ բանականութիւն, չափազանց խոհեմութիւն ու շնորհալի ծանրութիւն մը, զոր կինն դաստիարակութեամբ չի կրնար ստանալ ամէն տեսն :

Բայց եթէ ասոնք զքեզ կը ձանձրացնեն, եթէ աւելի կի սիրես հոգիդ բանալ, և երբեմն սրտիդ հակառակ կողմն ցուցնել, ազատ ես : Բայց այն տեսն հնազանդիլ ձեւացնելով չես կրնար հրամայել : Ընդհակառակն, միշտ տանը տիրուհին պիտի մնաս ըստ երեւութին, իսկ իրականապէս ծառայ մը պիտի ըլլաս : Ընկերական կեանքն մարդոց, նոյն իսկ ամուսնոց մէջ կատակերգութիւն մ'է : Երբեք երեւոյթն իրականութեան չի համապատասխաներ : Կենաց պատկերն միշտ հակառակ ձեւով կը լուսանկարի : Մի միայն մարդուն և Աստուծոյ մէջ իրական ու անկեղծ է :

Քեզ բան մը չեմ պատուիրեր, միայն դրական կամ բացասական երջանկութեան տարերքն կը ցուցունեմ քեզ : Քեզ կ'իյնայ բնութեանդ և բանականութեանդ համեմատ ընտրել :

Ներուի ինձ ուրեմն, զքեզ չի թողած, ընկերական և հասարակային կենացդ վրայ խօսիլ քեզ : Վասն զի միտքն, խօսակցութիւնն, ընթերցանութիւնն, գեղարուեստներն և գիտութիւնն սիրելով, ամուսնոյդ, ազախնոյդ ու տղոցդ հետ մէկ տեղ չորս պատերուդ մէջ փակեալ չի պիտի մնաս : Իրաւունք ունիս : Ամենէն առաջ ամուսին, ընտանեաց մայր ես, բայց ետքն՝ Ֆռանսուհի ես : Իսկ ամուսին և Ֆռանսուհի ըլլալէ առաջ՝ կին ես, այ-

սինքն խորհող էակ մը , որու անձանօթ մնալու էէ մարդկային բան մը , և ինչ որ քեզ սիրելի ըլլայ , վաղ կամ անագան տղոցդ և ամուսնոյդ ալ սիրելի պիտի ըլլայ :

Եւ յիշե՛ս մէկ երեկոյեան շրջագայութիւն մը , զոր հօրդ թեւն մտած ըրիր , երեւակայութեանդ բացուած ատեններն : Հրեղէն հորիզոնին ցոլքն երազներդ կ'ոսկեզօծէր . քու մանուկ հոգիդ խոէա կանով կը զեղուր : Եւ ի նկատի կալով բնութեան անհուն գեղեցկութեան անջեւ , գոչեցիր . « Ո՛հ , փառաց պէս գեղեցիկ է այս : »

Երբեք չեմ մոռցած հոգւոյդ այս ակամայ ազդակն . Զանացի հասկնալ , վասն զի , արդարեւ , հօրդ հոգւոյն մէջ արձագանքն էր :

Այո՛ , գեղեցիկ են փառք իբր զանլախճան բնութիւն , իբր զարարչութիւն անհուն , և իբր զաստուածութիւն կը սլաշտուին ընդ բովանդակ տիեզերս :

Ամենէն նիւթապաշտ մարդիկ իսկ կը սիրեն ըզ փառս , առանց այն զգացումն կատարելապէս հասկանալու : Մանաւանդ կիներ , իւր անդրանիկ երաւ կանալու : Մանաւանդ կիներ , իւր անդրանիկ երաւ զոցն մէջ , երբ հոգին դեռ կենաց շնչովն նըսեմացած չ'է , սիրահար է ամէն փառաց և բոլոր այն մարդոց , որոց ճակտին վրայ սոյն աստուածային մէտէորային մի ճառագայթն կը փայլի . կիներ դէպ ի փառս կը քաշուի , ոչ այնպէս ինչպէս երկաթն դէպ ի մանգէնսն , հապա ելեկտրական ուստոսմամբ :

Ամէն եւանդուն հոգի ունեցող սլարմանուհի փառաւոր ամուսին մը կ'երազէ :

Իրաւ է թէ այս զգացման հակառակ , շատ քիչ կանայք մի առն փառացն համար ապրած են : Ասկից զատ , մեծ մարդ մը , իբր ամուսին , շատ խոէական չ'է : Հազուադիւրէն է որ փառքն կառք մը տայ կնոջն : Շատ անգամ , ինքն իւր հիւթովն սնանելով , բնակարանի մը վարձքն չի կրնար տալ : Փառք ընտանեաց համար աննպաստ են , և կարծեմ թէ իբր սէր անկից ետ քաշուելով աղէկ ըրիր : Բայց սիրոյ մերժածն բարեկամութիւնն կուտայ , և աւելի շնորհալի կերպիւ մը , աւելի արժանապատուութեամբ և յարատեւութեամբ :

Թէ և ամուսնացած ես և ամուսինդ կը սիրես , հոգիդ խոէականի ծառան ունի , և որքան առաքինի ըլլաս , չես կրնար չսիրել այն մարդիկն , զորս Աստուած իւր փառաց կնիքովն դրոշմած է : Ընդհակառակն , զանոնք պիտի փնտռես , վասն զի , ամուսնոյդ և տղոցդ համար աշխատելով հանդերձ , քու անձնական մեծութեանդ պէտքն կը զգաս : Քու հրապուրեալ և հրացեալ հոգիդ բնականաբար պիտի ձգտի աւելի ընդարձակ ծիրի մը մէջ մոլորելու , և աստուածային , հօր , կեդրոնական ուլուսաւոր ճառագայթի մը ներքեւ մտնելու :

Այս զգացումն բնական է բոլոր հոգիներու : Մարդն ինչ որ ալ ընէ , ինչ որ ալ ըսէ , այս աշխարհին մէջ իւր ծանրութեան կեդրոնն չ'ունի : Սիրտն , որու վերայ այն քան կը խօսի , իւր զգացմանցն անտեղեակ ժամացոյց մ'է . ջրհան մ'է որ արիւնն դէպ ի թոքերն կը մղէ և երակներէն կ'առնու զայն : Շարժումն , կեանքն ուղեղէն կուգան իրեն , որ մտաց օթեւանն է : Բանականութիւնն ,

հոգին , կամքը նոյնն են , և հոգին է որ մարմնոյն ձեւն , կազմութիւնն և շարժումներն կուտայ :

Այս հոգին քիչ կամ շատ մեծ է , քիչ կամ շատ ընդարձակ , այսինքն զայն բաղադրող հոգւոյ հիւլէներն քիչ կամ շատ են , ինչպէս որ ամէն լոյս քիչ կամ շատ ձօճումներէ բաղկացած է , և ամէն արիւն քիչ կամ շատ դնդիկներէ :

Բոլոր ինչ որ կայ , մի և նոյն օրէնքովն է : Ըսի քեզի թէ արարչութեան Ռէյ ըլլալէն զատ Խեղճելու յաւ ալ անհրաժեշտ նոյնն է : Ով որ օրէնքի մը խորն թափանցած է , զանոնք ամէնն ալ կը ճանչնայ :

Կը տեսնենք որ արարչութիւնը քառսէն կ'ելնէ և դէպ ի դաշնակաւոր միութիւնն կը ձգտի : Այնպէս ալ պատմութիւնն կտրելով կ'երթայ , և միութեան կը ձգտի : Նոյնպէս ամէն ինչ որ առանձինն կ'ապրի կը քանայ ժողովուրդ միասին մեծնալու համար : Արարչութիւնն Արարչին նմանիլ կը ձգտի : Էականերն կը քանան յէական միանալ : Այս է ամէն բանի իղձն : Միանալ , մեծնալու համար :

Արդարեւ ուրիշ մասերու հետ միանալով , կամ անոնց հետ խառնուելով միայն կարելի է մեծնալ : Նոյնն է նաև աստեղց համար : Աստղունք կը ձգտին միանալ և մոլորակ ըլլալ : Արեւն անգամ առնուշտ կը քանայ մեծնալ և յԱստուած միանալ : Ուրեմն ամէն հոգի իւր բնութեամբն նախ ուրիշ հոգիներ կը քաշէ , և դէպ ի լուսաւոր կեդրոն մը կը դիմէ , հոն բնակելու և միաբան մեծնալու համար :

Ահաւասիկ այն բնական ձգողութեան պատ

ճառն , զոր վառքն ամէն ազնիւ սրտերու վրայ կը ներգործեն : Մեծ մարդու մը հոգին սովորական մարդու մը հոգիէն մեծ է : Կ'ըսեն թէ Շէյքսպիր տասն հազար հոգի ունէր : Զմարտն աս է թէ , անհար է որ պուետ մը տրամաբանօրէն այնքան էականեր ստեղծէ , որք երեւակայական են , առանց անոնց էութիւնն ունենալու : Շիլլէր իրաւամբ կ'ըսէ . « Քարլօս յիս կ'ապրի , կը շարժի և կ'աճի , ինչպէս մանուկն իր մօրն աղեացը մէջ » : Փոյթ չէ թէ այս մեծ հոգիներն կենաց մէջ խեղ մը ձեւափոխութիւններ ըրած ըլլան , կամ թէ աստղեր եղած ըլլան : Միշտ սա իրաւ է թէ՛ անդիմադրելի զօրութեամբ մը ուրիշ հոգիներ յինքեան կը ձգեն , և զանոնք իրենց ծիրին մէջ կ'առնուն , ձգողականութեան և շարժման օրէնքով :

Հոս , աղջիկս , մարդոց մեծամասնութեան աւելի կարեւոր մէկ կէտին կը մօտենամ :

Ամէն մարդ կը յուսայ տեսնել ի բարձունս , աշխարհիս վրայ սիրած հոգիներն : Այս զգացումն տիեզերական է , ուրեմն ճշմարիտ ,

Յայտնի կը ցուցունէ թէ հոգիներն ալ ճիշդ մարմնոց պէս կը միանան և միանալով կը մեծնան

Ասկից յառաջ կուգայ որ , նոյն իսկ այն երկիրներու մէջ , ուր ամուսնութիւնն նուիրագործութիւն մը կը համարուի , թոյլ կը տրուի ողջ մընացող ամուսնոյն նորէն ամուսնանալ : Ուրեմն , եթէ դժբաղդաբար կորսնցունես ամուսինդ զոր կը սիրէիր , կրնաս նորէն ամուսնանալ . բայց մի' մոռնար առաջին ամուսինդ , ստէպ խօսէ՛ անոր վրայ ողջ ամուսնոյդ , նայէ՛ որ ինքն ալ անոր յի-

չատակն ու գործն սիրէ, և որովհետեւ հոգիներն սեռ չունին, կրնաք զիրար սիրելով և առ իրեարս ձգտելով միակ խումբ մը կազմել և մեծնալ Սատուած սիրով և առաքինութեամբ:

Ուրեմն, որչափ որ ալ ամուսնացած ես, կարելի է որ հոգիդ ի փառս ձգտի և մեծ մարդու մը լուսաւոր հոգւոյն մէջ գեղերիլ ըզձայ:

Միայն թէ, եթէ ամուսինդ սիրես, այս խառնուրդին մէջ պիտի յաղթանակես և մի և նոյն ըզգացումներն պիտի ներշնչես անոր ալ: Իտէականի ծարաւն իրարու կը հաղորդուի: ով որ կաթիլ մը նեկտառ ծծած է, բնաւ չյաղ ենար: Անոր բուրած հոտն իսկ հաղորդելի է: Նա կը յանկուցանէ և ցնորքներ կուտայ: Մարդն, ծննդենէն մինչեւ ցմահ, կը վազէ և կը սօռայ Սատուծոյ ետեւէն, ինչպէս եղնորթ մը իւր մօրն, ինչպէս տղայ մը իւր հօրն ետեւէն:

Ուրեմն քու ժամանակիդ մեծ մարդոց բարեկամութիւնն պիտի ըլլաս: Հոգիդ, փառաց ծառայի և լուսաւոր կեդրոնի մը բոլորտիքն դառնալով, պիտի ըզձայ ձուլիլ ի հոգի մի, որ խումբ մը կը ձեւացնէ և որ կարող է իւր թռչած ատենն զայն այնպիսի բարձրութեանց հանել, ուր առանձինն չպիտի կարենար հասնիլ:

Ըսի. մեծ մարդու մը քարեկանակէն պիտի ըլլաս, բայց ոչ երբեք հարձն: Մարմնոց միութիւնն այս յեղափոխութեան չ'օգնելէ զատ, երբեմն անոր դէմ արգելք մ'է: Սա մահն մի ցնորքն է, շատ անգամ մի կեղծիքն: Սէրն ասկէց աւելի կամ պակաս բան մ'է: Իրաւ է թէ սէրը երկու հոգիներու

իտէական միաբանութիւնն չ'արդ ելուր: Բայց անոր պատճառն չէ: Կնոջ մը և մարդու մը հոգիներն յիրեար չեն խառնիր (s'engrenent) քան զի իրենց մարմիններն միացած են, հապա այս վայրկենական միութեան հակառակ: Հոգիներու խնամութիւնը յախտենական է, և ժամանակն կամ հեռաւորութիւնն անոր չեն կարող փնասել: Մամնոց միութեան նպատակն մի միայն էակներու սերիւն ըլլալով, անցաւոր է և միայն բարեկամութեան իտէականովն կը սրբապործի:

Անշուշտ, բարեկամութեան փոխուող սէրն աշխարհիս վրայ ամենէն գեղեցիկ բանն է: Բայց հոգիներու և մարմնոց ներդաշնակութիւնն շատ հազուադիւր բան է, և մեծ հարստութիւն մը: Եթէ ստիպուէիր սէրէ զրկուիլ և իտէական մարդու մը ստասել՝ զայն քեզ ամուսին ընելու համար, հաւանականաբար կոյս պիտի մեռնէիր:

Շատ անգամ պիտի տեսնես մեծ մարդերու մեծ կիներ որոնք իրենց սէրն կը վատեն և սովորական մարդերու կիներ կը սիրեն: Անոնք ալ ծառաւի են հոգիներու, մեծնալու համար: Բայց բնաւ չեն միանար այն մարմնոց հոգիներուն հետ, զորս պահ մը սիրեցին: Ասոր համար աւելի սերտ հաղորդակցութիւն մը, կրկին միութիւն մը, կատարեալ խառնուրդ մը պէտք է, և եթէ այս միութիւնն սէր ըլլայ, շատ սահմանափակ կ'ըլլայ: Ինչ որ ալ ըլլայ, ամուսնացած ես, և ամուսինդ ու զաւակներդ պարտական ես երջանիկ ընել, և այս երջանկութիւնն քու առաքինութենէդ միայն կախումն ունի:

Թո՛ղ հոգիդ փառաց ըլլայ, բոլոր գեղեցիկ, մեծ և աստուածային բաներու, բայց մարմինդ բացարձակապէս ամուսնոյդ ըլլայ, մինչ իսկ եթէ զայն չես կրնար բարձրացնել մոլորակ—հոգւոյ մը նշուլագեղ կեդրոնին մէջ մտցնելու համար:

Կ'ուզեմ ուրեմն որ սրահդ ընդունիս քու ժամանակիդ ամենէն ընտիր հոգիներն, բոլոր աւոնք, որք իրենց բոլորովն իտէական փառաց ճառագայթ մը կ'արձակեն:

Աս ալ դժուար չէ, վասն զի փառքն իսկ կը ձգտին ճառագայթել, և կը փնտռեն մաքուր և եթերացեալ մթնոլորտն, որու մէջէն իրենց ճառագայթներն ցլանալով՝ նորէն իրենց կը հասնին աւելի մաքուր և աւելի սաստիկ:

Գործը միայն զանազանելու և ընտրել գիտնալու վրայ է:

Հարստութիւն ունենալու պէտք չկայ: Ճշմարիտ փառքն ոսկեզօծ նիւթով չի քաշուիր:

Իտէականն գիտէականն կը փնտռէ, և լոյսն առ լոյսն կը սլանայ:

Պէտք եղածն ճշմարիտ փառքը՝ սուտէն, տաղանդն՝ յաջողութենէն, միտքն՝ չաղակրատութենէն զանազանել գիտնալն է. առանձնանալ գիտնալ, երկնային հրոյ ամպով մը, նիւթապաշտ ընալ, կերութեան մը մէջ, որ իտէականն կ'ուրանայ, ինչպէս խլուրդն լոյսն ուրանալու է:

Համբաւ, հռչակ, յաջողութիւն, ասոնք փառք չեն: Պետական մարդ մը, եպիսկոպոս մը, պաշտօնեայ մը, պաշտօնակալ մը, որ տարին 50000 ֆռանք կ'ընդունի և պալատի մը մէջ կը բնակի,

և որու ազդեցութիւնն այնքան մեծ է, չի կրնար փառաց հասնիլ:

Գրադէտ մը, նոյն իսկ հանճարեղն, արձանագործ մը, նկարիչ մը, որ շահու նպատակաւ գործ մը կը շինէ, և յաջողութիւն ու ստակ սըփռողներուն կրքերուն կը ծառայէ, չունի և չպիտի ունենայ բնաւ փառք:

Զինուոր մը, որքան արի ալ ըլլայ, որ իւր արիւնն կու տայ աստիճանի մը և պատիւներու փոխարէն, առանց միանգամայն հայրենեաց և մարդկութեան իտէականի մը ծառայելու, չունի և չպիտի ունենայ փառք:

Բոլոր այն բաներն, որք, թէ և ըստ երեւութին մեծ, սակայն երկրաւոր շահու մը նպատակաւ կ'ըլլան, մարդէն աւելի չեն ապրիր:

Ամէն մարդ կրնայ օգտակար ըլլալ ու մեր յարգանքն զրաւել: Փողոցն աւուրը նոյնչափ և երեւմն աւելի օգտակար և յարգելի է քան թէ լրագրի մը խմբագիրն, որ իւր թերթն շահու նըպատակաւ կը հրատարակէ, կամ ազդարարութիւններով, կամ գայթակղութեամբ և կամ կուսակցութեան մը յաջողութեանն դիտաւորութեամբ: Կերպասավաճառն, կօշկակարն, դերձակըն աւելի յարգելի են քան թէ թատերական խաղերու այն գործարանապետը, որ բոլոր փտտած փայտերն նետ կ'ընէ և միայն յաջողելու ու ապականեալ այրերէն ու կիներէն գովուելու կը նայի:

Փառքն Աստուծոյ մի ուղիղ բղիտումն է:

Աստուած բնաւ չերեւեցաւ մարդոց ըսելով. Պաշտե՛ք զիս: Մինչեւ իւր էութիւնն կը զոհէ նա:

Որչափ մարդս Աստուծոյ մօտենայ, այնքան քիչ կարեւորութիւն կու տայ մարդոց գովեստներուն, և աւելի կ'աշխատի անոնց համար:

Կրնայ ըստիւ որ մարդկային փառքն կը կայանայ մարդու իւր անշնչի, իւր նմանի և Արարչին հետ հանդիպման անկեղծութեան մէջ:

Ի՞նչոք այն բաներն որոց կը հաւատայ մարդն անկեղծօրէն, զորս կը տեսնէ անկեղծօրէն, և որոց համար կ'աշխատի անկեղծօրէն, իրենց արժանիքն ունին և լուսաւոր հետք մը կը ձգեն:

Երբ որմնաշէն մը քար մը քարի վրայ կը դրնէ, երբ խանութպան մը վաճառք մը կը պարզէ՝ կին մը, տղայ մը, հայր մը կամ եղբայր մը սընուցանելու համար, այն մարդն յարգելի է, և այն աստուածային խոյանկանով, որ զինքն կ'աշխատցնէ, նա իւր փառաց բաժինն ունի:

Այն հեղինակն, որ իտէական կամ ֆիզիքական յառաջդիմութեան նպատակաւ գիրք մը կը շինէ, եթէ ամէն բանի մէջ սխալի ալ, դարձեալ յարգելի էակ մ'է: Ինքզինքէն ետքն պիտի ապրի: Չինուորն, որ իւր հայրենեացը պատուոյն և պաշտպանութեան համար իւր կեանքը վտանգի կը դնէ, փառաց արժանի է և իւր հոգին լուսաւոր խումբի մը մէջ պիտի գտնուի:

Գեղեցիկ, նորատի բայց առաքինի կին մը, որ իւր տոբին կը զոհէ չէ թէ իւր ամուսնոյն զօր կը սիրէ, հապա առաքինութեան խոյանկանին, յարգանաց և ճշմարիտ փառաց արժանի է: Եւ նա պիտի փառաւորուի: Անպատիւ կին մը որքան ալ բարձրանայ, չի կրնար ճշմարիտ փառք ունե-

նալ: Թո՛ղ անպատիւ հեղինակներն զայն փառաւորեն, փառաւորողն ու փառաւորեալն, ամենքն ալ արհամարհանաց մոռացման մէջ պիտի աներեւութանան:

Թէ որ ուղես ակնարկ մը նետել, աղջիկս, պատմութեան և վեց հազար տարիէ ի վեր ապրող մեծ մարդոց վրայ, պիտի տեսնես թէ մարդկութիւնն շատ կծծի է փառաց ճշմարիտ տխրութիւնն տալու:

Այն մարդոց թիւն, որոց ճակտին վրայ անմահ փառաց դրոշմ մը դարկած է, յիշուի չեղեր: Մարդկութիւնն, զտուելով և խառնուելով, ճշմարտութենէն առ միութիւնն կ'երթայ, և այն մարդը որ յիշուի չէ, այսինքն մարդկային բառին բովանդակ առամարն, մահուընէն ետքը չապրի: Այն մարդը որ միմիայն իւր անձին, իւր ընտանեացը, իւր լեզուին և իւր հայրենեացը կը զրաղի, իւր անձին, իւր ընտանեացը, լեզուին և հայրենեացն հետ պիտի աներեւութանայ: Ով որ մահուան կը հաւատայ, պիտի մեռնի:

Բայց եթէ մեծ մարդիկն հաղուադիւտ են, եթէ արհեստներու, գրականութեան, քաղաքականութեան մէջ երեւելի մարդիկ ընդհանրապէս փառաց ընտրեալներն չեն, կան շատեր ալ, որք, առանց ազմուկ հանելու, խոյանկանի մը համար կ'ապրին, իրենց ազնուանալուն կ'աշխատին, իւրեանց հոգւոյն անմահութեանն և մարդկութեան յառաջդիմութեանն կը հաւատան, և կրնան միանալ ու անմահ խումբեր ձեւացնել:

Ուրեմն այսօրուընէ կրնաս բարեկամական

հաղորդակցութեան մտնել բոլոր անկեղծ հոգիներու հետ, որոնք կարծեօք, տաղանդով, փիլիսոփայութեամբ, արուեստով և կրօնքով կատակերգուներ չեն:

Երբեք Ֆրանսայի մէջ այնքան տաղանդաւոր անձինք չեն եղած որքան 1820էն մինչեւ 1870:

Եւ սակայն ոչ մէկ թուական աւելի ամուլ եղաւ:

Վասն զի բոլոր այս մարդիկ, յառաջդիմական կամ յետադիմական, ի բաց առեալ հանճարըն, ոչ ոք անկեղծ եղաւ իւր տաղանդին, Աստուծոյն և նմանին հետ:

Փոխանակ կեդրոնական ճառագայթի մը ներքեւ մտնելու, ամենքն ալ նիւթոյն պէս կեդրոնախօյս եղան: Անոր համար ալ իրենց ոչնչութեանն մէջ լուծուեցան:

Աստղունք տարածիրք, որք իւրեանց շրջանակէն կը խուսին, ոչնչութեան մէջ աներեւութանալու համար:

Եւ գիտե՞ս ի՞նչ պակաս էր իրենց:

Առաքինութեան մեծ կին մը:

Արդ արութեան մեծ այր մը:

Այսինքն գերագոյն գեղեցիկն գերագոյն ճշմարտին հետ, ուրանալով զմահ, յաւիտենական կեանքն ապացուցանելով, և ի կինն Առաքինութեամբ, յառն Արդարութեամբ ներկայացեալ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL034 1638

